

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
SÍK SÁNDOR †

BÁLINT ENDRE
BITTEI LAJOS
FALU TAMÁS
LISZKAY TERÉZ
MÁRKUS LÁSZLÓ
RÓNAY LÁSZLÓ
SINKÓ FERENC
SZÖRÉNYI ANDOR
TÓTFALUSY ISTVÁN

írásai

1963 NOVEMBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

Oldal

<i>Szörényi Andor</i> : A holttengeri tekercek és Szent János evangéliuma ...	641
<i>Rónay László</i> : Ezüstkor (A „harmadik nemzedék” útja a humanizmusig)	653
<i>Falu Tamás</i> : Por, Csendes vasárnap, Idő, Míse, Arckép (Versek)	663
<i>Márkus László</i> : Műemlékvédelmünk új szempontjai	664
<i>Bálint Endre</i> : Georges Braque elment (Vers)	668
<i>Liszkay Teréz</i> : Lenke (Elbeszélés)	669
<i>Bittei Lajos</i> : Zivatar előtt (Vers)	673
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények (Zsinati események a második ülészak első felében)	674
<i>Szen nay András</i> : A kis út (A gyermekek izléstelen beszédéről).....	681

NAPLÓ

Eltemettük Sík Sándort 682; Idejét múlta-e a lelkiismeretvizsgálat? (<i>Sinkó Ferenc</i>) 685; Rónay György ötven éves (<i>Tótfalusy István</i>) 688; Az olvasó naplója (<i>Rónay György</i>) 689; Színházi krónika (<i>Dorombly Károly</i>) 694; Képzőművészet (<i>Dévényi Iván</i>) 697; Zenei jegyzetek (<i>Rónay László</i>) 699; Hogy állunk fiatalember? (<i>Bittei Lajos</i>) 702; Jegyzetlapok (r. gy.) 703	682
---	-----

Felelős szerkesztő:

*Sík Sándor*Szerkeszti: *Mihelics Vid*Főmunkatársak: *Dorombly Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad az Új Ember szerkesztőségében (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ugyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint

A HOLTTENGERI TEKERECSEK ÉS SZENT JÁNOS EVANGÉLIUMA

A Chirbet Qumranban talált és általában „holttengeri tekercseknek” nevezett iratoknak óriási régészeti és vallástörténeti jelentőségéről két alkalommal is részletesen megemlékeztünk a *Vigilia* hasábjain. Az 1953. februári számban „A barlang kincsei”, s az 1956. júliusi számban „Meggzólal Juda sivatagja” című értekezésben. A kutatások természetesen azóta sem szünetelnek s most már elvégezték a rendkívül fontos ásatásokat is, mind Chirbet Qumranban, az esszésus szekta központi települési helyén, mind a környező barlangokban és Ain Feska-ban, ahonnan a központi épületek számára a tiszta forrásvizet elvezették és ahonnan a szerzetesi közösség öntözéses gazdálkodásához a vizet nyerték. Ezek az ásatások rendkívül értékesek a holttengeri tekercsek datálása, s a szekta életének meghatározása szempontjából (V. ö. R. de Vaux: „Les manuscrits de Qumran et l'archéologie.” *Revue Biblique*, 1959. 87—111. old. és R. de Vaux: „Fouilles de Feshka, Rapport préliminaire.” *Revue Biblique*, 1959, 225—255. old.) A legújabb kutatások egy-két eredményéről kívánunk itt beszámolni.

Annyi ma már köztudomású, hogy a Chirbet Qumran-fennsík közepében, 4—5 kilométernyi körzetben igen sok természetes és sok emberi kéz által vájt, vagy legalábbis kitért barlangot fedeztek fel, számszerint negyvenet. Ezeknek jórésze nem „könyvtári barlang”, hanem a szigorú szerzetesi közösségben élő esszésusok lakóhelyei voltak, mint ahogy az a 11 barlang is ezt a célt szolgálta, melyekben tekercseket, illetve tekercstörödékeket találtak. A tragikus végű zsidó-római háborúban, Kr. u. 68 előtt rejtették el e barlangokban a menekülő esszésusok szent irataikat, abban a reményben, hogy a háború végén visszatérhetnek és folytathatják majd csendes szerzetesi életüket. Ezt a dátumot ismerjük részben *Flavius Josephus*-ból, részben az ásatásokból, mert megállapítható ezek alapján, hogy a központi települést Kr. u. 68-ban foglalta el és dúlta föl a X. római „legio Fretensis”. Az eddig megtalált megszámlálhatatlan töredékekből megállapíthatóan az elrejtett tekercsek száma meghaladja az 1500-at; túlnyomó többségük természetesen erősen megrongált és töredékes állapotban maradt reánk: a négyzetcentiméter nagyságú töredéktől a majdnem teljesen ép, Izaiás 66 fejezetét tartalmazó tekercsig terjed a skála. A legtöbb iratot az 1. a 4. és a 11. barlangban találták. De amíg az első kettőnek tekercseiből már sokat ismerünk — persze ezt csak aránylagosan mondhatjuk, mert a 4. barlang kincseinek jórésze ismeretlen még előttünk —, addig a 11. barlangról eddig csak annyit jelentett a tekercsek vizsgálatát és kiadásuk előkészítését végző nemzetközi tudományos bizottság, hogy jelentősége vetekszik az 1. és 4. barlangéval. E tekercsek jórésze egyébként még a felfedező beduinok kezében van, akik egyelőre megfizethetetlen árat követelnek értük.

Az újabb leletek, s az ásatások alapján ma már minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk azt, hogy Kr. e. 150 körül már megtörtént a későbbi szerzetesi közösség alapjainak lerakása. Valószínűleg az „Igazság tanítójának” vezetése alatt hívei kivonultak Juda sivatagjába, hogy ott szigorú szabályokkal meghatározott zárt közösségben éljék bűnbánó, imádságos és munkás életüket, nőtlenységben és teljes vagyonközösségben. A központi település számára ekkor már megkezdték a Kr. e. VIII. szá-

zadból származó „Ir ha-melach” (a só városa) romjainak hasznosítását és kiépítését, de ez a központ nem lakás céljait szolgálta, hanem az esszénusok gyülekező helye, a közös imáknak és szertartásoknak, a közös tanításoknak és felolvasásoknak, a közös műhelymunkáknak és tisztasági fürdőknek a helye volt. Ezt a romtömböt ásták ki Chirbet Qumranban. A szerzetesek maguk azonban a már említett környező barlangokban, az első időkben valószínűleg sátorokban is, laktak. Több mint 200 évig volt a mai Chirbet Qumran és a tőle délre fekvő Ain Feska szellemi irányítója egy olyan megújító vallási mozgalomnak, mint például a Kr. u. XI. században Cluny. Mert ennek a sektának nem minden tagja élt szerzetesi közösségben, hanem hívei és követői ott éltek Palesztina városaiban és falvaiban, sőt Palesztina határain kívül is megtalálható befolyásuk a zsidóság vallási és szellemi életére.

Az esszénus naptár

A *Vigilia* 1958. áprilisi számában „Az Úr Jézus szenvedéstörténete új megvilágításban” címmel már részletesen foglalkoztunk az esszénusok ősi kalendáriumával. Megírtuk a tanulmányban azt, hogy az esszénusok nem az akkori hivatalos zsidóság naptárát fogadták el, mely a holdhónap szerint igazodott, hanem a 364 napos napévet tartották meg úgy, hogy az évet 12 hónapra osztották, mindegyik hónapban 30 nap volt és negyedévenként hozzáadtak egy-egy szökőnapot. Így az esztendő és minden negyedév ugyanazzal a nappal, a szerdával kezdődött. Ez az év persze a tényleges napévhez képest kerekén $1\frac{1}{4}$ nappal rövidebb, ami 40 esztendő alatt 50 napos eltérést jelentett volna. Így a zsidók számára teljesen alkalmatlan lett volna e naptár, mert a zsidó ünnepek szorosan kötve voltak az egyes évszakokhoz: húsvétkor volt a zöld kalászok bemutatása a templomban, tehát a tavaszhoz volt kötve; pünkösd eredetileg is aratási hálaünnep volt, tehát a nyárhoz volt kötve; a sátoros ünnep pedig az összes termésnek, főleg szőlő- és gyümölcstermésnek begyűjtése utáni hálaadó ünnep volt, tehát az őszhez volt kötve. Erre a tényre támaszkodva *Karl Georg Kuhn* tagadásba vette, hogy ezt a naptárt az esszénusok valaha is használták volna, mert az eddig megtalált és ismert tekercsek e különbség megszüntetésére vonatkozólag semmiféle rendelkezést nem tartalmaznak. (Z. N. W. 1961, 65—773. old.) Nem beszélnek ugyanis a tekercsek semmit sem arról, hogy az esszénusok e 364 nappól álló évet betoldott hetekkel kiegészítették volna, amit a tudósok jórésze — mint ahogy mi is említett értekezésünkben — föltételeznek és természetesnek vesznek. Huszonnyolc év alatt ugyanis 35 nap különbség keletkezett volna a tényleges napév és az ősi zsidó papi kalendárium között, amit feltételezésünk szerint úgy pótoltak, hogy e 28 év alatt 5 hetet betoldottak (például minden szombatév után egy-egy, s az utolsó negyedik után pedig két hetet toldottak hozzá az évhez). Így a szerdai nap megmaradt újév ünnepének és az egyes zsidó ünnepek továbbra is mindig a hétnek ugyanarra a napjára estek volna.

Karl Georg Kuhn érvelése azonban nem helytálló. Tudvalévő ugyanis, hogy a hivatalos zsidó naptárszámítás a holdhoz igazodott és 12 holdhónapot, azaz kb. 353—54 napot számlált. A tényleges napév közötti különbséget időközönként betoldott 13. hónappal egyenlítették ki. De az egész Ószövetségben sehol sincs szó arról, hogy valaha is 13 hónapot számláltak volna az esztendőben, mindig 12 hónapról beszélnek (1 *Kir.* 4, 7; 1 *Krón.* 27, 1—15; *Jer.* 52, 31; *Ez.* 32, 1; *Dán.* 4, 26 stb.). Sehol sincs egy szó sem szabályozott hónap-hozzáadásról, ezt mindig a tapasztalat szerint

döntötték el a zsidó főtanács tagjai. Még a Kr. u. I. század vége felé is azt írja *II. Gamaliel* rabban a szórványban élő zsidóság számára: „A barátok még túl gyöngék, a csirkék túl kicsinyek, a szem még fejletlen, azért jónak láttuk... ehhez az évhez 40 napot hozzáadni.” Juhn szerint tehát tagadni kellene azt, hogy az Ószövetségben valaha is használták volna a hold-kalendáriumot, pedig ezt ő sem merné állítani... Az esszénusok 364 napos napévét sokkal egyszerűbb volt az egyébként is szokásos betoldási módszerrel kiegészíteni. És hogy ez ténylegesen így is történt, azt igazolják egyrészt az 1QS. I, 8—9. 13—15; III, 9—10; X, 1—8 a CD. III, 13—15; VI, 17—19 és a XVI, 1—4, melyek mind azt mondják ki, hogy a szekta tagjai pontosan az ő naptáruk szerint, sem előbb, sem később nem ünnepelhetik meg az ünnepeket. Megkövetelik azt, hogy a *Jubileumok könyvében* kifejtett — a fentebb ismertetett — naptár szerint tartsák meg ünnepeiket. Már önmagában véve is e többszöri kihangsúlyozásnak csak akkor van alapja és értelme, ha az esszénusok naptára eltért a többi zsidókétól.

Az 1958-as *Vigilia*-cikkből idéztük a Kr. u. X. század végén élt híres rabbi *Al-Qirqisani* könyvét, aki megemlékezik egy ősi, akkor már kihalt barlanglakó zsidó szektáról, amely az esztendőt mindig szerdával kezdte, még pedig azért, mert az Isten szerdán (azaz a hét negyedik napján) teremtette a Napot-Holdat-csillagokat. A ténylegesen „barlanglakó” esszénusok tekercei között viszont a legújabb korban találtak és tudományosan feldolgozták, fényképmásolattal ellátva kiadtak egy elég hosszú töredéket, mely — eddig! — az egyetlen felirattal, címmel ellátott esszénus irat: a *Dibré ha-meóroth* elnevezésű (*Maurice Baillet*, a tekerceket kiadó tudományos bizottság tagja hozta nyilvánosságra és dolgozta föl az anyagot a *Revue Biblique* 1961, 195—255. oldalán. „Un recueil liturgique de Qumran, grotte A: Les paroles des luminaires” címmel.) A tekerces címe magyarul: „Az égitestek (világítótestek) szavai”, azaz az égitestekkel kapcsolatos „szavak”. Azokat az imádságokat tartalmazza, melyeket a szekta tagjainak el kellett végezniök a szombat napján, de főleg a „nagy napon”, azaz szerdán, melynek liturgikus imáiról kapta a tekerces a nevét is: mert szerda az a nap, melyen az Isten az égitesteket, a világítókat teremtette. Mivel ez az irat Kr. e. 150 körül íródott, ósrégi tanúságtétel van ezzel birtokunkban, mely igazolja rabbi *Al-Qirqisani* több mint ezer évvel későbbi feljegyzését, hogy az esszénusok azért tették az év kezdetét mindig szerdai napra — a már említett naptárszámítás szerint —, mert a hét negyedik napján teremtette Isten a Napot, Holdat és csillagokat, tehát az év meghatározóit.

A mondottak alapján tehát továbbra is érvényes az a megállapításunk, amit a *Vigilia* 1958-as számában az Úr Jézus szenvedéstörténetével kapcsolatban tettünk, hogy t. i. az Úr az utolsó vacsorát elfogyasztotta az esszénus naptár szerinti húsvét előestéjén, vagyis nagykedd estéjén, szenvedése tehát már nagyszerdán megkezdődött (a zsidók ugyanis a napot estétől estéig számolták, így nagykedd éjszaka már szerdának számított). Keresztfeszítették viszont nagypénteken a zsidóság hivatalos naptára szerinti húsvét előkészületi napján. Az esszénusok húsvétja ugyanis — Nisan hónap 15 — mindig szerdára esett, a hivatalos zsidóságé pedig abban az esztendőben szombatra, ezért is mondja azt *Ján.* 19, 31: „Az a szombat ugyanis nagy ünnep volt!”

Földrajzi ismeretek Szent János evangéliumában

A racionalista kritika alapvető tétele lett az utolsó 150 évben, hogy a IV. evangélium eredete gnosztikus szekták világában keresendő; hogy történelmileg szóba sem jöhet mint forrás; hogy az evangélium szerzője lépten-nyomon elárulja azt, mennyire nem ismeri Palesztina Krisztus-korabeli földrajzi, kulturális és történeti viszonyait stb. Az evangélium szerzője — úgymond — nem lehetett sem zsidó, sem palesztinai, mégkevésbé szem- és fültanúja a leírt eseményeknek, a történelmi és földrajzi keretet maga teremti meg — hozzá ügyetlenül — az ő mítoszai számára. . .

A holttengeri tekercsek között van két réztekercs is, melynek a szövege és magyarázata, tudományos feldolgozása 1962. vége felé jelent meg a hivatalos kiadásban: *Discoveries in the Judaean Desert of Jordan. III. Les' petites grottes' de Qumran.* Oxford University Press. Par M. Baillet J. T. Milik. et R. de Vaux. O. P. avec une contribution de H. W. Baker. Ez a réztekercs (tudományos jelzése: 3Q15) nagyfontosságú éppen Szent János evangéliumának földrajzi ismeretei szempontjából. A tekercsek kinyitása esztendőök kísérletezése után sikerült, elbeszélése a mai technika kis regényének is beillenek. Erre nincs módunk helyszűke miatt, csak arra kívánunk rámutatni, hogy a rendkívüli nehézséget az okozta, hogy a réztekercsek belső oldalán volt mély vágással bevésve a szöveg, viszont a tekercseket az 1900 év alatt fellépő majdnem teljes oxidáció miatt lehetetlen volt kinyitni. A világ legkülönbözőbb laboratóriumai próbálkoztak megoldásokkal, a tekercsekről letört darabokkal kapcsolatban, de sikertelenül. A. H. Corwin, a baltimore-i John Hopkins egyetem professzora ugyanolyan kémiai összetételű rezet gyártott, majd azon mesterségesen pontosan ugyanolyan mértékű oxidációt idézett elő és így próbálta meg, lehet-e az oxidációt úgy eltüntetni tiszta és hajlítható érc egyidejű felhasználásával, hogy a betűkben a legkisebb változás se essék, illetve az új hajlítható ércen megmaradjon hajszálpontosan minden geometriai forma — de ez a kísérlet sem járt sikerrel. Végül a manchesteri egyetemi „College of Science and Technology” igazgatója, H. Wright Baker professzor oldotta meg a kérdést. Szinte fantasztikus előkészületek és óvintézkedések megtétele után egy külön erre a célra gyártott géppel 23 darabra vágta szét a rezet, úgy azonban, hogy egyetlen betűt se érintsen a vágás. Jellemző a nehézségekre, hogy a réztekercseket 1952. március 20-án találták meg, az egyéb kísérletek kudarcra után 1955. júliusában küldték Manchesterbe az első réztekercset, majd 1956. januárjában a másodikat és csak 1956. áprilisában végzett munkájával Baker.

De mi köze ennek a réztekercsnek — a felnyitás után ugyanis már csak egy egységes szövegről beszélhetünk — Szent János evangéliumához, főleg annak földrajzi tájékozottságához? Erre a tekercs tartalma ad választ. A réztekercsen 64 palesztinai hely van katalogizálva, ahol különféle kincsek vannak elrejtve. A kincsek csupán arany- és ezüstpénzben 4000 talentumot tesznek ki (egy talentum kb. 49 kiló), nem számítva a különböző fűszereket, különleges illatosítókat, drága olajokat, arany- és ezüstvázákat stb. Csak a tizezermadiknak felsorolt lelőhelyen 609 arany- és ezüstváza lett volna elrejtve. A különböző rejtékhelyek földrajzi meghatározása egészen részletes és pontos a tekercseken, bár egy részüket ma már nem tudjuk azonosítani. De a kétségkívül azonosítható helyeken sem lehetett találni semmit sem a szövegben jelzett kincsekből. És ennek az oka valószínűleg nem az, hogy ezeket a kincseket már jóval előbb felfedezték, hiszen azóta számtalan háború dúlta föl Palesztina földjét; hanem az a tény, hogy a réztekercseken jelzett kincsek sosem voltak meg. Ez a kincs-

katalógus csak a népies költészetnek és fantáziának a terméke, mely bizonyos helyeknek és épületeknek fantasztikus kincseket tulajdonít, hogy ezzel is emelje annak hírnevét és értékét. Itt valószínűleg a jeruzsálemi templom állítólagos kincseinek rejtekhelyei vannak felsorolva. Minket az 57. rejtekhely érdekel, mely a következőképpen van leírva: „Egészen közel hozzá, a Beth-Esdathain-ban, a fürdőben, ahol a kis medencéhez a bejárat van...” (Meg kell jegyeznünk, hogy már a megelőző rejtekhelyek is Jeruzsálem területén vannak.)

Szent János evangéliumában olvassuk: (Ján. 5, 2). „Van Jeruzsálemben a Juhkapunál egy fürdő, melynek héber neve *Bethesda*. Öt oszlopcsarnoka volt. Ott igen sok beteg feküdt... Ezt a szöveget egyik fontos bizonyíték gyanánt hozta föl a racionalista kritika az evangélium történelmi és földrajzi hitelességével szemben, még pedig két okból. Először, mert sehol, sem a Bibliában, sem profán szerzőnél nem fordul elő Bethesda nevű fürdő; másodsor, mert a régészeti leletek sem mutatják ennek az állítólagos öt oszlopcsarnokos fürdőnek a nyomát, már pedig egy olyan nagy fürdőnek, amelyben „igen sok beteg feküdt”, valamilyen nyomának kellett volna maradnia.

Először az archeológiai érv dőlt meg. 1871-ben a Szent Anna oratórium mellett megtalálták egy régi fürdőnek romjait, s ma már ez a fürdő Jeruzsálemnek legjobban feltárt és régészetileg meghatározott emléke. A legújabb ásatások kimutatták, hogy a fürdő a Kr. e. korból származik, két medencéje volt, amelyeket egymástól egy kb. 6 $\frac{1}{2}$ méter széles sziklafal választott el. A két medencét négy oldalról egy-egy oszlopcsarnok vette körül, a középen egymástól a sziklaalapon álló ötödik oszlopcsarnok választotta el.

A második nehézséget a holttengeri réztekercs oszlatta el. Mert a réztekercs katalógusában az 57. helyen fel van sorolva a „Beth-Esdathain” fürdő, még pedig annak kisebbik medencéje... „Beth-esdathain” nem más, mint a „Beth-esda” duális alakja, melyet valószínűleg a két medence miatt használ a leíró. S hogy mennyire pontos a meghatározás, az kivüláglik abból, hogy az ásatások feltárták mindkét medencét, s kiderült, hogy az egyik tényleg kisebb volt...

Ebből az egy tényből igen fontos következtetést vonhatunk le Szent János evangéliumának megbízhatóságára vonatkozólag. Mert hiszen az evangélium szerzője ismerte Jeruzsálemben azt a fürdőt is, melyről sem a Biblia, sem profán források nem emlékeztek meg. A szerző ezenfelül nemcsak pontosan ismerte a fürdőt, hanem annak részleteit is leírja, azt ti, hogy öt oszlopcsarnoka volt. Ezzel kapcsolatban feltehetjük a kérdést, ha Szent János evangéliumát egy nem zsidó és nem palesztinai késői hamisító írta volna — ahogyan a racionalista kritika állítja —, akkor miért nevezett volna meg egy ilyen fürdőt, mely egyébként teljesen ismeretlen az irodalomban. Honnan tudta volna továbbá egy késői hamisító azt, hogy a szent városban volt egy ötcsarnokos fürdő — s amellet tényleg a régi Juhkapu közelében —, amikor Jeruzsálem már régen romokban hevert? És honnan tudta ennek a fürdőnek a nevét is, mely pedig egyébként „ismeretlen”?...

A IV. evangélium szerzője

A már említett „Meggzólal Juda sivatagja” című cikkünkben azt írtuk többek között: „Különösen Szent János apostol és evangélista az, aki evangéliumában, leveleiben és a Jelenések könyvében oly nagyszámú hasonlóságot és egyezőséget mutat föl a qumrani irodalommal, hogy tényként

kell elfogadnunk az apostol legszorosabb kapcsolatát az esszénusok szektájával. Hogy pontosan mi volt ez a kapcsolat, azt ma még nem tudjuk megmondani, de valószínű az, hogy ifjú korában ő is tagja volt annak a közösségnek, melynek központja Chirbet Qumranban volt.”

De már ebben az értekezésben fölhívtuk a figyelmet arra, hogy nagyon kell óvakodni az elhamarkodott ítéletektől és a kellő alap nélküli állításoktól. Elsősorban azért, mert bármily nagy, és két évezred távlatában egyenesen óriásinak nevezhető az a tekeresmennyiség, melyet már ismerünk, a szekta iratainak nagy része még mindig nincs publikálva, sok évnek, esetleg évtizedeknek kell eltelniök, míg biztos következtetéseket lehet levonni a qumrani szerzetes-közösség ránk maradt kézírataiból. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a megtalált tekercsek legalább két évszázad alatt íródtak, s nem egy kornak, nem ugyanannak az időszaknak termékei. Az eddig ismert legrégebb kézirat a 4QSam^b a régészek megállapítása szerint a Kr. e. 225—200 közötti időben készült, a legújabbak viszont a Kr. u. I. század közepe táján. Az eddigi kéziratok alapján például J. T. Milik és R. de Vaux, akik a holttengeri tekercsek kérdésében a legkiválóbb és legjobban tájékozott tudósok, az esszénus mozgalom történetének és fejlődésének több fokát különböztetik meg. Két évszázad alatt Chirbet Qumranban is volt fejlődés és változás mind a belső szabály, mind a külső szervezet és élet szempontjából. És jelentős különbségek keletkeztek a tan szempontjából is. Csak egyre kívánunk most rámutatni! Beszéltünk a *Dibré ha-meóroth* című tekercsről. Ez a Kr. e. 150 előtt íródott tekercs még alig mutat föl hasonlóságot és egyezőséget a kisőbbi esszénus lelkiség sajátos vonásaival. Itt is szerepel például a liturgikus imádságokban az eljövendő Messiás alakja és munkája, de ebben a kéziratban félreérthetetlenül *egyetlen* messiásról és azonfelül a Biblia által leírt *Dávid házából származó messiásról* van szó. Viszont a szekta későbbi irataiban már két messiásról — egy dávidi, tehát királyi és egy ároni, tehát papi messiásról van szó, sőt a kettő előtt megjelenő különleges „prófétáról” is. A Szektaszabályzatban (IQS) pl. világosan elő van írva, hogy a közösségben lévő tagoknak nőtlenségben kell élniök, a későbbi időből származó Damaszkuszirat (CD) viszont föltételezi azt, hogy a közösségben feleséggel és gyerekekkel együtt élnek a férfiak. Végül nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy hasonló és egyező kifejezésekből nem szabad a tanítás egyezőségére következtetni — például egészen más a korai esszénusok messiás-hite és más a későbbieké, hogy az Újszövetség messiási eszméjéről ne is beszéljek. Figyelembe kell vennünk azonkívül azt a tényt is, hogy az esszénusoknak éppúgy az Ószövetség volt „a szent könyv”, a „Biblia”, mint ahogy az Újszövetség írói számára is. Az esszénusok — minden speciális tanításuk ellenére — teljesen az Ószövetségnek, a korabeli zsidóságnak talaján állnak és élnek; az evangélium pedig beteljesedése az ószövetségi ígéreteknek... Természetszerűleg igen sok hasonló kifejezésnek és tanításnak kell lennie az esszénusok és a kereszténység között. Annál is inkább, mert egyik mozgalom, egyik tanítás sem alkotott magának új nyelvet, hanem korának ismert fogalmait és kifejezéseit használta föl sajátos eszmevilágának kifejtésére. Az egyes hasonló és egyező kifejezéseket az esszénusok teológiai alaptanításából és az Újszövetség teológiai alapjaiból kell magyaráznunk. És így elkerüljük az összehasonlító vallástörténeti iskola számos képviselőjének téves kiindulópontját, mely nyelvi egyezőségből tartalmi azonosságra következtet. Mert a nyelv, a kifejezések, fogalmi körülírások mind csak vezetői, hordozói a vallás tanításának — mondhatnánk azt is, hogy „elektromos távvezeté-

kek". És a vezeték ugyanaz lehet, de a benne keringő áram egészen más. Mint ahogy például más a katolikusok „Úrvacsora” tana és más a reformátusoké (ezen belül például egészen különleges a franciaországi taizéi közösségé), és más az evangélikusoké stb.

Amikor tehát a következőkben rámutatunk a holttengeri tekercsek és Szent János evangéliuma közötti kifejezés- és gondolatbeli hasonlóságokra és egyezőségekre, akkor ezeket szem előtt kell tartanunk kezdetül fogva. Nem állítjuk tehát azt, hogy az esszénusok tanításából meg lehetne magyarázni a krisztusi tanítást, és speciálisan Szent János evangéliumát. Csak annyit mondunk, hogy Szent János, a IV. evangélium szerzője ebben a közösségben nyerte azt a lelki és szellemi fölkészültséget, sajátosságokat, melyeket később — mint apostol — az Úr Jézus szolgálataiba állított. Mint ahogy Szent Pál apostol is fölhasználta a Gamaliél lábainál szerzett nagy rabbinikus műveltségét és a Tarsusban magába szívott hellenista szellemiséget arra, hogy Jézus Krisztus szolgálaként hirdesse a kereszt evangéliumát a római világbirodalom tartományaiban kettőtől nyugatig.

Stílus- és kifejezésbeli egyezőségek, hasonlóságok

A IV. evangélium gyönyörű prológosában olvassuk: „Minden őáltala lett és nála nélkül (ti. az örök Logos, Ige nélkül) semmi sem lett, ami lett” (1, 3). Hogy minden Istentől van, hogy az egész világot, a „mennyet és a földet” Isten teremtette (a hébernek nincs kifejezése a „világra”, ezt írja körül a Biblia a föld és ég összetételével), ez az Ószövetség egybehangzó tanítása. De az e kifejezésmód, melyet itt Szent Jánosnál találunk, mely Isten egyedüli szuverén teremtő tevékenységét egymásután pozitív és negatív formában adja elő, az csak itt és a qumrani iratokban található meg (1QS III, 15—16; XI, 11. 17—18). Sőt az 1QH V, 1—2 szóról-szóra azt mondja Isten akaratáról, mint amit a prológos az isteni Logosról. Egyáltalában az a beszédforma, mely egy-egy gondolatot vagy tényt egymással szembeállított állító és tagadó mondatban közöl, gyakori Szent János irataiban és a qumrani tekercseken. Egy ilyen tényközlési példa: „És megvallotta és nem tagadta, hanem megvallotta . . .” (Jn. 1, 20).

Az „Amen” szó gyakran fordul elő mind az Ó-, mind az Újszövetségben és a qumrani iratokban is. Mindenütt egy-egy beszédnek, mondatnak a végén áll, mint megerősítő, helybenhagyó szó, mint válasz egy imára, bekapcsolódás egy liturgiába stb. De az Amen szó megkettőzése csak Szent János evangéliumában fordul elő és a holttengeri tekercsekben. Ez a kettőzés igen gyakori a IV. evangéliumban, ahol azonban nem egy-egy állítás vagy mondat végén áll megerősítő szócskaként, hanem az Úr Jézus kinyilatkoztatásainak az elején, jeléül annak, hogy az Úr Jézusnak nincs szüksége arra, hogy szavait valaki is megerősítse, öbenne és általa az Isten beszél az emberekhez. (V. ö. Jn. 1, 51; 3, 5. 11 stb. 1QS I, 20; II, 10, 19 stb.)

A holttengeri tekercsek sokat beszélnek az Isten által teremtett jó és gonosz lélekről. Az egyik az „Igazság szelleme”, a „világosság fejedelme” (1QS III, 18—20. 24), vele szemben áll, harcol ellene a világon és az emberekben „a gonoszság szelleme”, a „romlás angyala” (1QS III, 19. 21; IV, 12); a „Mastema” (1QS III, 21—23; CD XVI, 5) vagy leggyakrabban „Belial” név alatt (V. ö. 1QS II, 5. 20; Lib. Jubilaeorum 23, 29; Liber Henoch 54, 6, Test. Dan. 3, 6 stb.) A gonosz lelket, mint „e világ fejedelmét” sokszor említi a IV. evangélium, akit görögül „diabolos”-nak nevez, héber szó-

val „satan”-nak — a „*stn*” gyök ugyanaz, mint a Mastema-ban lévő „*stm*” (V. ö. *Jn.* 8, 42, 45; 13, 2, 27; 12, 31; 14, 30; 16, 11, 1 *Jn.* 3, 8, 10.)

De a világosság szelleme és fejedelme nem teremtett lény Szent Jánosnál, hanem maga az Isten, az örök Logos-Ige, aki „az emberek világossága” volt kezdettől fogva, aki azonban időben emberi formában belépett a világ színpadára, aki a „világ világossága” (*Jn.* 9, 5). A qumrani iratok szerint az Isten a mostani világban megengedi azt, hogy a sötétség fejedelme állandó harcot vívjon — és részleges győzelmeket is arasson — a világosság fejedelmével szemben. Ez a harc folyik a világ végéig, amikor is Isten elpusztítja a „sötétség angyalát” (*IQS* IV, 12—13. 16—19. 25; *IQH* III, 28—30). És ebben van egy lényeges, alapvető különbség az eszszénusok hite és a IV. evangélium tanítása között. Mert a jánosi iratokban ugyan szintén szó van az Úr Jézus Krisztus és e „világ fejedelme” közötti harcról, de ez a harc már eldőlt (*Jn.* 1, 5; 12, 31; 14, 30; 16, 11. 33). Krisztus már győzött, az ítélet a világ fejedelme fölött és követői fölött már elhangzott: „Aki benne hisz (ti. Jézusban), meg nem ítéltetik, aki pedig nem hisz, már meg van ítélve...” (*Jn.* 3, 18.)

„Valakit megvilágosítani”, „valakinek arcát megvilágosítani” a tanítás, az igazság által: olyan kifejezés, mely előfordul a IV. evangéliumban és Qumranban egyformán (v. ö. *Jn.* 1, 9 és *IQH* VIII.) Ugyanígy a „tanúbizonyosságot tenni” valami és valaki mellett, főleg: Isten szava igazsága mellett, állandó refrén az *IQH*-nak himnuszaiiban és gyakori kifejezés ebben az evangéliumban. (*Jn.* 1, 7. 15. 34; 5, 32. 36; 8, 18; 10, 25; 15, 26; 19, 35 stb.)

A János-evangéliumban olvassuk (4, 36): „az arató már most megkapja bérét és egybegyűjti a termést az örök életre...” (V. ö. *Jn.* 15, 5. 16), s az *IQS* IV. 7—8-ban azt találjuk: a szekta tagjainak a világosságban kell járniok és így „gyümölcsöket kell hozniok az örök életre”, gyümölcsöket, melyek „az örök élet áldásait rejtik magukban...”

Folytathatnánk a részletes felsorolást, de áttérünk a lényeges és sokkal érdekesebb pontra.

Eszmebeli hasonlóságok és egyezőségek

Az eszmebeli összevetés azért a legfontosabb, mert a racionalista kritika éppen a szentjánosi eszmevilágot eredeztetni gnosztikus szellemiségből, s ennek alapján tagadja azt, hogy ezt az evangéliumot egy kortárs palesztinai zsidó írhatta volna. A stílusbeli és kifejezésbeli egyezés amellett nem lehet teljes értékű, mert a holttengeri tekercsek héber nyelven íródtak, Szent János írásai pedig görögül; ugyanazt a héber kifejezést viszont többféleképpen lehet görögül visszaadni.

A legelső és egyszersmind perdöntő bizonyíték volna a racionalisták szerint Szent János írásainak gnosztikus-pogány eredete mellett az az erős dualizmus, melyet lépten-nyomon megtalálunk bennük. Nem gondolhatunk itt arra, hogy elemezzük a gnoszticizmus tanait és szerteágazó, egymásnak nem egyszer ellentmondó rendszereit, egypár szóval azonban mégis rá kell mutatnunk általános eszmevilágára. Minden gnosztikus irányzatnak és szektának — származzék az a Krisztus előtti korból, vagy a későbbi időkből — alapvető tanítása az ún. kozmikus dualizmus. Eszerint kezdettől fogva, öröktől fogva létezik két őso: a jónak és a rossznak principiuma, a szellem és anyag, a fény és sötétség szférája. Ez a két őso állandó harcban van egymással, s ennek a harcnak szülötte valamiképpen az ember is. Az ember, aki testével oda van kötve az anyag-

világhoz — amely e tanítás szerint önmagában véve rossz —, de akinek lelke is van, kiáramlása, kiszakadt fényrészcskéje a szellem birodalmának, ezt a szellemi valót azonban a két világ harcában rabul ejtette az anyag, a test. Innen az emberben lévő kettősség, innen az ember tragikus sorsa, mert a fényrészcseke, a szellemi része az embernek szabadulni szeretne ebből a тұrhetetlen rabszolgaságból, kívánna visszatérni a fény világába, de nem tud. Illetve a gnoszticizmus azt tanítja, hogy ő megadja az embernek a „megváltó gnóziót”, azaz a megszabadító tudást, mely megmutatja a szellem világába való utat. Aki ennek a „gnózinak”, ismeretnek a birtokában van, az önmagát váltja meg, mert módja van véget vetni a tragikus kettősségnek, kiszabadíthatja magasabbrendű lényét a bűnös, gonosz anyag fogságából, hogy az örök fény országában élje tisztán szellemi, boldog életét . . .

Ha Szent János írásait olvassuk, első pillanatra megdöbbenő hasonlóságot, sőt bizonyos mértékig egyezőséget találunk köztük és a holttengeri tekercsek között. Az evangélium prologusában olvassuk: „Benne élet volt, s az élet volt az emberek világossága. A világosság a sötétségben világít, de a sötétség őt nem fogadta be . . .” (1, 4—5). Nemcsak eszmeileg találjuk meg Szent János írásaiban a qumrani dualizmust, hanem a kifejezésekben is; állandóan visszatérő vezérmotívum mind a IV. evangéliumban és *1 Jn*-ban, mind a holttengeri tekercsekben: élet és halál; (közönséges) élet és örök élet; kenyér és élő kenyér; szőlőtő és igazi szőlőtő; világosság és sötétség; víz és élő víz; igazság és hazugság; világosság fiai és sötétség fiai; igazság fiai és hazugság fiai; hit és hitetlenség stb. Különleges szentjánosi kifejezések: „igazságot cselekedni” (*Jn*. 3, 1; *1Jn*. 1, 6); „igazságban lenni” (*1 Jn*. 3, 19); „igazságban állni” (*Jn*. 8, 44); „igazságban járni” (*2 Jn*. 4; *3 Jn*. 3—4); „megismerni, tudni az igazságot” (*Jn*. 8, 32; *1 Jn*. 2, 21; *2 Jn*. 1) s ezek rendszerint ellentétben állnak — kifejezetten, vagy hallgatólagosan, értelmileg az ellenpólussal: a hazugsággal . . . Mindezeket eddig a racionalista kritika a pogány gnosztikus szellemiségből származtatta. Ma ellenben nem kétséges, hogy a IV. evangélium szerzőjének semmi köze nem volt a pogány dualisztikus szisztémákhoz, sem a gnoszticizmushoz, sem másikhöz, mert az a dualizmus, mely Szent Jánosnál oly élesen kifejezésre jut, eszmeileg is és kifejezésben is a qumrani iratokban pontosan megtalálható. (V. ö. *IQS* I, 5; I, 26; III, 18. 25; IV, 18—20; V, 3; VIII, 2; XI, 10. stb.) Sőt: a világosság és sötétség kibékíthetetlen kettőssége annyira alapvető tanítása a qumrani szektának, hogy egy külön tekercs is van, amely a maga egészében e két világ végső küzdelméről szól, s a tekercs első kiadója: *Sukenik* professzor joggal nevezte el ezt az iratot: „A világosság fiainak harca a sötétség fiaival”-nak; s tudományos jele azért is *IQM*, mert az *M* = milhama = háború, harc. Ez a dualizmus azonban sem a holttengeri tekercsekben, sem Szent János írásaiban nem a gnoszticizmus kozmikus dualizmusa. Egyikben gonosz ósanyag, mert az esszénusok és Szent János szerint egyaránt minden létező az egyetlen, örök, teremtő Istentől van, „aki nélkül semmi lett, ami lett . . .” De ez a dualizmus, mely Qumranban és Szent Jánosnál megtalálható, nem is a zarathusztrai metafizikus dualizmus, mely szerint öröktől fogva két teremtő ősök van. Ez a két ősök ellenben nem anyag és szellem, mely közül az anyag minden rossznak a teremtője és képviselője, a szellem pedig a jóé, hanem a jó és rossz: az *Ahura Mazda* (a bölcs Úr) és *Ahriman* (*anra* + *mainyu*: gonosz lélek !); e kettő között folyik a küzdelem és minden embernek döntenie, választania kell, melyiknek a pártjára áll. Ez a kettősség azonban annyiban korlátozott az *Avesztában*, fő-

leg annak legősibb — valószínűleg még magától *Zarathusztrától* származó — részeiben, a „Gatha”-ban, hogy az idők végén Ahura Mazda ítéletet tart és megsemmisíti Ahrimant (innen a magyar „ármány”!).

A metafizikus és kozmikus dualizmust már eleve kizárja a qumrani és szentjánosi abszolút és egyetemes monotheizmus. Az esszénus és a jánosi dualizmus vallásérkölcsei kettősség. Az anyag egyiknél sem önmagában rossz, hiszen azt is Isten teremtette — és „látta Isten, hogy jó” —. Chirbet Qumranban az anyaggal, a vízzel való lemosás megszentelő erejű, a szent fürdő kötelező minden szektatag számára; Szent Jánosnál pedig már csak azért sem lehet szó az anyagvilág gonoszságáról, mert a megváltás is azon keresztül történik. Nem az ember szellemének kell kiszabadulnia az anyagnak, ennek a kozmosznak a börtönéből, hanem az örök Logos-Ige lép be a kozmoszba, „anyagot”, testet vesz föl, „tulajdonába jön” és odaadja életét a bűnösökért... „Ő a láthatatlan Isten képmása, minden teremtmény elsősülöttje. Benne teremtett mindent a mennyben és a földön... Mindent általa és érte teremtett. Ő előbb van mindennél és minden benne áll fenn” (*Kol.* 1, 15—17). És „úgy tetszett az Atyának, hogy benne lakják az egész teljesség s hogy általa békítsen ki magával mindent, ami akár a földön, akár a mennyben van, azzal, hogy keresztjének vérével békességet szerzett mindenkinek” (*Kol.* 1, 19—20). Chirbet Qumranban persze szó sem lehet ilyen megváltásról. Ők szemben állnak ugyan a bűnös világgal és kivonulnak abból, a megváltás ellenben náluk a mózesi törvény legszigorúbb megtartásában, a szekta szabályainak pontos megvalósításában áll.

Szent János dualizmusa tehát nem a pogány, gnosztikus dualizmus, az ő szemevilágának és terminológiájának forrása az az esszénus jámborság, amelyben otthon volt, s amelyet aztán fölhasznált arra, hogy Jézus Krisztusban való hitét megvallja és hirdesse. De nem is a qumrani kettősség. Mert az ő dualizmusának elválasztó eleme az Úr Jézussal szembeni állásfoglalás: a benne való hit, vagy a tagadó hitetlenség. „Aki hisz benne, meg nem ítéltetik... Az ítélet pedig ez: a világosság a világba jött, de az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot...” (*Jn.* 3, 18—19) „... Övéi őt be nem fogadták. Mindannak azonban, aki befogadta őt, hatalmat adott, hogy Isten fiává legyen, annak, aki hisz benne... aki nem... a test ösztönéből, hanem Istenből született” (*Jn.* 1, 11—13).

Helyesen állapítja meg tehát *Hempel*, a konzervatívnak egyáltalában nem nevezhető tudós: „Hogy mi megmagyarázzuk a szentjánosi szóhasználatot, ahhoz semmi szükségünk sincs a Gnózis dualizmusára, sokkal inkább a zsidó szektarianus vallásosságra” (*Christentum vor Christus?* 482 old.), és a mai kutatók kivétel nélkül aláírják *Kurt Schubert* végkövetkeztetését: a Qumran-kutatás egyik legfontosabb és legjelentősebb eredménye az a megállapítás, hogy a IV. evangélium palesztinai-zsidó eredetét kétségkívülivé tette és bebizonyította (*Die Gemeinde vom Toten Meer.* München-Basel, 1958, 131. old.).

Az isteni előreelrendelés

A gondolkodó ember előtt — főleg a szenvedő és az anyagvilág mulandóságát osztó ember lelke előtt — ősidők óta fölmeredezett az örök jöbi probléma: a szellemi, erkölcsi és fizikai rossznak gyötrő problémája, az emberiség tragédiájának evilági színpadáról fölsíró „miért”? Most ezzel kapcsolatban csak azt a kérdést vizsgáljuk, amely a „rosszal” összefüggésben a teremtő Istennel szemben fölmerül: milyen része van benne az

Istennek? Erre a kérdésre — mint már láttuk — Zarathusztra a metafizikai, a gnoszticizmus a kozmikus dualizmussal felelt, de végeredményben mindkét rendszer két egymással szembenálló, teremtő őssokkal számolt. Qumran remetéit ettől a tévedéstől megvédte az Ószövetség tökéletes és egyetemes monotheismusa, a próféták magasztos istenhite. Az ószövetségi szentírás amikor az emberi élet és történelem egyes eseményeinek okát kutatja és megadja, számtalanszor nem áll meg a közvetlen oknál, vagy egyszerűen át is ugorja azt, s a végső okot, Istent emeli ki. Az Istent, aki minden jelenség és élet, minden égi és földi dolog mögött van, aki nélkül nemcsak „semmi sem lett, ami lett”, hanem aki nélkül semmi sem történhet és létezhet ebben a kozmoszban — tehát a rossz sem, a bűn sem... Az Isten végtelen és mindenható Úr, akinek akarata alól senki sem vonhatja ki magát, a szabad akarattal rendelkező ember sem. Ebben a világban mindig és mindenhol az Isten akarata teljesül — ha nem így volna, az Isten nem volna Isten —; még akkor is, ha látszólag akaratával ellenkező események dübörögnek az emberi történelem színjátékában. Mert a történelem végeredményben egy nagyszerű „Divina Commedia”, színjáték, melyben az emberek és népek, kulturák és korok csupán szereplők, akik eljátszzák azt a szerepet, melyet számukra az egyetlen szerző és rendező, az Isten elrendelt és öröktől fogva elhatárolt. Ez a qumrani közösség kemény meggyőződése, tanítása és hite: az *IQS*, *IQM*, *IQpHab* és a *CD* egyaránt kifejtik mindezt. Sőt ebben a kifejtésben annyira következetesek, hogy nem egyszer olyan állításokat is olvashatunk a holttengeri tekercsekben, mintha az esszénusok azt vallották volna, hogy az Isten pozitív akarati ténnyel kívánja a rosszat, a bűnt is, és hogy öröktől fogva üdvösségre, illetve kárhozatra ítéli az emberek egy részét, tekintet nélkül cselekedeteikre. Állítás és tanítás, amelyet mi az Isten jóságával, igazságával és irgalmával semmiképpen nem egyeztetünk össze.

Szent János az esszénusokhoz hasonlóan és igen sokszor egyező kifejezésekkel tanítja azt, hogy a földön minden Isten szuverén akarata szerint történik. Judás és Kaifás, Pilátus és a főtanács sem voltak egyebek, mint Isten eszközei a megváltás végrehajtási módjában... „Ne zúgolódjatok! Senki sem jöhet hozzám, hacsak az Atya, aki engem küldött, nem vonzza őt” (*Jn.* 6, 44). „Minden, amit nekem ad az Atya, hozzám jó...” (6, 35). „Senki nem jöhet hozzám, hacsak az Atya meg nem adja neki...” (6, 65). Amikor az evangélista a nyilvános működés idejének leírása után összefoglalja az Úr Jézus földi életének eredményét, kénytelen megállapítani, hogy a sok-sok tanítás és csodajel ellenére a zsidó nép jórésze nem hitt benne, nem fogadta el Messiásként. Miért? — kérdezi Szent János. „Nem tudtak hinni, amint ezt is megjövendölte Izaiás próféta; szemüket elvakította és szívüket megkeményítette; hogy szemükkel ne lássanak, szívükben értelem ne legyen, nehogy megtérjenek és meggyógyítsam őket!” (12, 39—40). Az isteni predestináció tanával részletesen foglalkozik az Újszövetségben Szent Pál apostol, s az ő fejtegetései és tanításai — mivel kimondottan doktrinális jellegűek, szemben a IV. evangéliummal — még nagyobb hasonlóságot és egyezőséget mutatnak fel az esszénusok irataival. De sem Szent Jánosnál, sem Szent Pálnál nem lehet szó az ember akarati szabadságának megszűnéséről és arról, hogy kárhozata vagy üdvössége az ő cselekedeteitől függetlenül, akaratanak döntő tényei nélkül történnek. A döntő differencia ebben a kérdésben Qumran és Szent János (valamint Szent Pál) között abban van, hogy az esszénusok nem tudnak a végtelenül szerető Istenről, az Isten minden emberre kiáradó ha-

tártalan irgalmáról; arról, hogy az „Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és az igazság ismeretére eljusson” (1 Tim. 2, 4). Nem tudnak — és Jézus Krisztus eljövetele előtt nem is tudhattak arról, hogy „úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy mindaz, aki benne hisz, el ne vesszen, örök élete legyen... mert nem azért küldte Isten az ő Fiát a világra, hogy elítélje a világot, hanem, hogy üdvözüljön a világ óáltala!” (Jn. 3, 16—17).

Folytathatnánk még az összehasonlításokat, de nincs rá terünk. Az eddig elmondottak — azt hisszük — világosan mutatják, hogy Szent János evangélista és az esszénusok Chirbet Qumranban élt szektája között szoros kapcsolat volt. A sok meglepő hasonlóságot és egyezőséget nem lehet megmagyarázni valami fölületes távoli ismeretességgel vagy esetleges historikus kutatási érdeklődéssel, mint például *id. Plinius* vagy *Philo* és *Josephus Flavius*nak az esszénusokról szóló beszámolóit. *Josephus Flavius* írásaiban nyomát sem találjuk az esszénus eszmevilágnak, de *Philo*, alexandriai zsidó filozófusnál sem, pedig nem kétséges, hogy a Kr. e. 100 körül keletkezett ószövetségi *Bölcsesség könyvének* alexandriai szerzője ismerte és föl is használta a qumrani irodalomban lévő gondolatokat.

Nem kétséges tehát, hogy Szent János egész közeli viszonyban, kapcsolatban volt az esszénus mozgalommal, valószínűleg ifjú korában ott nyerte kiképzését, szellemi nevelését, mielőtt először Keresztelő Szent János, majd az ő tanúságtétele nyomán az Úr Jézus tanítványa lett volna. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Szent János evangéliuma és írásai megmagyarázhatók volnának Chirbet Qumran tekerceiből; hogy az esszénizmus a krisztusi hit eszmebeli előfutára, tanításainak természetes előkészítője lett volna — mint azt még komoly tudósok is tanították eleinte. Ezekben az állításokon ma már olyanok is túl vannak, akik nagy feltűnést keltő írásokat tettek közé a kereszténység és esszenizmus egyezőségéről, mint például *John Allegro*, *Dupont-Sommer*, vagy *del Medico*.

Annyit szerintünk kétségtelenül bizonyítanak az elmondottak, hogy a negyedik evangélium szerzője nem valami késői, görög szellemiségtől átítatott, gnosztikus pogány tanokat valló — és éppen ezért — a zsidó szellemiségtől, valláserkölcsei világtól tökéletesen eltérő szinten álló személy volt, hanem az akkori zsidó világ legtisztább valláserkölcsei felfogását képviselő esszénus szekta neveltje, tehát kétségkívül palesztinai zsidó, aki imádságának, vágyainak, reményének és hitének egyetlen tárgyát megtalálta az „Isten Bárányában”, az Úr Jézusban s aki minden lelki vértézetét, kulturáját, energiáját Krisztus evangéliumának hirdetésébe fektette be, tehát mindazt, amit valamikor Juda sivatagjában magába szívott.

Befejezésül még annyit kívánunk hangsúlyozni, hogy a Chirbet Qumranban élt esszénusok kétségkívül legközelebb állottak a kereszténység lelkivilágához. Bűnbánó remete életük, tisztaságuk, komoly és kemény eschatologikus beállítottságuk méltán érdemelte ki a pogány *Plinius* nagy dicséretét. De minden hasonlóság és egyezőség mellett Chirbet Qumranban nincs kereszténység. Ami ugyanis a krisztusi tanok lényege: a Szentháromság; a Logos megtestesülése és megváltó halála; a Szentlélek eljövetele és működése az egyházban; szentmise, szentségek; az Isten egyetemes és minden emberre kiterjedő üdvözítő irgalma és szeretete, mindez nincs meg és nem is lehet meg az esszénusoknál. És nincs meg éppen ezért az evangélium leglényege: mert a krisztusi „euangélion”, örömhír tárgya nem ideológia, nem vallásbölcseleti rendszer, nem kiváló tanítások foglalata, hanem az a történeti tény, hogy az Isten végtelen szeretetében emberré lett.

EZÜSTKOR

A „HARMADIK NEMZEDÉK” ÚTJA A HUMANIZMUSIG

1943. márciusában jelent meg a rövid életű — eredetileg negyedévesnek tervezett — folyóirat, az *Ezüstkor* első és egyben utolsó előtti száma. A lapot eredetileg a „nemzedék”, a Nyugat „harmadik nemzedéke” orgánumának szánták az alapítók: *Lovass Gyula, Rónay György, Thurzó Gábor* és *Sötér István*. A körülmények, a megszigorodott politikai helyzet és a publikációs lehetőségek csökkenése azonban kiszélesítette a lap munkatársainak táborát. Az *Ezüstkor* megjelent két számában és a tervezett másik kettőben szinte mindenki szóhoz jutott, aki a nehéz időkben egyáltalán szóhoz juthatott s aki ilyen vagy olyan módon elítélte a fasizmus embertelenségeit. Az *Ezüstkor* szépirodalmi orgánumnak indult. De megjelentetése és tartalma politikai, bátor politikai tettnek számított. Talán éppen ez a politikai irányulás mosta el a tervezett nemzedéki határokat, ez tömörítette együvé a becsületes humanista magyar írók nagy részét. A folyóirat első két számában együtt szerepelt *Sík Sándor* és *Mátrai László, Ortutay Gyula* és *Keresztury Dezső; Illés Endre* és *Ottlik Géza; Szerb Anal* és *Pilinszky János, Passuth László* és *Komor András; Sárközi György* és *Toldalagi Pál* — és folytathatjuk a tervezett cikkek, tanulmányok, versek és novellák sorát — *Bóka László, Fodor József, Halász Gábor, Kéry László, Jankovich Ferenc, Örley István, a zongorista Faragó György, Somlyó György* és nem utolsó sorban *Radnóti Miklós* nevével. Az ő műveik azonban csak a tervek között szerepelhettek. A júniusi szám után a Minisztérium Sajtóosztálya megvonta az *Ezüstkor* megjelenési engedélyét. „A felszabadulás után — írta Rónay György egyik Jegyzetlapjában — olykor még gondoltunk rá, nem lehetne-e folytatni... De Debrecenből följött Pestre a Magyarok és Kéry László kitűnően, okosan, izléssel megcsinálta vele azt, amire negyvenháromban mi törekedtünk: a teljes magyar irodalmi szinkép összegyűjtését...” Az *Ezüstkor* nemzedékének és íróinak útjai szétváltak, s ki itt, ki ott munkálkodott az új magyar irodalom megteremtésén és felvirágoztatásán. Az *Ezüstkor* megszűnt, mint irodalmi centrum és bekerült az irodalomtörténetbe. A lap megjelenésének huszadik évfordulóján már csak azért is érdemesnek tartjuk felidézni a megjelent két szám tartalmát és alkotóit, mert az *Ezüstkor* és a *Vigilia* szelleme sok mindenben megegyező vonásokat mutatott és mutat ma is.

*

A „nemzedék”, a Nyugat harmadik nemzedéke sokfelé tekintett, sokféleképpen szerveződött, amíg kialakította saját arcélét és irodalmi programját. Szegeden a Szegedi Fialatok, *Sík Sándor* tanítványai és környezete, Budapesten *Boldizsár Iván* lapjában, az *Anonymus*-ban és az iskolákban szerveződött az új nemzedék. (Az iskolák ilyen szerepéről *Vas István* írt pompás folytatásos emlékezéseiben, a *Kortársban*.) És 1931. karácsonyán megjelent egy szerény külsejű folyóirat, amelyben először verődött össze a későbbi nemzedék magva, a *Perspektiva*. Szemléletesen, szépen ír az első találkozásról Thurzó Gábor az *Élet és Irodalom* 1963. június 15-i számában. „Délután találkoztunk is néhányan, jókora csapat. Sokat elnyelt az idő, sokat az időben beállott félreértés, hogy írni és írónak lenni mégis kétféle valami. De néhányan megmaradtunk, együtt maradtunk, akik

nemzedék voltunk mielőtt írni kezdtünk volna. Egy szőke aszkéta — Rónay György. Egy furcsa garabonciás, szeme figyel, mint a madaré — Jékely Zoltán. Egy lobogó, se ülve, se állva nyugodni nem tudó színinövendék — Várkonyi Zoltán. Roppant könnyű volt megegyezni az orgánium célkitűzésében, egykorúak voltunk, tehát nemzedék voltunk, más nem is kellett.” (Thurzó regényben is feldolgozta a Perspektíva történetét, az 1956-ban megjelent *Hamis pénzben*. Ott *Periszkóp* a neve. A szereplőket az élőkrol, a „nemzedék” első tagjairól mintázta.) Érdemes felidézni a Perspektíva célkitűzését. „Elindulunk, mert úgy érezzük, szükség van ránk. Szükség van fiatal energiánkra, reményünkre, kitartásunkra, gondolatainkra, és vágyainkra. Karácsony előtt indulunk. Az Üdvözítő születése napján. Ilyenkor kell születni az eszmének, a szellemnek...” — A Perspektíva első három száma igazolni látszott ezt a fiatalos, magabizó beköszöntőt. Thurzó Gábor nagy tehetségről árulkodó novellája, Rónay György versei, Várkonyi bravúros szótagverse, mindez már akkor vallott a nemzedék tehetségéről és izlésbeli irányulásáról is. Az említettekén kívül *Thury Zsuzsa*, *Szönyi Zoltán* és *Géczy József* is igéretes írásokat közöltek a lapban. A többiek jórészt elsüllyesztette az idő.

Magát a Perspektívát is. Az első három szám után hatalmas nyomdai adósságokkal együtt átvette a nyúltenyésztők egyesülete. A nemzedék tagjai más folyóiratokhoz kerültek (*Élet*, stb.), azok pedig, akik nem tudtak különbséget tenni írás, és irodalom között, tovább publikáltak gyarló költeményeiket a nyúltenyésztésre vonatkozó szaktanácsok között.

... Több mint tíz esztendővel később hallatott magáról először szervezeten a Nyugat harmadik nemzedéke. Igaz, 1941-ben a *Magyar Irodalmi Almanach* megjelenésének idején már számon tartották és — ami erejének bizonyítéka — támadták is. Az idősebb, esszéista generáció az eredetiséget, a költő szent, alkotó örületét kérte számon a fiataloktól. Többek között *Kassák Lajos*, *Szerb Antal* és *Halász Gábor* mondtak részben elmarasztaló véleményt a harmadik nemzedékről. Szerb Antal igen szellemes cikkének („Könyvek és az ifjúság elégiája”) egyik mondatát különösen szívesen idézik az ellenfelek. („Igen, itt van egy új nemzedék, a legnemzedékebb. életkorban és egyáltalán nem akar úgy viselkedni, ahogy egy új nemzedékhez illik.”) Cikke nyomán érdekes, heves vita támadt. „A megvádolt fiatalok tisztázni igyekeztek álláspontjukat. Helyüket keresték, megpróbálták tudatosítani azt, ami addig csak ösztönösen élt bennük.” Valójában a viták tüzeben edződött és forrott össze az új nemzedék. A Magyar Irodalmi Almanach erőpróbája azt igazolta, hogy fel is nőtt, megérett a maga vállalta feladatára.

Az Almanachban Lovass Gyula, Molnár Kata, Ottlik Géza, Örley István, Sötér István és Thurzó Gábor elbeszélésekkel szerepelt, Jankovich Ferenc, Jékely Zoltán, Rónay György, Takáts Gyula és Toldalagi Pál pedig verseit publikálta. Céljuk közös volt: a magyar irodalom és nemzeti szellem ügyét akarták szolgálni. Szinte jelképesen vallott erről a feladatról és megvalósításának módjáról Takáts Gyula egyik szép verse, a „Politika nélkül”.

*És mégis elgyengült, lám, e szegény ország!
A friss levegőre alighogy kihozták.
Kék üdülő helyen, a képzeletemben
sétáltatom lassan, a keze kezemben.*

Szerb Antal elismeréssel írt az Almanachról. A nemzedék őseit Krudy Gyulában jelölte meg, bár kissé tanácstalanul szemlélte a versek és novellák szomorú, nosztalgikus hangulatát. Holott nem nehéz ennek magya-

rázatát lelteni. A harmadik nemzedék, az akkori „harmincasok” feje fölött ott sötétlett a háború árnyéka. Mondanivalójuk javát még magukban hordták, de hogy kimondhatják-e, azt nem tudta egyikük sem. Tudatukban ott kísértett a végveszedelem réme:

*Indulni? Merre? Istenem, hova?
Csak az ég vár és szállongó hava.
Zengő fehér raj — dögkőpő legyenek —
és tanúként a megrepedt hegyek.*

(Jankovich: Rossz gondok 1938.)

Elveszhetik a költő hangja is a zürzavarban, ha nem világ fölötti és nem örök.

*Te fejezd ki a kort,
zengj a világ fölött,
szétszaggatott akkord! —
Ez a hang, ez örök...*

Ez volt hát a nemzedék programja és nem a hideg szenttelen klasszicizálás, mint azt Halász Gábor fejtegette a Nyugatban. Az embertelenségen túlemelkedő szépség vágyából magyarázhatjuk Ottlik Géza invertált novelláját, a La Concepciónt, vagy Sötér István és Thurzó Gábor borongó, szép írásait (Kaland a kastélyban, A vasorrú bába). Valóban „megejtette lelküket a visszahozhatatlanság varázsa”, de mégis előre néztek és szemük előtt lassan kibontakozott a megújult világ képe:

*..... A magány tán
befelé meggyötör.
Tűrj! Egy világ megéri! Burka váltán
csak annál szebben tündököl.
Nem veled éltek, ellened? Szigetre
száműztek? Mosolyogj. Ez a
te válaszod: egy új világ s felette
az Alfa és az Omega.*

(Rónay György: Alfa és Omega)

Az Almanach borítójának hátsó lapján a következő hirdetésen akadt meg az olvasó szeme: „Előkészületben: Tegnapiok ködlovagjai, Írói arcképek.” S 1942-ben a Szent István Társulat kiadásában, Thurzó Gábor szerkesztésében meg is jelent a *Ködlovagok*, a harmadik nemzedék addig legjelentősebb közös műve. Esszégyűjtemény, amelyben az előttük járt nagy nemzedékről vallanak — irodalomtörténeti igényrel —, s közben saját helyüket is kijelölik az irodalmi folytonosságban.

A Ködlovagokban verődött össze az Ezüstkor későbbi törzsgárdája. A szorosan vett „nemzedék” tagjai mellett ott olvashatjuk *Sík Sándor*, *Brisits Frigyes*, *Illés Endre* és *Várkonyi Nándor* nevét is. Az esszégyűjtemény bevezetőjét az akkor még igen népszerű *Márai Sándor* írta. „Harmincegyven év távlatából szemlélve e kötetben idézett szellemi jelenségeket — mondja Márai —, az olvasó csodálkozva állapíthatja meg, hogy a magyar szépprózának e nagy mesterei sosem élvezték a népszerűség verőfényét. Magányban és homályban éltek és alkottak. Művüket életükben nagyrészt fanyalgó elismerés fogadta csak. Megbecsülték ez írók műveit, számontartották őket, de a nagyközönség inkább csak nagy magányosokat látott a magyar szellem e ködlovagjaiban, különccé kezmvéseseket, tünneményszerű különcöket, és szakembereket.” S e bevezetés után érdemes elidőzni néhány pillanatra a kötetben szereplő névsor fölött. A magyar

irodalom tragikus sorsú, sokszor félreértett nemzedékéről vall itt az új nemzedék, melynek útja szintén a tragédia, a háborús pusztulás felé mutatott. Lovass Gyula (két esztendővel később ő is belépett a ködlovagok sorába) a két Cholnokyról, Viktorról és Lászlóról írt. Rónay György a Nyugat tragikus sorsú költőjéről, Juhász Gyuláról és nagy példaképéről, Babits Mihályról vallott. Thurzó Gábornak Török Gyula és a kitűnő novellista Szini Gyula jutott. Sötér István az igazi ködlovagról, Krudy Gyuláról írt máig is érvényes tanulmányt... És folytathatnánk a sort a színeképet teljessé tévő Sik Sándor esszével Harsányi Kálmánról, Kéry László Tóth Árpád arcképével, egyszóval mai irodalmi életünk sok kiváló egyénisége jelentkezett ebben a kötetben.

A „ködlovagok” nemzedéke nem csak arról volt nevezetes, hogy tagjait a nagyközönség a legritkább esetben fogadta szívébe, hanem sokkal inkább arról, hogy majd mindegyikük korán, tragikus körülmények között halt meg (a legtöbben öngyilkosok lettek). A róluk valló nemzedék — az élet nevében vallott és ítélkezett. Az egész kötetre, írókra és témájukra egyaránt jellemző az a Harsányi Kálmán idézet, melyet Sik Sándor a róla írt esszé sommájául választott.

*Itt nyugszik egy marék
Napsugár-törmelék,
Míg vissza nem talál
A Napba,
Életnek a halál
Csak magva!*

(Mindenek sírverse)

1942-t írtunk ekkor. A német tankok Oroszország belsejében robotáltak, szerte a világon ezrével és százezrével deportálták az embereket meggyőződésükért és vallásukért, s úgy látszott, hogy az antik korszakolás szerint elérkezett a vaskor.

*

A lapnak mégis *Ezüstkor* lett a címe. De „az Ezüstkör név nem volt program — írja már idézett Jegyzetlapjában Rónay György —, hogy mi most a Nyugat aranykora után ezüstkör vagyunk vagy leszünk. Szép címet akartunk adni a lapnak s főleg olyat, ami nem nagyképű. Úgy emlékszem, az Ezüstkört Lovass Gyula javasolta. Loptuk: Babits esszéi jelentek meg ezen a címen az Athenaeum kék Babits-sorozatában. Lett hát a lap címe: Ezüstkör.” Eleinte úgy tervezték, hogy a Révainál nyomatják, utóbb mégis a Stephaneum mellett döntöttek. Elsősorban azért, mert egyiküknek sem volt annyi pénze, amennyi akkor egy folyóirat fenntartására elegendő lett volna. Mit egyiküknek sem! Összesen sem tudtak volna ekkora vagyont előteremteni. (A meginduláshoz Thurzó Gábor és Rónay György adtak némi alapot.) A Stephaneum igazgatója, Takács Ernő már addig is szeretettel és megértéssel pártfogolta a fiatalok törekvéseit, vállalta tehát, hogy az említett csekély biztosíték ellenében hitelben kinyomatja a lapot. (Az Ezüstkör megszűnte után tetemes nyomdaszámlák maradtak kiegyenlítettlenül, Takács Ernő azonban sosem kérte ezeket egyiküktől sem, pedig majd mindnyájan kapcsolatban állottak vele még hosszú esztendőig.)

Az Ezüstkör első számában már kialakult a teljes színekép. A harmadig nemzedék tagjai mellett ott szerepelnek a listán közvetlen elődeik, Keresztury Dezső, Szerb Antal, Illés Endre; a katolikus költészet képviselőjében Sik Sándor; az akkori legfiatalabbakat pedig Pilinszky János

neve jelezte. Az első szám első tanulmányának (Mátrai László írása) Klasszicizmus volt a címe. Az eddig elmondottakból alighanem világosan következik, hogy ez a nemzedék tudatosan vállalta a klasszicizálást, de nem az aranyjánosi értelemben, hanem a klasszicizmus örök, sosem halványodó eszméi között kerestek írt háborús sebeikre és torzóban maradt reményeikre. Mátrai László egyébként azóta is magában álló tanulmányában így sommázza a nemzedéki életérzést: „... a klasszikus út a forma fegyelmén át vezet: ama tény világos felismerésével, hogy a múlt csak példaadó lehet, de nem lehet soha újra jelenné, mert időtlen.” Éppen időtlenségében lehet megragadni és az antikvitas példája nyomán mindenkor újra teremteni — ez Mátrai cikkének mondanivalója. S valami hasonló, bár — a témából adódóan — határozottabban körvonalazott tanulsága van a másik tanulmánynak is, melyet *Ortutay Gyula* írt a magyar néprajz egyik legnagyobb alakjáról, Erdélyi Jánosról, „aki a maga személyében is bizonyítja, hogy a néppel való foglalkozás, a népi műveltség igaz tisztelete, szeretete nem téveszti meg tekintetét”. (Tudniillik a népieskedés demagógiája és a népiesség elhatárolásában. És milyen aktuális volt ez a szétválasztás éppen akkoriban!) „... ha tanulmányait olvassuk — folytatja *Ortutay Gyula* —, ma is érezzük, hogy rajongása, vallomásai nem holmi külsődleges népies divatnak szóltak, hanem magának a magyar népnek, s hogy ezért az odaadó munkásságért nem várt külön politikai, irodalmi hasznot. Ezért maradt ma is tanítónk és útmutatónk a magyar nép igaz megismerésében.”

Lovass Gyula tanulmányának címe: A játékos Európa. Gondos, szinte szociográfikus alapossggal hatol az első világháború utáni európai irodalom mélyére. A kor írói — szerinte — nem a valóság kiáltó ellentétét oldották fel műveikben, hanem annak csupán torzított, szatirikus tükörképét adták. („A játékoság voltaképpen a valóság talajáról indul, első lépése talán az volt, hogy észrevette, hogy a valóságnak mennyi ténye értelmetlen.”) Lovass azt is észreveszi, hogy ez a játékoság voltaképpen az erkölcsi és társadalmi bomlás terméke, s hogy az író milyen fájdalommal belső harc után szakad el a valóságtól, milyen nehezen vállalja az álarcos fantóm szerepét. *Szentkuthy* Miklóst, e magatartás legtipikusabb magyar képviselőjét idézi ezzel kapcsolatban. „Ideges félelem kényszerít történelmi álarcokba, félek, hogyha természetesebben és közvetlenebbül fejezném ki magamat, akkor elvesznék valami tömegben, s ez olyan volna, mintha a gyermekszobából a prózai halál-masszába száműztek volna.” A szellemes tanulmány végén Lovass Giraudoux Elektrájának utolsó párbeszédét idézi, amikor a koldus felfedezi az ég peremén a hajnalt. Ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy „a játékoságnak tán vége, tán egészen más következik... Lehet, hogy a játékoságot komoly, profétikus irodalmi irányok évtizedekre visszaszorítják.” Lovass tanulmánya talán kissé anakronisztikusan idézte — a háború legsúlyosabb esztendeiben — a múltba visszaszálló Orlando alakját, de a már említett párbeszédet jelképesen is értelmezhetjük: „— Mi ez a fényesség, ez a tűz? — Ez a hajnal!” (Lovass Gyulára, a sápadt, szemüveges fiatalemberre, aki még 1943-ban iszonyú szenvedések között hunyt el, érdemes lenne gyakrabban emlékezni. Barátai ma is tartoznak arcképével és irodalmi hagyatékának számbavételével.)

Az Ezüstkor első számának versanyaga a költők már elemzett háborús pesszimizmusáról is árulkodik. Világnézetüknek, költői hitvallásuknak és vérmérsékletüknek megfelelően más és más módon ábrázolták egyéni válságukat és különböző utakon tettek kísérletet leküzdésére. Sík Sándor

(három verssel szerepel ebben a számban) az isteni kegyelemben bízott és másokat is erre intett.

*Maradj,
Míg Istent tükröz még a szív, az agy
S csendes tüzével embert melegít,
Maradj még itt.*

*Suhanj
Végig a völgyön, mint az est-arany,
Olyan légy, mint a jóságos, a bölcs
Érett gyümölcs.*

(A hegy derekán)

A kegyelem, az üdvösségbe vetett remény erőt ad embernek lenni az embertelenségben.

*A Bíró egykor majd fejedre is
Szentenciát mond. Addig: légy magad!
Úgysem lehetsz más: költő és keresztény,
Embertelenül ember. Úgy legyen.*

A becstelen időkben nehéz volt embernek maradni. A költőnek azonban vállalnia kellett minden kint, szenvedést és nehézséget, mert ezt kívánja tőle a költészet becsületének évezredes normája — erről vall „Intés” című versében Keresztury Dezső:

*Lisztté a vért
nem őrlik Isten malmai:
tetteidért
magadnak kell majd vallani:
midőn ígéz
az örvény hívó jelbeszéde,
ezt tudva nézz
a szörnyek lángoló, őrült szemébe.*

Keresztury-nál felötlük a későbbi pusztulás rémitő víziója is:

*Hazám, börtönöm, műhelyem:
némán süllyed az éjbe lenn.
Hogy fénylik nemsokára már,
mint villó tollú nagy madár!
S hogy sóhajtom, mily boldogan:
de jó, ki onnan messze van!*

(Esti sóhajtás)

Az Ezüstkor költői nem egyéni válságuk kórképével, kilátástalan siránkozással léptek a közönség elé, hanem morálisan szerettek volna válaszolni arra a kérdésre, milyen magatartást válasszon a költő a világégésben. Érezték, hogy az élet sokszor csupán egyetlen pillanat (sokuknak annyi sem jutott), de ezt a pillanatot is meg lehet és meg is kell ragadni, ki lehet használni, ennyi idő alatt is lehet maradandót alkotni. Ezzel a gondolattal birkózik Illés Endre *Méreg* című darabja is, amelyben a művész hősnek választania kell egyéni boldogsága és az alkotás között. A nem mindennapi finomsággal ábrázolt lelki vívódás után a halálos beteg ember az alkotást választja s a szorongató magányosságot. A nemzete sorsáért aggódó és munkálkodó művészt is lassan körülveszi a komor magányosság, amelyben lesni kell a fellobbanó pillanat ihletét:

*Egy pillanat, egy metsző perc a dalra,
egy hirtelen, vad lángolás,
hogy fölragyogjon elveszett hatalma,
s szívében máglyaként a láz,
és úgy ragadja torkon még a szépet,
mint hűtlen nőt, ki másik férfié lett;
most, még egyszer birtokolja bőszen
s elég vele a hamvadó időben!...*

(Rónay György: Elégia)

Körben vigasztalanul sötétlik a táj. Hallgatnak a múlt nagyjai is, sorsukra hagyják utódaikat:

*Csattog az ág a magasban, iramlik a felleg, enyészet
leskel a sűrű homályban, a szív elakad s a halánték
nyirkos, a száj cserepes... nevedet dadogón, eszelősen
járok, a szél tovahajt, ikomorán dübörögnek a toszkán
sikok, a nyár pora száll... s te csak alszol, alszol a földben*

(Hainiss árnyékáhozi)

A sok esetben reménytelen, sötét mondanivalóhoz kötődnek a költők esz-közei is. A képek egyre puritánabbak lesznek, csupán jelzésnyi funkciójuk marad. A verssorok végén néha „lógva marad” egy-egy rím, válasz nélkül, süket ürességgel dobogva az olvasó fülébe a kilátástalanság hangulatát. Jellegzetes példái ennek az akkor mindössze huszonkét esztendő *Pilinszky János* versei. Ebben az évben kezdett rendszeresen publikálni, s ő, a meglehetősen ritkaszavú költő, az Ezüstkör első számában négy verset közölt. (Legnevezetesebb közöttük a Trapéz és korlát, amely 1946-ban megjelent kötetének címadó verse lett. Hogy mit jelentett számára az Ezüstkör és az ott szerzett barátok, abból is lemérhetjük, hogy a Stephane-neumnál megjelent kötetének kiadójával saját kívánságára az Ezüstkört tüntették fel.) Az egyik legjellemzőbből idézünk:

*En tiltott csillagon születtem,
a partra úzve ballagok,
az égi semmi habja elkap,
játszik velem és visszadob.
Nem is tudom, miért vezeklek?
itt minden szisszenő talány,
ne fusson el, ki lenn a parton
a süppedt parton rámtalál!
.....
En nem kívántam megszületni,
a semmi szült és szoptatott,
szeress sötéten és kegyetlen,
mint halottját az itthagyt!*

(Tilos csillagon)

Ugyanilyen reményvesztett, töprengő érzés szülőttei *Toldalagi Pál* halkszavú, nagyon finoman csiszolt versei is. Kilencet találunk az Ezüstkör első számában. Legszebb talán az „Ezek a tátongó sebek”, melyet a költő a Végítélet ablakai című, 1948-ban megjelent kötetébe is átvett:

Ezek a tátongó sebek
az üdvösség nyitott
kapui. Mégis szenvedek
s az ég velem szipog.

.....
..... verd a szívemet
kegyetlenül te át,
te, nőknél is szépségesebb,
könyörtelen világ.

Az Ezüstkor első számának szépprózai anyagából két elbeszélés emelkedik ki: Thurzó Gáboré (A brémai kísértet) és Sótér Istváné (A macska). (Annak idején, az *Almanach*ból ezt a két novellistát emelte ki Szerb Antal.) Thurzó novellájának főhőse elnevelt, lelki gátlásokkal terhelt „rossz gyerek”, akivel senki sem bír. S később — a novella végén — mint kedves, elfogódott, kicsit zavart derűs kamaszt látjuk viszont. Teljesen megfélemedezett múltjáról, szörnyűséges gyermekéveiről. Sótér elbeszélésének hőse, Valér, furcsa hóbort miatt nem tudja kibontakoztatni művészi tehetségét, de ő is, akárcsak Thurzó novellájának hőse, visszatalál az életbe. Meglehetősen misztikus, irracionális vetületben ábrázolja Sótér életét és „megtérését”, ám a megírás látszólagos különbözősége mit sem változtat a két novella lelki rokonságán. Mindkettő hőse elfelejti a múltat és visszatalál az életbe. Ma még könnyen megfeythetjük a közös kibontakozást. Mindkettő a maga sajátos művészi eszközeivel azt igyekszik tudatosítani az olvasókban, hogy a rosszat ilyen vagy olyan úton leküzdhetjük és ismét rátalálhatunk a békés, alkotó élet örömeire. (Érdekes, mindkét novella nagyszerűen beleillik a Lovass által tárgyalt „játékosság”, azaz taljtalanság kereteibe is.)

A „nemzedéki” szempont az Ezüstkor Számadás rovatában érvényesült leginkább. Maga a cím is jellemző, valóban számadás jellege van *Kenyeres Imre* Herczeg Ferencről írt sorainak ugyanúgy, mint *Ottlik Géza* Grandpierre Emilről közölt kis tanulmányának. Hiszen ki vitatná, hogy Ottlik írásának némelyik megállapítása nem jellemzi egyaránt az író is és azt is, akiről írta. Mint ahogy vallomásnak vehetjük Thurzó lelkesült sorait is, amelyben Hans Carossáról, a hozzá mindig oly közel álló Thomas Mann lelki rokonáról ír. — Egyébként ez a lelkesült kritika zárja le a lap első számát, amelyet *Jankovits István* és *Hincz Gyula* igen szép rajzai és a hirdetések egészítenek ki. (Milyen jellemző! Sik Sándor akkor megjelent *Esztétikáját* és a *Vigiliát* hirdette a lap!) Az Ezüstkor egyszerű, de rendkívül szuggesztív címlapját *Fenyves György*, a korán elhunyt kitűnő grafikus tervezte.

Rövid elemzésünkéből is kitűnhetik, hogy az új folyóirat első száma igen tekintélyes névsort tartalmazott. Az alapítók által tervezett színekép biztató, „becsületos” színeket tartalmazott. Nem csoda, hogy sokan rögtön első száma után a szellemi ellenállás központjának érezték az Ezüstkort, ahol az írók megpróbálták megoldást találni a növekvő szellemi elnyomás ellenében. Az új lap igen komoly feltűnést keltett. (Nem anyagi megbecsülést jelentett ez, de nem is csoda. A legjobb folyóiratoknak, pl. a Nyugatnak is sorozatosan voltak megélhetési gondjaik.) A becsületos írók megérezték, hogy az ellenállásnak itt még legális, aránylag kevésbé ellenőrzött, szabad kerete és lehetősége létezik. A Népszava körének költői közül többen érdeklődtek az Ezüstkor iránt. *Béri-Kovács Győző* (1943 végén elhurcolták és nem is került többé vissza) kéziratokat is vitt tőlük

a Révainál dolgozó Rónay Györgynek. Figyelmeztette egyszer a lap szerkesztőit, hogy feltűnésmentesen dolgozzanak, mert máris ellenállási gócnak tekintik illetékesek a lapot. (Még azt is megbeszélték, hogy ha a népszavások közül netalán lebukna valaki, akkor a verseit álnéven hozzák.)

Közben megjelent az Ezüstkor második és egyben utolsó, júniusi száma. A szerzők névsora jócskán bővült. Nem lenne érdemes az első számhoz hasonló részletességgel elemezni az itt szereplő alkotásokat, hiszen a lap szellemi arca már az eddigiekből is kibontakozhatott az olvasó előtt. *Sárközi Györgyről* és *Komor Andrásról* mégis külön szólnunk. *Sárközi* (egyike volt az előző nemzedék ritkaszavú, nagyráhatott, tekintélyes tagjainak; költészetét az elsők között méltatta Németh László a *Tanúban*) két megrendítően szép költeményét közölte. (Koratavasz, Békátónál.) Mindkettő az elmúlás és kilátástalanság szomorú hangulatát árasztja, nehéhol pedig jóslatszerűen előrevetíti alkotójuk későbbi tragikus sorsát. A „Koratavaszt” érdemes teljes egészében idéznünk. Radnóti híres „Razglednicá”-it idézik kopár képei és töprengő belenyugvása.

*Elrohad a világ. A fák
Olyanok, mint az öreg banyák,
Görbék, ráncosak, feketék,
Lúdbörzik felettük az ég.*

*Eső esett az éjszaka
És itt maradt hideg szaga,
S a ház tővéen nedves nyoma
S az úton a híg kocsonya.*

*Adjatok egy tányér meleg
levest, hadd fűtse testemet.
Lúdbörzők én is, mint az ég
S a nyár, a nyár oly messze még!*

Azt a bizonyos, várva-várt nyarat azonban már nem érte meg. Két esztendővel később, egy koratavaszi napon végelgyengülésben halt meg Balfon Halász Gáborral és Szerb Antallal együtt. Amint megjósolta.

Komor András misztikus, lét-nemlét határán járó novellájának címe: *Egy éjszaka Kínában*. Ezen a novelláján is érzik, hogy nem volt kifejezetten szépíró, inkább esztéta, aki nyitott szemmel jár a világban és nagyon tud örülni, ha valami igazán szép. Megrendítően szép jelenet, amint novellájának gyermekhőse — elámulva a sok szépségen és látnivalón hirtelen remegni kezd. Mintha érezné, hogy mindezt hamarosan elveszíti és most, utoljára, szeretne mindent-mindent kétségbeesett, sóvárgó remegéssel magához szorítani. Az író itt is saját sorsát ábrázolta. *Egy éjszaka*, amikor már nem bírt a jövődő rémképeivel, Keleti Károly utcai lakásán öngyilkos lett. Sokszor megpróbálom felidézni emlékeimből arcát, tekintetét, de csak arra emlékszem, hogy nagyon jó ember volt. És őrzök tőle emléket is: egy papírvágót, amelyet valamelyik bécsi útján vásárolhatott. Ők, a felnőttek cigarettázva beszélgettek a szomszéd szobában. Én közben unatkoztam és a papírvágóval játszottam. Amikor búcsúzni kezdtünk, sehogy sem tudtam megválni tőle. „Bandi bácsi” — mert így hívtam — nekem adta. Őrzöm ma is, de csak most tudom, milyen értékek. (Komor András nem is volt akármilyen tehetség. Ignótus már 1926-ban írt róla a Nyugatban. Egyike volt a magyar filmesztétika és filmtudomány első művelőinek, értekezéseit és cikkeit ugyancsak érdemes lenne egyszer összegyűjteni.)

Török Sophie, Babits özvegye, verseket közölt az Ezüstkör második számában. Megható őszinteséggel és vágyakozással idézi fel élettársát, aki megelőzte őt a halálban.

*Én is intek neked, s kinyújtom érted kezemet:
jőjj hát, kedvesem, lépj ki a kertből, s ülj le
a mélyöblű, régi fotelbe. Nézd, hogy repked a kék láng
a kávéfőző alatt, nemsokára már bugyborog, finom
mokkaillatot permetezve, hogy szeretted együtt
lángját s illatát! Itt a passziánsz is, várj majd
kirakom én! s te állj mögém, mint régen
annyiszor, kilesni, mit teszek? s én majd
zsörtölődök — ne szólj bele! ne zavarod
terveimet! de te nem állhatod némán, izgat
a játék s orvul szuggerálad ujjaimat
s szemed úgy követi kártyák mozgását,
mint macska a guruló gombolyagot...
Jőjj hát! esztergomi almák vidám gazdája, jőjj!
Oly rég nem örültem! jőjj hát mosolyogni
jőjj egy kicsit még örülni velem...*

(Almák)

A harmadik nemzedék példaképe és mestere ebben a versben jelképesen igent intett. Egy pillanatra még visszatért, hogy vele sokkal erősebb, sokkal súlyosabb legyen a fiatalok hangja. A harcot azonban maguknak kellett megvívniok...

Nem csak ők harcoltak. Szerte Európában forrt már az irodalom, újtukat keresők gomolyogtak szerteszét s a tettek világából kiszorított lélek megpróbálta megtalálni élete lehetőségét. Mauriacról írta a Számadás rovatban Dénes Tibor, hogy ő is „zavarba van önmagával”. Majd felveti a kérdést: „Leszámol-e egyszer Mauriac önmagával, s elintézi-e problémáit? A farizeus (Mauriac regénye) ennek komoly ígérete. Előbb azonban döntenie kell: emlékeitől, vagy a valóságtól válik-e meg...” — Mauriac útja nem egyedi út volt ebben az időben. A legtöbb író szerette volna megtalálni az emlékek és a valóság kompromisszumát. Ha ez nem sikerült — mint ahogy nem is sikerülhetett —, akkor az emlékeket választotta. Az Ezüstkör nemzedéke is az emlékek mellett döntött: a magyar irodalomban is őrzött tradíció, a humanizmus, az emberség sosem múló emléke mellett. S ez adott erőt arra, hogy a legnagyobb nehézségek között is elmondhassák Giraudoux már idézett művének új utak felé mutató végszavait:

- Mi ez a fényesség? Ez a tűz?
- Ez a hajnal!

Ugyanezzel a vég szóval zárul Rónay Györgynek *Az alkony éve* című regénye is, amelyben a nemzedék regényes történetét írta meg. A mű főhőse, Faragó György (a regényben Kende Gyula) zongoraművész maga is a nemzedék tagja volt s az Ezüstkörbe is küldött cikket a zenei előadóművészet problémáiról. Az összes tervezett cikkek közül ez az egyetlen maradt meg s ezt a Vigilia 1959-ben közölte. A nemzedék történetét Thurzó Gábor is feldolgozta már említett regényében s ezzel a problémával foglalkozik Sötér István *Fellegjárás* című regénye is. Az Ezüstkorról egyéb méltatás nem készült. Irodalomtörténeti feldolgozása változatlanul komoly feladat. Ez az írás nem annak készült, csupán megemlékezésnek a lap megjelenésének huszadik évfordulóján.

FALU TAMÁS VERSEI

POR

Az ember pora soká por marad,
Évszázadokig vár a föld alatt,
De néha a mély mozdul, háborog
És fölkerülnek a mélyi porok.

Felkapja szél és száguldoz velük,
Ujra kezdődik földi életük.
Levélre ülnek, amely leperereg,
S velük porszemnyit nőnek a hegyek.

Az én porom legyen az út pora,
Vigye magával vándor bocskora
És boldog otthon boldog küszöbén
Hulljon le majd, ha célhoz ér szegény.

CSENDES VASÁRNAP

Csendes vasárnap
Harangja kong,
Hanggal festi az
Egi plafont.

Te az imakönyv,
Én meg a csatt,
Megyünk az Isten
Hóna alatt.

IDŐ

Mi az idő? Ki az idő?
A múlt, jelen és a jövő?
Ki látta őt, ki fogta őt,
A láthatatlan, tűnő időt?
Mely rég nincs már s itt van jelen,
A valóság és sejtelem,
Egyszerre fény és vak homály,
Méreg, balzsam, élet, halál.
Benned, veled és túlhalad,
Hol ezer év, hol pillanat.
Minden után, minden előtt
Ő visz téged, te viszed őt,
Felkap, elejt és fut tovább,
Édesanyád s a mostohád.

MISE

Az oltáron a rózsák
Fehéren illatoznak,
A napfény ragyogást ad
A színes ablakoknak.

A tömjén szürke füstje
Útban van fel az égig,
Ósrégi gesztusokkal
Egy ifjú pap misézik.

Kéz ütődik a mellhez
Míg lány csengő harangoz,
Miként hullám verődik
Az omló tengerparthoz.

ARCKÉP

Leemellek és fölteszlek,
Fölteszlek és leemellek,
Egész külön vagy a falon,
Nem sorban a többi mellett.

Néha a nap leönt fénnyel,
Néha bevonnak az árnyak,
A rájárat leporolom
És ha fakulsz, retusállak.

Megmerevített a fotó,
Tekinteted meg sem rebben,
Addig nézlek, míg magamat
Meg nem látom a szemedben.

MŰEMLÉKVÉDELMI ÜJ SZEMPONTJAI

Egyik fiatal régészünk szellemesen állapította meg, hogy az a társadalom, mely erőt érzett magában, habozás nélkül hozzányúlt a meglévőhöz és megváltoztatta úgy, ahogyan igényének és elképzeléseinek megfelelt. Nagy emlékeket romboltak le, másokat új köntösbe öltöztettek, hogy a maradandó az ő szellemüket idézze.

Ez az állítás természetesen csak az építészet területén érvényes, de ott a történelmi visszatekintés azt mutatja, hogy a korok változása kevés kíméletben részesítette a meglévőt. Műemlékeink legnagyobb veszedelme a múltban nem az idő volt, hanem az ember. Barokk palotácskák lettek Budavár középkori házaiból, az újjáépítés mindenkor a legújabb divatot követte, mintha feledni akarták volna a múltat, s mindez olyan természetes volt, hogy a legnagyobb művészek is egyetértettek vele. A műemlékvédelem egészen fiatal tudományág.

A rom, mint fogalom is viszonylag későn jelentkezett a művészettörténet tudatában. A XVIII. század fedezi fel, a praeromantika. Először a holland tájképfestők (*Jan Asselyn, Willem van Nielandt, Jan Both*). Képeik fontos alkotórésze lesz, az ellentétek játékaként kezelik. Szelíd, zöld táj a komor falmaradványok tövében. Öröm és bánat. Megfestik a franciák (*Hubert Robert, Claude Lorrain*) s az első magyar tájképfestő, id. *Markó Károly* képén (Visegrád 1828) is ott szerepel a múlt merengő érzetét keltő várrom.

Ez a kor még távolról sem ismeri a műemlék fogalmát. Az épületmaradvány egyszerűen hangulati elem számára. Divat, mint a pásztorénekek, az érzelmes párbeszéd, a színes frakkok és az utazás. A tehetősebbek kertjeikben műromokat emelnek, nem egyszer nagy értékű, valódi műemlék feláldozásával. Így történt a tatai romkert esetében, hol a múrom érdekében felrobbantják és elhordják a mindaddig épségben álló vértesszentkereszti apátság gyönyörű templomát. A helyzet később is, még sokáig nem változott. Műemlékeket talán nem hordtak el már a helyükről, de állapotukkal sem sokat törődtek. Idő és ember egyaránt pusztította őket. A várak körül fennmaradt legendák, néphagyományok összegyűjtése sokkal nagyobb érdeklődésre tartott igényt, mint a színhely. Történelmi, művészettörténelmi vizsgálat nem történt.

Rómer Flóris bencés tanárnak (1815—89), a magyar archeologiai munkásság megindítójának nevéhez fűződik a magyar műemlékek első feltérképezése. Rómer kimagasló érdeme, hogy csaknem minden romot felkeresett, és rajzot készített róluk. Aligha gondolta azonban, hogy még egy évszázad múlva is az ő rajzai szolgálnak majd kiindulópontul a még szakszerűen fel nem tárt műemlékekhez. E rajzok segítségével ellenőrizhető az elmúlt száz esztendő pusztítása, s nem egyszer belőlük derül ki, hogy néhány fontos épületszerkezet hol állott egykor. Az elmúlt évszázad a romokat feltérképezte ugyan, de megmentésükkel alig törődött. A „rom” fogalmához hozzá tartozott a pusztulás és reménytelenség képzele. Ha egyszer elpusztult valami, kár minden erőfeszítésért. Ez a szemlélet okozta, hogy a környék lakossága elhordta a használható köveket és a maradékot is kíméletlenül elpusztították.

A külföldre utazók csodálattal számoltak be az olasz, angol, francia és az északi államok gazdag középkori emlékeiről és a hitetlenkedők számára bizonyítgatniuk kellett, hogy ott többszáz esztendő épületek

maig is használatban vannak. A magyarországi helyzettel kapcsolatban az a hamis és borúlátó szemlélet alakult ki, hogy országunk ilyen jellegű emlékekben koldusszegény, gyér emlékei mind elpusztultak, vagy annyira jelentéktelenek, hogy semmiféle értéket nem képviselnek. Az volt a hiedelem, hogy középkori emlékünk nagyon kevés, még előbbi alig van. Kis számuk pedig arra vall, hogy a középkorban csekély mérvű és fejletlen volt az építéset hazánkban.

Mindehhez hozzájárult, hogy a romok nagy része távol esik a mai lakott területtől, s bár az elhagyatottság romantikus hangulatot ébreszt, de kisebbiti az emlék értékét, mert a regionális szemlélet az épület rendeltetését a mai települések rangsorához méri. Így alapos történelmi ismeretre van szükség ahhoz, hogy valaki az emlékekkel kapcsolatban megfelelő tájékozottsággal rendelkezék. Mindez nagymértékben nehezítette a magyar műemlékek értékelését, s a néhány lelkes szakember, aki többször felemelte szavát a pusztulás és pusztítás ellen, nézetével egyedül maradt. A múlt század második évtizedében alakult ugyan műemléki bizottság, de kellő támogatás és hatáskör nélkül munkája elenyésző eredményt hozott. Jellemző, hogy kiadványában még csak célzás sem történik arra, hogy az emlékek alaposabb feltárása milyen eredményeket hozna. Rómer Flóris rajzait fényképek váltják fel, de a kutatómunka késik, mintha nem is igényelnék.

1949-ben új korszak kezdődik. Az újjászervezett Országos Műemléki Felügyelőség olyan széles távlatú munkaprogramot dolgozott ki, amely már-már azt a látszatot keltette, hogy a másik végletbe csaptak át és az érdektelenség helyett a túlzott reménykedés képzelgésébe estek. Az intézmény tizenöt éves munkája azonban bebizonyította, hogy az elképzelések a lehető legrealisabbak voltak. Hatalmas összegek indultak harcba a pusztulással, s az eredmény csodálatot kelt a kívülállóban. A romok egyszerre „beszélni” kezdtek. Új ország képe bontakozik ki a régészek, műtörténészek munkája nyomán. Az évszázadok közel kerülnek a ma emberéhez, a törökidő utáni idők éppen úgy, mint az a virágzó, középkori Magyarország, melyről csak III. Béla oklevelei adnak némi képet. A „szegény” magyarországi emlékek, ugyanakkor, amikor a nemzet véres múltjáról tanúskodnak, beszámolnak arról is, hogy mi volt, mi pusztult el. A kibontott törmelékhalomok napfényre hozzák középkori kőműveseink, kőfaragóink, ácsaink alkotásait és bebizonyosodik, hogy a magyar ipar és iparosság hagyományai sokkalta messzibbre nyúlnak vissza, mint ahogyan régebben hitték. Kiderül, hogy az egy időben annyit hangoztatott német befolyás, sőt tanítás híréből a valóságban csak annyi igaz, hogy a török hódítás által megtizedelt vagy elpusztult magyar iparosságot, a XVII. században jobbára német betelepülőkkel erősítették meg és újították fel. De ez nem kezdet, hanem folytatás volt a magyar ipar történeti útján. A falmaradékok mellett sokszáz használati tárgyat őrzött meg a föld és együttesen bizonyítják a magyar munkások fejlett alkotóképességét, mely színvonalban azonos volt az egykorú Európáéval.

A mai műemlékvedelem sok új szempontot is érvényesít munkájában. Mindenekelőtt nem elégszik meg a még 20 esztendővel ezelőtt is alkalmazott eljárással, mely a romokat jegyzékbe vette, megállapította korukat és rendeltetésüket s ezzel kimerítette munkáját. Ma már nem fogadják el a romot úgy, ahogyan ma áll. Mindenütt ásatásokat kezdtek, vagy kezdenek, lehatoltak az eredeti szintre, átvizsgálták a földdel borított törmelékhalomokat. Az ásatások rengeteg új adatot szolgáltatnak és

legtöbbször ismeretlen részleteket hoztak felszínre. A rom megnagyob-
bodott, az épebb részek hozzáférhetőek lettek. A kutatás lassú és türel-
met igénylő munkája után a szakszerű állagmegőrzés munkálatai követ-
keznek. A lehullott köveket visszahelyezik eredeti helyükre s az egész
épületet fagy- és nedvességvédő anyaggal erősítik meg, hogy a további
pusztulást megakadályozzák. A nagyközönség úgy véli, ezzel a romok
kérdése befejeződött. A maradék látható, be kell érnie ennyivel. Holott
ez csak az első lépés. A műemlékek szakemberei előtt olyan hatalmas
feladat áll, hogy hosszú esztendőig a munka csak idáig terjedhet. Min-
den emlék szakszerű feltárása és állagmegőrzése az első feladat. A mo-
dern műemlékvédelem azonban szakított azzal a szemlélettel, hogy a
műemlékek csak megmaradt állapotukban kerülhetnek a nagyközönség
elő. A cél ma már nemcsak a feltárás és állagmegőrzés, hanem a valós
helyreállítás. A műemlékvédelem becsvágya, hogy túl a lelet bemutatá-
sán, újjá építse, mintegy elővarázsolja a múltból az elpusztult egészet.
Ez a munka nagyobb, nehezebb és rendkívüli felkészültséget követelő
rész. Az óriási költségről nem is beszélve. Igaz, egy-egy megmaradt fal-
darab a szakember számára sok mindent elmond. A nagyközönségnek
azonban alig valamit. A tudomány ma minden területen arra törekszik,
hogy kilépjen elszigeteltségéből és kapcsolatot találjon az étellel. Ezt az
elvet követi a modern műemlékvédelem is, amikor arra vállalkozik, hogy
a romokból egészet alkot.

Ezen a területen két felfogás áll szemben egymással. Az egyik az
eredetiséget tartja alapvető és kizárólagos értéknek. Szemében az ere-
dethez hozzátett mindenegyik kő, vagy tégl a „hamisítás” és lerontja
az emlék kortörténeti értékét. Ez a felfogás uralkodott a legújabb idő-
kig, olyannyira, hogy a romok körül még az eredeti törmelékhez sem nyúltak
hozzá. A cél az volt, hogy érintetlenül álljon az idők tanúja, nem baj,
ha körülötte kissé értetlenül állanak a be nem avatottak.

A ma műemlékvédelme ezzel szemben azt vallja, hogy néhány fal-
maradvány alkalmatlan arra, hogy az eredeti épület valós képeről tájé-
koztassa a szemlélőt. Ugyanakkor, ha az alapfalak mellett a homlokzat
darabjai, díszítő részek, esetleg tetőszerkezeti elemek is előkerültek, és
mindezeket az értékes leleteket a földből néhány deciméternyire kiálló
falak mellett helyezik el, vagy a régi gyakorlat szerint valamelyik vidéki,
vagy a legtöbb esetben a fővárosi múzeum kőtárába viszik, voltaképpen
tudományos módszerrel hordják szét az emléket, s a látogató sem itt,
sem ott nem kap teljes értékű képet. Képtelen a részleteket egészé-
re fogni. Mennyivel értékesebb és korszerűbb, ha a meglévő falakat, ma-
radványokat kiegészítik, akár úgy, hogy elütő színű csíkkal megkülön-
böztetik a régiet az újtól, akár úgy, hogy másfajta építőanyagot használ-
nak. Mindkét megoldás első pillantásra elárulja a szemlélőnek, melyik a
régie, melyik az új, de egyúttal összképet is ad. A meglévő eredeti dara-
bok a kőtárak helyett eredeti helyükre kerülnek. Így a műemlékvédelem
nem egy esetben használható épületet ad át, s emellett megsokszorozza a
lelet értékét. Kitűnő példa erre a visegrádi vár. A Mátyás-lakta palotá-
nak még a létezését is kétségbe vonták azon a helyen, ahol a szorgos és
kiválóan átgondolt kutatómunka felszínre hozta. Ha az ásátás vezetője
megelégedett volna pusztán feltárásával, ma sok falmaradványt láthat-
nánk és egy kőtárban sok szép faragott követ. De ez a kép mennyire el-
maradna a mai, helyreállított dísz-udvar, a lakoszárnyak pompás látvá-
nyától. Holott a visegrádi várkastélyban a munkálatok még távolról sem

érték véget. Hasonló az eset a sárospataki várnál, melynek földszinti része egyedülálló, több águ lőréseivel csak 1950-ben került elő.

A jelenlegi műemléki munka felhasználja a második világháború pusztításának következményeit is. Bármilyen furcsán hangzik, ez a szomorú pusztítás, mely különösen a budai vár esetében volt súlyos, némileg előnyös helyzetet teremtett a műemlékvédelem számára. Az elpusztult épületek maradványaiból rengeteg, nagy értékű középkori épületrész került elő, s egyúttal megteremtődött annak lehetősége, hogy újjáépítésük az eredeti várképnek megfelelően történjék. Egyszeriben eltüntethették az idők folyamán többször végrehajtott szakszerűtlen alakítások és átépítések nyomát. A vastag vakolatréteg alól faragott kövek, ülfülkék, finom arányú boltozatok, sőt értékes falfestések kerültek elő. Lakott, használható épület esetében az újjáépítés, kutatás sokszorosan nehezebb lett volna, mint ilyen körülmények között. A nagyrészt szecessziós, vagy gyenge barokk összkép alól kibontakozik ma a várnegyed középkori látványa. A szigorú stílustartás eredményeképpen elmondhatjuk, hogy a mai kép minden tekintetben az eredetinek megfelelő, a helyreállítás még a vakolat színezésének eredetiségére is ügyelt.

Hasonló példák egész sorát említhetnénk. Ez az új szemlélet és végrehajtás eredményezte, hogy nagymúltú vidéki városainkban egyszeriben megnövekedett a műemlékek száma, s a városképi vizsgálat számos régen elfeledett középkori épületet, értékes emléket támasztott fel a feledésből (Győr, Pápa). A műemlékek ma nem elszigetelt pontok a városképben, hanem útjelzők, melyek rávilágítanak a város fejlődésére s a régi kultúra fényes bizonyítékai. A megtisztított, újjászületett házak a magyar polgári építkezés izléséről és fejlettségéről vallanak.

A folyamatos műemlékvédelmi munka különös jelentőségre emelte a magyar várakat. Mi szerepelt róluk a köztudatban? A történelmi beszámoló. S ha ezután elvetődött valaki egy-egy vár elé, igazolva látta a történelmi ismeretet. A várat megostromolták, elpusztult, íme a romjai. 1949 után a kép merőben más. Igaz, a várakat elpusztították, de a pusztulásból van kivetendő út. A régészek helyreállítják a maradvékból. Nagyvázsöny 15 esztendővel ezelőtt egyetlen omladozó lakótornyot mutathatott Kinizsi várából. Ma a törmelékdomb helyén büszke falak hirdetik a molnárlegény nevét. A feltárás újjászülte falait, s a látogató valóságos várban lépked, ahová szerencsésen visszavitték azokat az emlékeket, melyek itt sokkal inkább mutatják a múltat, mint a budapesti múzeum tárlójában, vagy kótarában. Itt a vár kútja, itt a barbakan, a gyllokjáró, épen áll a várkapolna, s az egykori lakóépületek beszélnek a vár-életéről. S a vártoronyból, a repkedő zászlók mellől más képet nyújt a táj is.

Ugyanígy megváltozott a helyzet sok templomrom esetében. A helyreállított templomok arról is számot adnak, hogy milyen jelentűlés övezte őket hajdan, s az új vizsgálat derítette ki, hogy hány, jelentéktelennek ítélt maradvány beszél a régi magas színvonalú magyar építőművéségről. Veszprém megye templomromjai számot adnak arról a községláncolatról, amely a hajdani római út mentén települt és minden bizonnyal a magyarság legősibb lakóhelyeit foglalta magába. Újabb kutatások mutatják ki, hogy sok helyen, amely ma lakatlan pusztaság, valaha fejlett élet volt, s a törökidő előtti ország valós képe bontakozik ki fokozatosan (hortobágyi kutatások).

Az újjáépítés elve hatalmas lehetőséget talál hazánk római kori emlékeinél. Ha néhány évtized múlva (mert a megvalósítással csak ekkora távlatban számolhatunk) például Aquincum helyén nem szürke falma-

radványokat, néhány szerény helyreállítású épületrészletet talál a látogató, hanem állanak már a polgári és katonai városrész falai és a séta római épületek között visz, a római város jelentősége megsokszorozódik. A szombathelyi Isis szentély keveset mondana, úgy, ahogyan a régészek ásoi felszínre hozták. Jelenlegi állapotában viszont, amikor a falmaradékok beton toldásaival fogható épület áll a fehér márvány díszítés foglalatoként, nem csak maradvány tűnik elő, hanem maga a szentély is méreteivel, nemes arányaival, korhű kerttel övezve, úgy, ahogyan hajdanán állott.

Hamisítás-e, ha újjáépítik a romokat? A legkevésbé sem, ha az újjáépítés szakszerű. Az új műemlékvédelem nemcsak a maradékot mutatja be, hanem a hajdani látványt is felújítja, s ez a munka nagyértékű minden tekintetben. Nem átalakít, hanem kiegészít, megsokszorozva az emlék valós értékét.

Az új jellegű műemléki munka sokkalta lassúbb, nehezebb, mint ahogyan a kívülálló gondolná. Széleskörű kortörténeti tanulmányt igényel többek között, melyhez nagy odaadás kell. De az eredmény is hasonlóan nagy. Az elmúlt munkás esztendők legszebb eredménye az az általános érdeklődés, mely ma a műemlékeket kíséri. Ezen a téren rendkívül hasznosnak bizonyult a „Műemlékeink” című sorozat megindítása. Az olcsó, szép kiállítású füzetek a helyszínre viszik az olvasót, s a helyszínen elvezetik a valódi látnivalóhoz, elmondják a legfontosabb történelmi adatokat, és képeikkel elmélyítik a látottak emlékét. Az általános érdeklődést mutatja az a tény is, hogy ma már, ha a mélyen szántó traktorok a szántóföldek rejtett értékeiből felszínre hoznak valamit, a leletek nem kallódnak el a hozzá nem értők kezén.

Tizenöt esztendő után a magyar műemlékvédelem az eredmények sorozatát mutatja fel és a távlat még biztatóbb. Munkája nyomán kibontakozik az elfeledett Magyarország az idő hatalmas hullámverése között, s a mai építmények mellett történelmünk egészére tekinthet a mai kor gyermeke.

A munkát országos figyelem kíséri és a szakembereknek minden biztonnyal komoly sarkalást ad az a tudat, hogy minden új felfedezés visszhangra talál a közvéleményben.

GEORGES BRAQUE ELMENT

Bálint Endre festőművész írta ezt a búcsúverset a nagy francia festő halála alkalmából

*Ceruza
rajzpapír
újságpapír
sztaniolpapír
ragasztó
az asztalon
pipa és mandolin
egy csónak
két körte
két hal
és szőlőfürt
mérlegelés
merengés*

*zöld pettyek
fehér sziklák
színek
és derengés
csend
és egy élet
nyolcvanegy év
néhány ezer kép
néhány száz
csendélet
Georges Braque
ement*

...s tudom, nem véd meg engem
sem emlék, sem varázslat..."

(Radnóti)

— Nahálistennek — mondom magamban, amikor becsukom az ablakot. A sóhajlás nem az ablaknak, hanem Mártának szól. Most fordult be a kapun, s ez a legjobb esetben is másfél órát jelent. Persze, feketét is főzhetek s csak úgy, mellesleg, megérdeklődi majd, hogy van-e kenyakom.

— Szervusz Mártám, kedves, hogy eszedbe jutottam — gügyögöm álnok pszízik közt, s egy pillantással felmértem, hogy új komplé van rajta, de tavalyi kalap. Kétoldalt kivillog két viplafoga:

— Ráérsz ugye. — Nem kérdés ez, megállapítás. — Már fűtesz? Úrinó vagy, micsoda meleg fogadtatás! Tudod, már úgy vágytam egy kis értelmes dumcsira.

Kabátját az egyik fotelba dobja, magát a másikba, rágyujt és hozzákezd az értelmes dumcsihoz. Voltaképpen nem tartozik a kinemállhatom-emberek közé. Pletykái általában innen maradnak a becsületsértés határán.

— Mit szólsz a komplémhoz? Csini, mi? Csak kell hozzá egy kalap. Mit gondolsz, vegyek egy sárgát? — Potom kétszáznyolcvan. Persze a Mama majd prédikál, hogy a Dárius kincse, meg minden. Nem tudom mit akar, igazán nem költök sokat, hol vagyok én a Kláritól, látod, azok válnak, mert a Klári mindent elflancol...

— Lassabban egy kicsit. Melyik Klári?

— Hát a Kabai Klári?

— Honnan szeded, hogy válik? Tudtommal Debrecenbe ment férjhez és azóta sem...

— No persze, mert kegyed távollétével tüntetett a tizenötéves érettségi találkozón. Pedig kerestelek is a kórházban, és írtam ide, a lakásokra is.

— Akkor kaptam meg, amikor hazajöttünk. Balatonon voltunk. Nagyon sajnáltam...

(...nem igaz. A meghívót eldugtam, hogy Gyurka ne lássa. Ő biztosan szívesen leutazott volna. A férjek szívesebben mennek az asszonyok érettségi találkozájára, mint a sajátjukra. Lánykori titkaikra vádásznak talán. De én nem akartam megérkezni arra az állomásra. Hiába építették újjá, én még mindig a romokat látom. Tudom. Egyszer, átutazóban, három óra időm volt a csatlakozásig. Elindultam a városba. A Prohászka-templomnál visszafordultam. És nem akartam találkozni velük. Az Osztállyal. A találkozás mégis elkerülhetetlen, mert Márta mondja már...)

— Sajnálhatod is, öreglány, tündéri volt. A Diri tósztot mondott és az osztályban mindenki a helyére ült...

(...igen, minden valamire való érettségi találkozó így zajlik le. Különben, nem tudtam elkerülni a találkozást akkor sem, pedig — naroktikumként — egyheti elintéznivalót zsúfoltam abba az egy napba. A munkaterápia csődöt mondott. Tudtam, hogy a Vörösmarty-ban söröznek és Gyurikát megpofoztam valami semmpiségért, aztán elküldtem matinéra...)

— De, de, figyelek, csak mondd !

(...mondhatod, úgy sem lehet menekülni. Apró, alattomos emlékek-nák lapulnak az agytekervényeim közt, a legkisebb érintésre is rob-bannak...)

— Kevei keresett ? Kedves tőle...

(...persze, hogy keresett. Nem volt kinek magyarázza Ady magyar-ságát; a hatodik pad üres volt. Egészen üres...)

— Mondtam már, hogy figyelek. Hogy a Ria Bécsből táviratozott ?

— Igen, ott énekel. Rajta kívül más nem is hiányzott, csak te.

— Tévedsz. Lenke sem volt ott.

Tépett szemöldöke a homloka közepéig szalad.

— Lenkeee ? — szája elbiggyed — Lenke nem érettségizett velünk.

(...ez igaz. Lenke indexében, ha megvolna, ez állna: Érettségi vizs-gára nem bocsátható...)

— Honnan jutott eszedbe a Lenke ?

(...honnan ? ! A hatodik padból. Ahol egyedül ült, amíg én melléje nem kerültem, év közben. Mellette volt az egyetlen üres hely és Piri néni odaültetett. Göndör, fekete haja volt, pasztelkéek szeme és az Elfujta a szél olvasta a pad alatt, németül. Szép lány volt, csak akkor láttam, milyen karcsú és magas, amikor óra végén felálltunk...)

— Jaj, persze a fekete ! Ne haragudj, túlságosan belefeledkeztem az emlékekbe. Főzöm, főzöm, máris megyek.

(...tízpercben kimentünk a folyosóra. Karonfogva sétáltunk. Villám-gyorsan tisztáztuk, hogy ő is szeret rajzolni, én is szeretek tornászni, egy macskaugrásra lakunk egymástól és Adyt egyikünk sem érti, de nagy költő...)

Brrr, de hűvös ez a konyha és nincs darált kávé. Mindegy, gyerünk !

(...Vidon néni tejeskávét adott uzsonnára és kétszer is megjegyezte, hogy valódi kávéból főzte. Nagyon büszke volt rá, mert akkor cukor-jegy volt, plantatea és cikória. Tizenhat éves koromban még nem voltam koffein-imádó, de azért kellő áhitattal ittam s másnap elmeséltem Mártikának, hogy Vidonéknak van babkávégja. „Persze, hogy van ! Azért zsidók !” mondta Mártika megfellebbezhetetlenül. „Mi a fenének jársz hozzájuk ?” Akkor jöttem rá, hogy Lenkével senki sem barátkozik. Nem bántották soha. Csak magára hagyták. Két napig antiszemita voltam és nem mentem fel hozzájuk...)

Lassan melegszik ez a masina. Márta unatkozhat benn egyedül.

(...egyedül állt tízpercben, az ablakmélyedésben: A latin nyelvtan volt a kezében és felénk pislogott. Fájó gyengédség sodort el Márti-káéktól s mielőtt megszólalhatott volna, egyszusza hadartam: „Anyu-kám azt mondta, nem való, hogy csak én menjek hozzátok, gyere el egyszer te is hozzánk.” Tudta, hogy hazudok, láttam a szemén. Ke-zembe nyomta a könyvet: „Kérdezd ki a praepozíciókat, ante, apud, ad, adversus” — a circumnál már mosolygott...)

„Plim-plim-plam” — Márta talált szórakozást. Veri a zongorát. „Bicska Maxi arrajárt.”

(...szobájában, az ajtóval szemben fekete pianinó állt. Mellette ápolt legyezőpálma, hármablak, fehér tüllfüggönnyel. Lányszoba. A nagy sláger gyöngyözött újjai alól: Es geht alles vorüber, én sírtam egy kicsit, Gyurka szorosan magához ölelt, úgy énekelte: De két szív sze-relme mindörökké él ! A frontra készült. Lenke mereven nézte a sa-ját kezét és sokszor melléütött. Hetedikesek voltunk már...)

— Na, végre kiköpte a kávé az a vacak gép. Várj, itt a konyak.

(... Gyurkát konyakkal akartuk búcsúztatni. Az olyan nagyos volt. Természetesen Lenkénél, hisz a mozibajárást is ő fedezte. Szerelmes volt a mi szerelmünkbe. Ő akkor még nem ébredt fel, pedig, ha táncolt, olyan volt, mint valami lobogó lidérc láng. A konyakot Ócsi csórta Vidon papától. Ezzel bizonyos polgárjogokat szerzett, mert eddig használhatatlan kamasz volt, aki csak vihogni tudott, táncolni nem. Gyurka azonban nem kapott már eltávozást és a konyak kettőnkre maradt. Lenke kipirult és sűgva kérdezte: Meg is csókolt? némán intettem. Pupillája örvényesre fűgűlt: Mondd, milyen az ha a Szerelmed megcsókol? ...)

— Te, micsoda remek kocsi áll a ház előtt! Már meggyanúsítottalak benneteket, de német rendszáma van.

(... isszonyú sok német autó. Terepszínű. Kételtű. Közben egy-egy tank. Kihajoltunk, tavaszszagú szél volt, aztán Vidon néni bejött s indulatosan becsukta az ablakot. Ottmaradtunk azért és néztük. Nem tudtam, mi történik, de félelem dűbörgött velűk, és teljesen indokolatlanul az jutott eszembe, hogy a március 15-i kokárdát még nem vettem le a kabátomról. Órák óta bűműltük a karavánt s úgy tűnt, hogy az arcok ismétlődnek. Jobban figyeltem. „Te, ezek körbejárnak, nincsenek is olyan sokan” — suttogtam. Vidon néni haragosan felelt: „Nagyon sokan vannak. Eredj haza, kislányom, és ne gyere föl többé!” „Ki tetszik dobni?” „Ki. Tempora mutantur — és az emberek is változnak — és nem akarlak megváltozva látni!” ...)

— Tudod, hogy láttam utoljára Lenkét?

Hökken tenéz, most veszi észre, hogy fogalmam sincs, miről cseveg. De nem törődöm vele, el kell mondanom, mert különben megfulladok.

— Zuhogó tavaszi fény volt. Kitértam az ablakot, a május betódult a szobába és könnyű bakfisszívemnek még az sem fűjt, hogy Gyurka a fronton van. Fűtűltem: es geht alles vorűber... és megláttam Lenkét. Nem a korzű-oldal on ment; a másikon. Jobb vállát most is felhűzta egy picit, hűna alatt szakajtű, piroskockás kendűvel letakarva. A sűtétkek bűrsony galléros kabátja volt rajta, csak úgy virított a sűrga csillagja. Már nem takarta el retikűllet, mint eleinte. És pont az ablakunk alatt két sűhanc lekűpte. Lenke, Lenke! — ordítottam. Nem fordult meg, szaladni kezdett.

— Szegény. Csak azt nem tudom, mit rűgűdsz ezen?

— Nem érted?! Két hét műlva elvitték!

— Őriási újságot mondtál. Jű, hogy tizenhat év után közűlted, különben sose találtam volna ki.

— Márta, ezt nem lehet ilyen szellemes fricskűkkal elintűzni!

— Ugyan, fiam, hagyd ezeket az óhűber dolgokat. Nincs nekem elég bajom? Nálam vacakabb nűk kocsin szaladgűlnak a palijukkal, én meg ezernűgyűrt kulizom a kűnyvelésben. A Lenke-űgyeket intűzzék el a politikűsok!

Szű nélkül fogom a konyakos palack nyakát és — tűltűk neki. Kicsit remeg a kezem. Elűre hajolok így legalább nem látja a szemem.

— Ex! Lenkűek emlkűre, — mondja jűindulatűan — ennyit megérdemelnek, ha már elűgették őket.

Frivol kegyeletűvel a legrűndűbb emlkű-aknára lűpett. A konyak cimkűjűrűl egyszerre hűrom csillag pislog rűm, mindig nagyobbra nűnek, összeolvadnak... le kell szakítani a kabátjűrűl... és le kell szakítani Műrtűrűl is ezt a keshedt vigyort, fűjjon neki is... most ez egyszer, ha eddig nem jutott eszűbe!

— Lenkét nem égették el.

Fölényes „nalátod” villan a szemében, hagyom, sőt újratöltöm a poharát, aztán lassan, gohoszul adagolom:

— Öcsivel találkoztam negyvenötben a Vígyszínház utcában. Emlékszel rá? Csúnya, pörsenéses kamasz volt. Akkor is. Csak nem a kamaszságtól. A vitaminhiánytól. Alig volt egy-két foga. Szikrázott a gyűlöletből. Nem bírta elviselni a létezésemet. Miért utálsz, Öcsi? — kérdeztem — nem tehetek róla, hogy őskeresztény vagyok. „Az anyám meg az apám sem tehetek róla, hogy zsidók, mégis szappan lett belőlük. A nővéremből meg SS-szajha!” „Öcsi, megőrültél?!” „Én nem. Csak a nővérem. Mert a germán istenek jóllaktak a szőke tramplikkal és az én szép fekete, vékony kis nővéremet fektették az ágyukba! A tisztí-bordélyban, hallod?! Akkor is, mikor már bolond volt és meztelenül söpörte a kantint és énekelte hozzá, hogy es geht alles vorüber...”

Végre! Márta levegő után kapkod. Kezében táncol a likőröspohár, loccsan belőle a háromcsillagos konyak a lila kompléra. Arca, mint a lárva. Alig tudja kinyögni:

— Az Öcsi... visszajött?

Most én bámulok: milyen remek érzékkel hámozza ki a lényegesből a lényegtelenet. Van egy kolléganóm. Dachauból jött vissza. Olyan nyugodt bölcsességgel szemléli az életet, amilyent csak a türelemmel viselt szenvedések adhatnak. Ő szokta mondani, hogy ebben a háborúban mindenki annyit szenvedett, hogy az ember története csak akkor tragikus, ha úgy végződik: és akkor meghalt. Ez a liba meg Öcsin akad fönn. És mégegy-szer megkérdezi, miközben kapkodó igyekezettel dörgöli a szoknyáján éktelenkedő foltot:

— Az Öcsi visszajött? Sose láttam azóta.

— Nem hát. Palesztinában van.

Rágyujt, mélyet szív, figyelmes gyönyörrel, apránként pöfékeli ki a füstöt. Szinte udvariasan, mint az elhunyt közeli hozzátartozójához, fordul felém:

— És a Lenkét miért nem égették el?

Már nem rejtem el a szememet, úgy felháborít a közönyössége. Az asztalra vágva kiabálok:

— Mert olyan szerencséje volt, hogy megérte a felszabadulást! Már negyvenöt májusában hazaért! Meg sem állt a Lipótmezőig!

Gúnyos fintorral nyugtázza modortalanságomat:

— Úgy ordítsz velem, mintha én küldtem volna oda.

— Eltaláltad. Te küldted oda. Meg én is. Mi, érted, az úri középosztály is. Mert nem kellett volna hagyni, hogy Vidon néni kitiltson. És nem utánakiabálni kellett volna, hanem utánarohanni és a köpködőkbe bele-
rugni és...

— Nem vagy normális! Úgy fecsegsz, mint egy brossúra. Vörösakadémia jársz?

— Ehhez nem kell vörösakadémia. Csak néha gondolkodni kell. Lelkiismeretesen.

— Előléptetted magad kollektív lelkiismeretté? Kösz, engem hagyj ki. Nem áll módomban ellenállási harcossá átképezni magam. Te se nagyon igyekeztél. Vidonék különben is segíthettek volna sajátmagukon. Egy kis vesztegetéssel. Annyi ezüstöt hagytak itt, mint a... Elhallgat, mintha megnémult volna. Percekig olyan csend van, hogy hallok a saját rendetlen szívverésemet. Érzem, hogy valami szörnyűt tudtam meg, de nem jövök nyitjára, megállt az agyam. Belekotorász a táskájába, ci-

garettát kapar elő, pedig az előbbi még ott füstöl a hamutartón. Mégsem gyujt rá, hanem felugrik és kapkodva öltözni kezd. Mintha a mozgása elindította volna a gondolataimat:

— Várj!

Nem várna, de én gyorsabb vagyok. Kirántom a komódfiókat és elébedobok egy ezüst kávéskanalat. Ki van belevésve? Hatot vettem tőle, amikor nem volt állásban. „A családi ezüstötet vesztegetem” — siránkozott akkoriban.

— Itt a családi ezüstöd. Krommer Irén monogrammjával...

Száját nyitvafelejtí, úgy bámulja a kanalat. Most alatta robbant az ákna. Lassan visszacsuklik a fotelbe. Nem bírom elviselni az arcát. Háttatfordítok.

— Ne ülj le. Eredj innen.

— Föl... föl... följelentesz?

Nem fordulok vissza.

— Kinek? Nagyon rég elfogyott már a Vidonné, született Krommer Irénből főzött szappan. Örült zsidólányok meg nem gyűjtenek stafirungot... Menj. Hallod, menj már! — Nem akarok sírvafakadni előtte. — Pusztulj, nem érted!

Végre, bevágódik az előszobaajtó. Nem tudok sírni. Megint hallok a szívemet. Valahol van szevenalettám... tudom már, itt a kisasztalon láttam. Ahogy matatok, egy öngyújtó akad a kezembe. Monogrammos női jószág, ezüst. Ki van belevésve...? Szétrobban a fejem. A lábaim nem akarnak elvinni a vízcsaphoz... Csengetnek. Ez visszajött. Az öngyújtóért?! Megmarkolom most... most a képébe vágom! Fölrántom az ajtót... Gyurika. Már is ömlik belőle a szó:

— Hoztam ötöst, Anya! Énekből. És, Anya, a Hoffmannék megint azt akarták, hogy csúfoljuk a Koszost. De én mondtam, hogy az én anyukám mondta, hogy ő sír, ha sokan bántanak egyet... Miért sírsz, Anya, mondom, hogy én nem csúfoltam és nem engedtem nekik se, mert én erősebb vagyok, mint a Hoffmann...

Letérdelek eléje, hámozom róla a kabátot, csorognak a könnyeim, úgy csókolom okos kis fejét:

— Köszönöm, kicsi Fiam, köszönöm...

ZIVATAR ELŐTT

*Idegeim idegeim
a szürke ég oly alacsony
vak vásznát keféli a nád
horpadt tőle a Badacsony*

*a sirály röpte is alig
fér el a két kelme között
a lelkem nagyobb mindenütt
sűrű homályba ütközött*

*a hajó apró pille csak
szekrénybe zárt picike moly
kintrekedt a határtalan
az alkony mögött valahol*

*bálákká tornyosul a csend
zsákokba kötve húny a hang
a parton puha pára ül
vattába fül az estharang*

*talárt ölt már az éjszaka
egyetlen gombja csontfehér
a semmin függ tekintetem
akár az alvó denevér.*

Bittei Lajos

A második vatikáni zsinat két hónapra tervezett második ülészakájának első fele lényegében azzal telt el, hogy az atyák szavaztak a liturgiai szkémára vonatkozóan előterjesztett módosításokról, és általánosságban tárgyalták az egyházzal szóló szkémát. S bár az irányító szervek legutóbb a zsinat menetének meggyorsítását határozták el, nem hiszem, hogy kevés lenne az, amit a zsinat eddig végzett. Olyan nehéz és kényes, sőt merném mondani, tüskés kérdések, mint amilyeneket az egyházzal szóló szkéma vetett föl, aligha fordulnak már elő a soron következő szkémákban, a zsinat tehát még nagyon is eleget tehet a programnak, amelyet VI. Pál pápa a mostani ülészak elé tűzött.

*

Ami sokakat nyilván meglepett, az a körülmény, hogy a második ülészak első felében is annyit szerepeltek a liturgiai kérdések, holott az első ülészak jóformán egyébbel sem foglalkozott. Kereken 300 atya szolt hozzá akkor a szkémához. Feltűnt ez az újságíróknak is, kérdésekre azonban csakhamar megadta a magyarázatot Jenny cambrai-i segédpüspök, a zsinat liturgiai bizottságának tagja. „A liturgia — fejtette ki Jenny — nem valami önmagáért művelt vagy levegőben lógó tevékenység. A liturgia az egyház egész működésének szíve. Hogy miért? Mert Krisztus az, aki a liturgiában jelen van és ténykedik. Ő maga az, aki ebben a szent és nagy cselekvésben egyházát vezeti és teljesíti a megváltás művét. Nincs abban tehát semmi különös, hogy miután a liturgiát centrális hely illeti meg az egyház életében, ezúttal is előtérbe kerül.”

Így persze inkább azt furesálhattuk, hogy bár tavaly az atyák általánosságban elfogadták az egész liturgiai szkémát, sőt részleteiben is annak első fejezetét, most októberben újabb átdolgozás céljából visszautalták a bizottsághoz a második és harmadik fejezetet. Nyilatkozatában Jenny erre is kitért. Példaként hozta fel a második fejezetet, amelyre 1471 „placet” („tetszik”) esett, holott a 2242 szavazót számítva 1495 „placet” adta volna ki az előírt kétharmad többséget. Valójában

azonban a szkéma javára kell elkönyvelni a 727 „juxta modum” („tetszik módjával”) szavazatot is, mert az eként szavazó atyák csupán egy vagy két pontra vonatkozóan éltek fenntartással. Lényegileg tehát 2198 atya fogadta el a szkémát. Akik fenntartással szavaztak, kötelesek voltak egy külön lapon meg is jelölni a kifogásolt pontot és közölni vele kapcsolatos javaslatukat. A liturgiai bizottság feladata most már, hogy összegezze és mérlegelje ezeket a fenntartásokat, s amennyiben egyetért egyik-másik módosítással, újabb szavazásra bocsássa azt. A „juxta modum” szavazatok túlnyomó többsége egyébként azt kívánja, hogy a püspöki juriszdikció alá tartozzék a „koncelebráció”, vagyis az együttes, kollektív misézés olyan esetekben is, amikor szerzetesek által fenntartott templomban vagy kápolnában történik. „Magam részéről sajnálom — tette hozzá Jenny —, hogy jóhiszeműen is ilyen homokszemet dobtak bele a szkéma kerekei közé, hiszen ennek a kérdésnek aligha van különösebb jelentősége.”

A liturgiai szkéma második fejezete egyébként különösen fontos, mert ez tárgyalja a szentmisét, ami nagy érdekléssel bír a katolikus világiak számára is. A részletes tárgyaláskor 19 módosítást szavaztak meg az atyák. „Ezek azonban — jegyezte meg Jenny — ha még olyan fontosak is, nem alakítják meg akként a szentmisét, ahogyan mi szeretnők bemutatni a lehető leghamarabb. A zsinat csupán a reform elveit határozta meg. Egyrészt egy zsinat utáni bizottság, másrészt a püspöki konferenciák feladata lesz, hogy gyakorlati formába öntse ezeket az elveket.”

Nehogy azt gondoljuk azonban, hogy a liturgiára vonatkozó más zsinati határozatokat, mihelyt értesültünk róluk, már alkalmazhatjuk is a magunk körében. Még Jenny sem tudott válasszolni arra, hogy mikor lépnek életbe azok. „Ha minden fejezetet részleteiben is elintéztet a zsinat — mutabott rá Jenny —, akkor majd az egész szkémát ki kell hirdetni nyilvános ülésen a Szentatya jelenlétében. Idén lesz-e, vagy a zsinat záró ülészaká-

ban — nem tudnám megmondani. S utána is még nyilván hosszú idő fog eltelni, amíg a zsinat utáni bizottság és az illetékes püspöki konferenciák megállapítják a szkémában leszögezett elvek gyakorlati érvényesítésének módját. Ám nem is lenne helyes elsietni ezeket a dolgokat, mert sietséggel csak veszélyeztethetjük a reform-intézkedések hatályosságát.”

•

Az imént említett szavazási eredmények felvetettek egy érdekes kérdést, amely legjobb tudomásom szerint mindeztideig nem nyert tisztázást. Florit firenzei érsek fogalmazta meg a nehézséget, ami abból állt elő, hogy a zsinaton résztvesznek olyan atyák is, akik nem püspökök, következésképpen nem tagjai a püspöki kollégiumnak. Már most elméletileg előfordulhat, hogy azoknak az atyáknak szavazatai döntenek a zsinati határozatokhoz megkívánt kétharmad többség felől, akik nem püspökök. Köztudomású, hogy a zsinaton helyet foglal kerekén 100 szerzetes főnök, 80 apostoli prefektus és vagy 20 apát, aki nem püspök. Ez az összesen legalább 200 szavazó tehát könnyen egyik vagy másik oldal javára biztosíthatja az előírt többséget. Mi több — tette hozzá Florit —, semmi akadály, hogy a pápa még további meghívásokkal gyarapíthassa a nem-püspökök számát.

•

Amit a zsinati határozatok életbelépéséről mondtam, áll természetesen a liturgiai szkéma negyedik fejezetére is, amelyet az október 24-i ülés csaknem egyhangúan fogadott el. Ez a fejezet az „isteni officium”, köznapi kifejezéssel a breviárium reformját tartalmazza. Fontos eseménye az egyház életének, mert arról van szó, hogy esetleg évszázadokra szabályozzák azt az imát, amelyet a papok és az arra kötelezett más személyek tízezrei és százezrei végeznek nap-nap után az egyház nevében. A szkéma utal a világi hívekre is, mondván, hogy közülük is sokan a papokkal együtt az előírt formában imádkozzák a breviáriumot, ezzel azonban feltehetően csak meg akarta kerülni az abból eredő nehézséget, hogy a keleti hagyományban a breviáriumot csupán a szerzetesek imádkozzák, s nincsenek rá kötelezve

a világi papok, akiket lelkipásztori teendők terhelnek.

Általános elvként szögezte le a zsinat, hogy ebben az imában a léleknek összhangba kell kerülnie a szóval. Szükséges, hogy az imádkozó megértse mindazt, amit szájával mond, s elmélkedni is tudjon felőle. Ennek feltételként a papság behatóbb liturgiai és biblikus felkészültségét szorgalmazza a zsinat. Szükséges továbbá, hogy érvényre jusson a napi officium imáinak időbeli rendje, vagyis hogy a *laudes* például valóban reggeli, a *vesperas* pedig valóban esti ima legyen, hiszen az officium célja a konkrét nap megszentelése.

Utóbbi követelmény érdekében a *laudes*, mint reggeli imát, és a *vesperást*, mint esti imát, az egyház hagyományának megfelelően úgy kell tekinteni, mint az officium két sarokkövét, amelyek köré a többi részek tagozódnak. A *kompletorium* megmarad a nap záróimájának. A *matutinumot* azonban, ha nem kórusban imádkozzák, a nap bármely órájában el lehessen mondani. Kevesebb zsoldár és hosszabb olvasmányok legyenek benne. A *primát* törölni kívánja a zsinat. Egyetlen kis *hora* legyen kötelező. A pap tetszése szerint választhasson közülük, de igazodjék az időponthoz, melyben hozzájut az imához, a *terciát* tehát reggel, a *sextát* délben, a *nonát* délután mondja. Sajtókonferencián is hangsúlyozták azonban, hogy ezek a változtatások csakis a kóruson kívüli recitálásra vonatkoznának, s hogy az óhajtott reformnak csak akkor lesz törvényereje, ha az officiummal foglalkozó új konstitúció a pápa kihirdeti.

Elrendelte a zsinat a zsoldárok mai elosztásának felülvizsgálását, továbbá annak megvizsgálását, hogy miként alkalmazzák, illetve használják fel a breviáriumban a zsoldárok latin fordítását, az egyházatyák tanítását, a szentek életét és a himnuszokat. Ez a munka arra a zsinat utáni bizottságra hárul, amelyet az új breviárium kidolgozásával bízna meg. Ami az officium kötelező voltát illeti, a zsinat nem akart változtatni a törvényen. Hogy azonban figyelembe lehessen venni azokat a különleges eseteket, amelyekre nem nyújt megoldást a törvény, a zsinat azt a kívánságát foglalta

határozatba, hogy az ordináriusok, tehát a püspökök és a kiváltságos papi kongregációk legfőbb előljárói felmenthessék alárendeltjeiket, részben vagy egészben, az officium recitálása alól, illetve más imára változtathassák azt. Végül ami a nyelvet illeti, a zsinat álláspontja, hogy az évszázados hagyomány megőrzésével a latin rítusban a papok latin nyelven recitálják a breviáriumot. Az ordináriusnak azonban felhatalmazást kellene kapnia arra, hogy az élő nyelvet is engedélyezhesse papjainak, ha úgy látja, hogy a latin nyelv komolyan akadályozná az officium méltó és hasznos végzését.

*

„Krisztus egyháza, mit mondasz önmagadról?” Ez volt a vezető gondolata az egyházzal szembeni első fejezetnek. Tárgyalásakor nem mutatkoztak alapvető eltérések a zsinati atyák felfogásában. S ez természetes is, hiszen mindannyian egyetérthettek abban a törekvésben, hogy híven a szentírásához is a múltbelinél erősebben kell kidomborítani az egyház szellemi-lelki oldalát. Szinte kivétel nélkül jeles teológusok beszéltek, ami nagyon megérthető, mert olyan jelképek realitását kellett megállapítani és egymással összhangba hozni, mint az, hogy az egyház Krisztus misztikus teste, az egyház Krisztus jegyese s az egyház maga is szentség. Hosszasabban nem is mernék ennél a fejezetnél időzni, annál kevésbé, mert a sajtó számára rendezett külön tájékoztató előadások sem világították meg köznapi érthetőséggel a fölöttébb elvont témát.

Így azután, legalább is kifelé, hasonlíthatatlanul nagyobb érdeklődést váltott ki a második fejezet, amely az egyház hierarchikus szerkezetét taglalta. Itt már mélyreható ellentétek ütözködtek ki magán a zsinaton is. Hamar kitűnt azonban, hogy a pápai primátus és a püspöki kollegialitás miként való kapcsolódásának teológiai problémája meglehetősen másodrendű mozzanat, mert ez úgyszólván magától megoldódik, míhelyt teológiai módon és szempontból nyúlunk hozzá. A voltaképpeni kérdés, amelynek megítélésében többséget kell kialakítani, hogy milyen konkrét intézmények valósíthatják meg a gyakorlatban legalkalmasabban a püspöki kollegialitást. Ez már nem teológiai vizsgá-

dást, hanem kánonjogi munkálalatot kíván, amely kihát az egyház kormányzatára és e kormányzat jelenlegi szerveire. Amit ebben a fejezetben el kell dönteni — jelentette ki újságírók körében az egyik „peritus” —, hogy valóban „katolikus” legyen-e az egyház, vagy egyszerűen „római” maradjon. Mindenesetre figyelemre méltó és örvendetes tény, hogy maga VI. Pál pápa kívánta meg, hogy a püspöki kollegialitásról, mint alapvető kérdéstről, nyílt és beható vita induljon. Az is bizonyos, hogy ilyen értelemben utasította a négy moderátort.

*

A vita csomópontja az a szakasz volt, amely előbb emlékeztet arra, hogy a pápa önmagában és önmagától birtokolja az egyházban a teljes és egyetemes tekintélyt, utána azonban kijelenti, hogy „a püspökök kollégiuma, amely az apostolok kollégiumának helyébe lép a tanításban és a pasztorális kormányzásban, s amelyben az apostoli testület továbbra is fennmaradt, a pápával az élén és sohasem nélküle, osztatlan birtokosa a teljes és szuverén tekintélynek az egyetemes egyház fölött”.

Új álláspont, vélték egyesek. Régi megállapítás, felelték mások. *Frings* bíboros szerint csupán annak a tudatnak világossága új benne, amellyel ma rendelkezünk a kollegiális hatalomról, maga a valóság azonban ősi és visszanyúlók az apostolokig. Ez viszont nem föltétlenül bizonyos igazság, sem olyan, amelyet mindenkor mindenki elfogadott, érveltek az előbbieket. Akkor viszont az első vatikáni zsinatnak nem is kellett volna meghatároznia a pápai primátust, felelték rá az utóbbiak, már pedig tény, hogy még a meghatározás előestéjén is jelentős kisebbség fordult a csatlakozhatatlanság ellen. Az akkori szavazás eredménye tudvalegyen 451 „placet”, 88 „non placet” és 62 „iuxta modum” volt.

Felmerült persze a kérdés: ha a szuverén tekintélynek az egyházban két alanya van: egyfelől a pápa, másfelől a püspökök kollégiuma, akkor az utóbbi nem korlátozza-e a pápa hatalmát? Nem, felelték rá a kollegialitás szószólói. A két hatalmat ugyanis az egyház testének szerves harmóniájában és egységében kell szemlélni. Sze-

mintük éppen ez teszi kézzelfoghatóvá az egyháznak azt a két jegyét, amelyet VI. Pál pápa is többször aláhúzott beszédeiben: az egységet és az egyetemességet. Péterben megnyilatkozik az egység, az apostolok testületében jobban megjelenik az egyetemesség.

A vitában azután mindinkább kialakult az az álláspont, hogy amennyiben a zsinat kinyilvánítja a kollegiális hatalmat, azt a módot már, ahogyan majd gyakorolják az egyházban és ahogyan össze fogják egyeztetni a pápa személyes és szuverén tekintélyével, inkább a tények fogják kiérlelni, mintsem a formulák körülírni. Nem ez az első eset az egyházban — mondják —, hogy egy igazságot előbb átéltek és csak később határoztak meg.

*

Újságírók most is felvetették az a kérdést, hogy miért nem vesz részt a pápa a zsinaton. Voltak a történetben bőven zsinatok, amelyeken a pápa is jelen volt, Rómában vagy Rómán kívül. Mint azonban tudjuk, IX. Pius sem vett részt az első vatikáni zsinaton, amely meghatározta a pápai primátust, és XXIII. János sem ült ott a második vatikáni zsinat első szakaszában. VI. Pál folytatja ezt a hagyományt, de ő is, akárcsak elődje, megnyitó beszédet mondott, amely tájékoztatásul és programként szolgál az atyáknak. Amikor azután október 20-án egyszerre 14 püspököt szentelt és hozzájuk szózatot intézett a püspökségről, egészen teológiai nyelvű fejtegetéseit általában úgy fogták fel, mint közbelépést a zsinati munkába.

A zsinaton vitatott különböző kérdések felől: szentségiség, kollegialitás, viszony a püspökök és a pápa között, a püspöki hivatal természete — a pápa szabatos teológiai megállapításokat tett. Félreérthetetlenül leszögezte a püspökség szentség jellegét: magasabb a papságnál, mert a papi hatalmak teljességét jelenti. A püspöki hatalmak a felszentelés nyomán közvetlenül Krisztustól származnak, de ami a kormányzó hatalmat illeti, hatályossá csak a kánoni megbízatás által válik.

Már szeptember 29-i megnyitó beszédeben nyilatkozott VI. Pál a püspökök kollégiumáról is: „Összegyülte-

tek itt, tisztelendő testvérek, ti, akik egyenlőképpen apostolok vagytok, akik eredeteket az apostoli kollégiumból vesztek és akik ennek a kollégiumnak igazi örökösei vagytok”. Az október 20-i allokúcióban is arra figyelmeztette VI. Pál az új püspököket, hogy az apostolok utódai lettek. Helyet kaptak az atyák gyülekezetében, amelyet egyetemes zsinatnak hívunk és amelyben — természeténél és fölségénél fogva — nyilvánvalóvá válik az apostoli utódlás örökkévalósága.

Antoine Wenger, a neves francia hit-tudós kiemeli egyik írásában, hogy a pápai allokúció egy figyelemreméltó szakaszt tartalmazott. Eszerint az új püspökök a felszentelést a pápától, mint annak a Péternek utódjától kapták, akinek az ígéret tétetett: „Erre a sziklára fogom építeni egyházamat”. A püspökök — mondta akkor a pápa — mint élő kövek épülnek rá Isten házának, az egyháznak alapjára. Nem világos azonban — jegyzi meg Wenger —, hogy kit jelöl itt az „alap” szó? Vajon Pétert-e, akire néhány pillanattal korábban a pápa utalt, hogy az egyház reá épült, mint alapra, avagy inkább Krisztusra az első Péter-level értelmében (11, 5), amelyet a pápa idézett?

*

Karl Rahner rendkívül nagy érdeklődéssel fogadott sajtókonferenciáján síkra szállt amellett, hogy a pápa és a püspöki kollégium, mint a teljes hatalom hordozói az egyházban, ne csak általános zsinat keretében egyesüljenek, hanem a zsinaton kívül is egyesítve maradjanak. Utalt itt magára a Szentatyára is, aki kifejezetten szükségesnek mondta a római kúria és a központi egyházi kormányzat reformját. A legszerencsésebb megoldás az lenne — fejtette ki Rahner —, ha az egész világ püspökeiből alakult tanácskozó szerv működneik állandóan a pápa oldalán. Ez — tette hozzá — a zsinati többség kívánságának is megfelelő.

Hasonlóan nyilatkozott Congar is, ugyancsak egy sajtókonferencián. Természetes, hogy meg kell őrizni az egység elvét az egyházban, a modern világ struktúrája azonban szükségessé teszi az egyházkormányzat lehető legnagyobb mérvű decentralizálását. Nem

lehet Rómából intézkedni mindenben és az egész világ számára.

*

Annak rögzítését, hogy a püspökség „szentség”, némi meghökkenéssel fogadták a katolikus tanítást kevésbé ismerő újságírók. Kérdezték is, hogy a jövőben talán nyolc szentsége lesz az egyháznak, nem pedig hét, ahogyan nekik mindezt ideig mondták? Aggályukat azonban gyorsan eloszlatta az egyik zsinati atya, aki megnyugtatta őket, hogy továbbra is hét marad a szentségek száma. Az egyházi rend ugyanis egyetlen szentséget tesz, miként a katekizmus is tanítja. Amit most ünnepélyesen kihangsúlyoztak, mindössze annyi, hogy az egyházi rend „hármasság” szentség, vagy még érthetőbben, három fokozatot vagy státust foglal magában: diakonátust, áldozópapságot és püspökséget.

Egy érdekes, de merőben más természetű nehézséget maga a zsinati atya is megemlített. A szkéma — mutatott rá — nagyszerűen világítja meg, hogy a püspök az egyházi rend feladásával Krisztus és a saját papságának részesévé teszi az általa felszentelteteket, akik így fiai és munkatársai lesznek neki az ő apostoli üdvösségszerző küldetésében. Ámde hogyan gyakorolhatja a püspök ezt az ő lelki atyasságát azoknak a szerzeteseknek irányában, akiknek tevékenységét az egyházban kizárólag az illetékes rendi előljárójuk és a Szentszék irányítja? Ad-e vajon választ erre a zsinat?

*

Renard versaillesi püspök, aki a múlt évben már a zsinaton is felszólalt ebben az ügyben, terjedelmes nyilatkozatban kifogásolta, hogy az egyháziról szóló szkéma túl röviden foglalkozik az áldozópapokkal. Oka nyilvánvalóan az — állapította meg ő maga is —, hogy a második vatikáni zsinat nem köteles részletekben is kitérni olyan kérdésekre, amelyeket az előző zsinatok már elégségesen tisztáztak. Tudott dolog, hogy a tridenti zsinat ugyanúgy meghatározta az áldozópapságról szóló tant, mint ahogyan az első vatikáni zsinat a pápa primátusát és családokozhatatlanságát. Így most a második vatikáni zsinaton a püspökség problémáját kellett elővenni, amely a pápaság és az áldozó-

papság közé esik. Érthető, hogy a laikusokat is beiktatták az egyházi szülői szkémába, mert az ő státusukat is szükséges lenne már doktrinálisan megfogalmazni. Mégis — mondotta Renard — indokolt az a kívánság, hogy az egyházi szülői szkémát tegyük teljesebbé azzal, hogy megfelelő helyet adunk benne az áldozópapoknak és szerves kapcsolatba hozzuk őket a püspökökkel, akiknek fiai és munkatársai.

„Ha túl szűkösön beszélünk az áldozópapokról, szinte csak éppen megemlítve őket, ez azt a kínos benyomást kelthetné bennük, hogy a zsinat alig érdeklődik irántuk, ezt pedig nekünk, püspököknek kell elsősorban fájjalnunk — jelentette ki Renard. — Én tehát minden erőmből azon vagyok, hogy a zsinat ünnepélyesen szögezze le az áldozópapok felé, hogy ők az egyház élő erői. Kétségtelen igazság ugyanis, hogy az áldozópapok viselik leginkább az apostoli munka terhét és keservét, hozzá az első vonalban és vértet nélkül. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy mindaz, amit mi püspökök a zsinaton elhatározzunk, csakis az áldozópapokon keresztül válhat valósággá és mehet át a hívek tudatába. És az sem utolsó szempont, hogy a megbecsülésnek az a foka, amelyben a zsinat az áldozópapokat részesíti, nagyban befolyásolja majd a papi hivatások alakulását is.”

*

Aki csak felületesen nézné a zsinat munkáját, könnyen juthatna arra a következtetésre, hogy mindezt ideig csupa követelések körül forogtak a második ülészek vitái. A pápa számára követelték, hogy a zsinat erősítse meg újból a primátust. A püspökök számára, hogy kollegiálisan irányíthatassák az egyházat. A papok számára, hogy többet foglalkozzanak velük, mert mintha kissé megfélemedtek volna róluk. A diakonusok számára, hogy mint állandó papi rend feltámadhassanak. S végül a katolikus világiak, a laikusok számára, hogy ne kelljen beérniök egyházi tagságukban pusztán negatívumokkal.

Ami a laikusokat illeti, a hasonlat a pásztorról és juhairól egyik legköltőibb és legmagvasabb része az evangéliumnak. Ahogy azonban nem egy zsinati atya megjegyezte, szép ez a

kép, ha a pásztor önfeláldozó gondoskodására gondolunk, kevésbé tetszetős azonban, ha a juhok oldaláról szemléljük. Másként kifejezve: a pap valóban jó pásztor lenne, ha híveit csupán juhoknak tekintené? S bizonyos, hogy a zsinati atyák nagy többsége ma már elutasítja ezt a múltban szokásos nézetet. Annál meglepőbb volt, hogy az egyházi szó székemének ezzel a harmadik fejezetével kapcsolatban igen ellentétes értelmű vagy célzatú beszédek is sűrűn hangzottak el. Még olyan kijelentés is történt az egyik bíboros részéről, hogy a laikusoknak nem a jogait, hanem a kötelességeit kellene tüzetesen meghatározni, különösen pedig azt a legfőbb kötelességüket, hogy engedelmességgel tartoznak a hierarchia felé.

Voltak azonban állásfoglalások, amelyek erősen többségi véleményt fejeztek ki. Így „Isten népe” tagjainak általános és lelki papsága nem találkozott nagyobb ellenállással. Az atyák többsége ezt a „felszentelést” követelteti ki főleg a keresztesség és a bér-málás szentségéből. Mindenesetre világosan különbséget kell tenni a hívek általános papsága és a miniszteriális papság között, amely utóbbit a hierarchiát alkotja és lehetővé teszi a kultusz végzését az egyház nevében. Hasonlóképpen egyetértés mutatkozott a keresztény hívők „profétikus” jellegében. Az egyház tagjai mind „proféták” abban az értelemben, hogy megvallják a világban Isten szavait és magatartásukkal tanúságot szolgáltatnak mellette. S magától értetődően elismerték az atyák a laikusoknak azt a jogát, hogy kivegyék részüket a hierarchia mindennemű gondjaiból, ami szorosabb bekapcsolódásukat is magával hozza a plebánia és a püspökség munkájába.

Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a vitából nehéz volna leszűrni szabatos eligazításokat. Sok püspök kérte, hogy a szkéma adjon világos teológiát a laikátusról, anélkül azonban, hogy ők maguk valami konkrétummal elősegítették volna ezt.

A nehézséget két okkal magyarázzák. Az egyik, hogy a laikusokról szó fog még esni két későbbi székemében. A másik ok, hogy a katolikus egyháznak nincs hagyományos tana ebben a kérdésben. Bármilyen furcsa, de a

doktrinális meghatározások olyan gyűjteménye, mint *Denzingeré*, sem tartalmaz többet néhány esetről. Az első római Szent Kelemen híres szövege a korintusiakhoz 100 táján írt levelében, amikor megkülönböztet az egyházban papokat, levitikákat és laikusokat, kijelölve helyüket is. Utána jóformán említés sem történik a laikusokról a konstanzi (1415) és a tridenti (1545—1563) zsinatig. Ezek az utolsó meghatározások azonban teljesen negatívak, mert mindkét zsinat ellene akart hatni a reformációnak, amely tagadta egy miniszteriális papság szükségét az egyháznak. Attól kezdve várni kellett XI. Piusig és XII. Piusig, akik a laikusok apostolkodásáról nyilatkoztak. A laikátus teológiája tehát annyira új, hogy ugyancsak fogas kérdés a zsinat számára.

A sajtóirodában beszélgetve az egyik teológus felhívta figyelmünket egy érdekesebb problémára, amellyel a zsinat nem is foglalkozott, nevezetesen arra, hogy miként működik a hit-érzék Isten népében. Vannak, akik a hit-érzék szerepét „passzív tévedhetlenségre” szeretnék csökkenteni, abban az értelemben, hogy a laikusok nem tévedhetnek, miután követni tartoznak a hierarchia tévedhetetlen tanítását. A kérdés azonban nem ilyen egyszerű — mutatott rá ez a teológus —, mert bizonyosság rá a történet, hogy a hit-érzékben folyóan laikus hívek tévedéseket fedeztek fel teológusok, sőt olykor még püspökök tanításában is. A laikus nép volt az, amely megtagadta annak a többé-kevésbé ariánus tannak elfogadását, amely kétségbe vonta az Atya és Fiú tökéletes egyenlőségét. A laikus nép volt az, amely hitt Mária testi mennybevételében, amikor a teológusok századokon át haboztak elfogadásában. Utalt az említett teológus *Jean Guittou* legutóbbi művére is, amely *Az egyház és a laikusok* címmel jelent meg. Guittou idézi ebben *Newman* bíboros egyik cikkét, amely a laikusok megkérdésését sürgeti a hit dolgában. S nem kétséges, hogy egy ilyen intézkedés egyengetné a hidat mind a protestánsok, mind az orthodoxok felé.

Az ökuménikus célzat egyébként változatlanul uralkodó vonása a zsinatnak. Ezzel kapcsolatban igen jelen-

őnek kell éreznünk VI. Pál pápa egyik megnyilatkozását, amely sokfelé keltett feltűnést.

*
K. E. Skjdsgaard luteránus teológiai professzor az orthodox és protestáns megfigyelők pápai fogadásakor üdvözlő beszédében a többi között ezeket mondta: „Miként Szentséged hangoztatta, súlyos és bonyolult problémák várnak tanulmányozásra és megoldásra, ámbátor megoldásuk olyan feltételeket kíván, amelyek e pillanatban még nem érlelődtek ki. Engedteség meg nekem, hogy ezzel kapcsolatban jelezsek egy tényt, amely rendkívül fontosnak látszik előttem. Gondolok egy biblikus teológia szerepére, amely az üdvösség történetének tanulmányozására összpontosul úgy az ó-, mint az újszövetségben. Minél előbbre haladunk Isten népe titokzatos és paradox történetének megértésében, annál inkább kezdjük igazán megérteni Jézus Krisztus egyházát, egyszerre misztériumában, történeti létében és egységében. Engedje meg Szentséged annak az élénk reményemnek kifejezését, hogy egy ilyen konkrét és történeti, azaz a biblia és az atyák tanítása által táplált teológia fényei mindinkább fel fognak ragyogni a zsinat munkáiban.”

Válaszbeszédében a pápa külön kitért erre a részre. „Az igazi keresztény — úgymond — nem ismeri a mozdulatlanyságot. És Ön, Professzor úr, olyan észrevételt tett, amelyet semmiképpen sem hagyhatunk figyelmen kívül. Egy 'konkrét és történeti', az 'üdvösség történetére összpontosított' teológiára irányuló óhaját adta elő. Részünkről mi készségesen magunkévá tesszük ezt. Ösztönzése méltó arra, hogy foglalkozzunk vele. A katolikus egyháznak vannak intézményei, amelyeket semmi sem akadályoz abban, hogy jobban specializálják magukat az ilyen természetű kutatásokban, vagy akár egészen új intézményeket állítsanak fel ebből a célból, ha a körülmények javasolják.”

A Szentatyának ezeket a szavait csakis úgy értelmezhetjük, hogy az ilyen kutatóintézetek az ő meggyőződése szerint is megkönnyíthetik az ikuménikus párbeszédet. A professzor is idézte és a Szentatya a maga részéről is megismételte Szent Agostonnak

ezeket a szavait: „Kutatni, hogy találjunk, és találni, hogy tovább kutassunk.”

*
A jezsuita Roberts, volt bombay-i érsek sajtókonferencián elmondta, hogy az ő tapasztalata szerint nemcsak a híveket, hanem magukat a püspököket is valójában az újságírók tájékoztatják arról, hogy mi történik a zsinaton. Mert azzal a nehézséggel, amit a latin nyelv okoz, szinte képtelenség megbirkózni.

Újságírók megkérdezték utána az egyik zsinati atyát, hogy miként készíti felszólalásait. Ezt felelte: „Megírom franciául a beszédemet. Utána lefordítom egy kitűnő latinistával. A szöveget, amely remek latinságban fekszik előttem, átgyúrom és rossz latinságba ültetem át, hogy lehetőleg mindenki megértse.”

Nem csoda, ha napirenden van a szimultán fordítások problémája. Azt azonban elképzelhetetlennek tartja a zsinati elnökség, hogy a súlyos teológiai kérdésekkel foglalkozó és árnyalt latin kifejezésekben bővelkedő beszédek bármilyen minősítésű tolmácsok csak úgy kapásból le tudnák fordítani élő nyelvekre. Felmerült a gondolat, hogy a szónokok két-három nappal előbb írásban átadnák hozzászólásukat fordítás végett. Ezeket a fordításokat azután a beszéd elhangzásával egyidejűen olvassák be. Igen ám, de amilyen előny származnék ebből, ugyanannyi hátrány is. Hiszen az atyák ebben az esetben nem vehetnék figyelembe a felszólalásukig elhangzott beszédek, lehetetlen volna kiküszöbölni az ismétléseket, valójában nem vita lenne, hanem egymástól független monológok folynának. A kérdést egyelőre tanulmányozzák.

*
Az egyik püspök, amikor az újságírók éppen a laikusok fejezetét taglalva elpanaszolták, hogy keveset értenek meg belőle, mosolyogva vallotta be, hogy ő sem tudja kielégítően követni a felszólalásokat. De mindjárt meg is vigasztalta az újságírókat s nyilván önmagát is: „A zsinat olyan, mint a forradalom. És akik csinálják, aligha tudják, hogy a végén hová fognak jutni. De éppen ezért hiszünk mi és reménykedünk a Szentlélekben.”

A KIS ÚT

Három kisgyermekem közül a legnagyobb most múlt hat éves. Régebben is előfordult már, hogy hol az egyik, hol a másik izléstelen szavakat mondott, ismételtetett. Úgy vettem azonban észre, hogy nem értik, amit mondanak, így külön figyelmeztetéssel nem akartam ráirányítani figyelmüket a szavak jelentésének izléstelen voltára. Legújabbban azonban már más a helyzet. Iskoláskorba érkezett fiamnál azt tapasztaltam, hogy lényegesen bővült az ily jellegű „szókincse”. Azt is látnom kell, hogy „kellő időben” — veszekedés, harag pillanataiban — használja e szavakat. Természetesen a kisebbek is utána mondják. Érzem, hogy közbe kell lépnem, nem látom azonban világosan, milyen jellegű legyen e közbelépésem?

Úgy véljük, nem csupán önmagában vagy saját családi életén belül jelentős, hanem egész társadalmi életünk szempontjából is fontos problémára hívja fel a figyelmet levélírónk. Mert kinek ne tűnt volna fel ismételten az az örvendetesnek egyáltalán nem mondható jelenség, hogy az eldurvult, triviális hangú, „mosdatlan szájú” beszéd már nem csupán az italboltok környékén, hanem a játszótereken is mindinkább hallhatóvá válik. Erről tán csak az nem győződhetett még meg, akinek nem volt módja vagy ideje néptelenebb utcákon, tereken, bérházak folyósóján játszó gyermekeket kissé hosszabban megfigyelni. A dolgot különösképpen az teszi elgondolkoztatóvá, hogy ez a „stílus” most már nem csak a kamaszkorúak, hanem az egészen fiatal gyermekek között is mindinkább tapasztalható. Magam is találok több alkalommal 4—8 éves gyermekkel, aki kedves „közvetlenséggel” és gátlástalanul ismételtette trágár kifejezéseit. Nem takarékoskodott az ilyen szavakkal, ha például játszótársára felbosszantotta, de akkor sem feledkezett meg azokról, ha a tekintélyén esett csorbát akarta a kifejezésekkel kiköszörölni. És — sajnos — találkoztam olyan apával és anyával is, aki gyermeke feje fölött jókedvűen hunyorított, mintegy azt kívánva kifejezni, milyen „jó pofa”, „stramm” kis fia, lánya van.

Szomorú jelenség ez mindenképpen, akár vallásérkölcsei szempontból, akár a társas együttélés alapvető igényeit figyelembe véve közelítünk hozzá.

Tudjuk jól, hogy az ilyen izléstelen beszéd, „mosdatlanszájúság” még nem meríti ki a káromkodás fogalmát. Ez utóbbiról ugyanis csak akkor beszélhetünk, ha Istent vagy szentjeit éri tiszteletlen, é.g. Tudjunk kell azonban azt

is, hogy mindazok, akik megszokják e közönséges beszédmódot, a gyakorlatban könnyebben lépik át a választóvonalat, mely a trágár beszédét a káromkodástól elválasztja. Nem felejtethetjük el azt sem, hogy a tudatosan használt izléstelen szavak nemcsak „illetlenek”, hanem bűnné is válhatnak, a szemérmertlenségnek szavakkal elkövetett bűnévé.

Nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy a keresztény erkölcs alapvetően szociális beállítottságú. A közösségi érzés, az érdeklődés mások sorsa, igényei iránt oly vonása a keresztény erkölcsnek, mely az ilyen konkrét esetben is feltétlenül állásfoglalásra készíti a szülőt, nevelőt és — amint értelmének tudatos használatára ébred — a felnövekvő gyermeket is. Erre gondolva nem tudunk oly szempontot elképzelni, mely akár a szülőnél vagy nevelőnél, akár a gyermeknél indokolttá vagy megengedhetővé tenné az izléstelen beszédet. Akad-e ugyanis oly ember, akinek igényei, szükségletei közé tartozhat, hogy ilyen beszédet halljon, fülét ahhoz szoktassa vagy éppen maga is rátérjen erre a beszédformára?

Ugyancsak a szociális vonatkozások szülte követelmény a fegyelmezetség, illetőleg az erre való nevelés is. Ez a nyelvet is féken tartani tudó készség — ha tán nehezen is jut el arra a fokra, hogy önként felfedezze, belássa hibáját — mások figyelmeztetésére képes fegyelmezni önmagát, kerülve minden, másokban megütközést keltő megnyilatkozást.

Azt hisszük, az elmondottak után nem lehet kétséges, hogy mit válaszolunk levélírónk konkrét problémájára. Amint írja, mindaddig, míg a gyermek — akár csak egy kis papagáj — csak utánozta egy-egy fegyelmezetlen fel-

nőtnek vagy játszótársának beszédét, helyesebb volt, ha külön figyelmeztetéssel nem tette előtte „érdekessé”, amit mondott. Most azonban, hogy a testvérek legnagyobbika — bármily fiatal is még — elérkezett ahhoz a korhoz, melyet „annus discretionis”-nak nevez az erkölcsstan, vagyis midőn már képes megkülönböztetni a helyest a helytelentől, a jót a rossztól, feltétlenül szükséges, hogy közbelépjen.

Természetesen ennél a „közbelépésnél” is körültekintően kell eljárni. Amíg a gyermek valóban kicsiny s feltehetően nem fogja fel teljes mértékben az izléstelen beszéd tartalmát, elegendő az ilyesfajta figyelmeztetés: ez nem szép, nem illő beszéd, jól nevelt fiú, leány nem ejt ki ilyen szavakat. Amint azonban a gyermek értelmi képességével egyidejűleg a jó és rossz közötti elhatároló készség is növekszik, ha már feltehetően tudatosan használ izléstelen, esetleg trágár szavakat, arra is fel kell hívni figyelmét, hogy felelős kisebb testvéreiért, játszótársaiért. Ha tehát okosat, jót nem tud nekik tanítani, rosszra ne oktassa őket.

Újabb problémát jelenthet, midőn a gyermek arra hivatkozik, hogy „mások is így beszélnek”. Olykor társainak a nevét említi vagy — ami „kínos” lehet — felnőttekre hivatkozik. Itt bizony nem tehet a szülő mást, mint hogy — bármennyire mérsékelt szavakkal is — de nyíltan megmondja, hogy mennyire helytelenek, rossznak, következőkép nem követendőnek ítéli ezeknek a gyermekeknek vagy éppen felnőtteknek magatartását, — legalább is ebben a vonatkozásban.

Végezetül szólnunk kell még röviden a szülői példaadás fontosságáról. Köztudott, hogy a gyermekben mily nagyfokú az utánzókészség. S utánozni, követni nemcsak a jó, hanem a rossz példát is könnyen lehet. A szülőnek ezért állandóan ébernek kell ügyelni arra, hogy játékaiban elmerült kis gyermekének „jó füle” van s könnyen tanul olyasmit, ami sem neki, sem pedig szüleinek, környezetének nem válik hasznára, illetőleg „díszére”.

A józan közfelfogás szerint felnőtt és gyermek szájából egyaránt visszatetsző a durva, izléstelen, trágár beszéd. Míg azonban jóízű felnőtt tudatosan tartózkodik attól, a még nevelésre, irányításra szoruló gyermeknél a szülőknél lelkiismeretbeli kötelessége, hogy gyermeke előtt rámutasson: a jóízű, fegyelmeztség mindannyiunk érdeke s jelentős tényezője a közösségi életnek is. Mindaz tehát, ki ellene vét, a közösség ellen is vétkezik. Ehhez a motívumhoz, mely önmagában sem nélkülözi a szociális gondolat keresztény szempontú hangsúlyozását, természetesen még azt is hozzátesszük, hogy a keresztény erkölcsstan kifejezetten helyteleníti, sőt bűnösnek mondja a tudatos izléstelen, durva, trágár beszédet. Az ilyent — mint Bernard Häring írja — a keresztény embernek még környezetében sem szabad túrnie. *Szent Pál* figyelmeztetése ugyanis szigorúan meghagyja: „Semmiféle tisztátalanság... ocsmányság, sem pedig léha vagy kétértelmű beszéd, ami illetlen... szóba se jöjjön köztetek” (Ef. 5, 3—4).

Szennay András

NAPLÓ

ELTEMETTÜK SÍK SÁNDORT. Borús ég, szemerkélő eső, sok-sok ezres gyászoló tömeg. Ezek voltak Sík Sándor temetésének kísérő jelenségei. Az emberek lelkében, minden egyes ember szívében, megilletődött szomorúság. Mindenki eljött, aki úgy érezte, hogy kapott tőle, amíg élt. És milyen sokan, és mennyit kaptak.

Rendtársai után a legtöbbet talán mi, akik olyan hosszú időn át voltunk közvetlen munkatársai. Sírjánál állva éreztük, hogy a válás szomorúságában egyetlen vigaszunk az a tudat, hogy mindig magunk mellett érezhetjük Sík Sándor bátorító és eligazító szellemét. Sokat tanultunk tőle. Így a többek között azt, hogy tartsuk szemmel állandóan az isteni akaratot, már amennyire felismerhetjük. Tartsuk szemmel munkánkban az egyház igényeit. Szolgálja

minden szavunk és cselekedetünk népünk és hazánk javát. De tőle tanultuk azt is, hogy ne akasszuk soha szegre a józan eszünket sem. Ha kétségeink támadnak, akkor a józan értelmünk legyen a döntő. Ne zavarodjunk meg soha a várt eredmények elmaradása miatt. Ha mindent megtettünk, legyen ez elég nekünk, a többit bízzuk az Istenre.

Sík Sándor példázta nekünk az igazi becsületességet, amely meggondolja, vállaljon-e nagy hivatást és helyt tud-e állni abban? Ha azonban vállalta, állja is utolsó szívdobbanásig. Ha megfogta az eke szarvát, ne eressze el. Eből ragyogtak elénk követendő erényei: a tökéletes megbízhatóság, a szótar-tás, a következetesség, a hűség, az önzetlenség.

A becsületesség mellett a nyálelkűség: a jóság áradása, lendülete, izzása, önemésztése mások érdekében. Nem számlált, csak adott.

Köszönjük a legnagyobb tanítást, amelyet beszédben, írásban, magatartás-ban oly kifogyhatatlan bőségben nyújtott. Azt, hogy a tiszta szeretetért érde-mes mindent feláldozni, mindent magunkra venni, mindent elviselni, mert e földön igazi megoldást, egyensúlyt, békességet és boldogságot csak a szeretet-ben lelhetünk.

Íme néhány lényeges vonása annak a páratlanul gazdag szellemi örökség-nek, amelyet ránk hagyott és amelynek megfelelő fölmérése kötelező és rövi-desen elvégzendő feladatunk. Erre gondoltunk már ott is, azon a Sík Sándor emberi egyszerűségéhez méltóan sallangtalan és egyszerű tetetésen.

Egyetlen beszéd hangzott el a szertartás keretében, Albert Istváné, a pia-rista rend első asszisztenséé, aki a hozzá legközelebb állók, rendtestvérei ne-vében búcsúzott tőle. A gyászbeszédet itt adjuk:

A nagy család nevében, akik árván maradtunk, akik a kérlelhetetlen hal-lál csont-kezenek szorításától dermedt tagokkal, zokogva síró lélekkel „né-zünk utána lenyugvó Napunknak, amint száll, száll, mély bíborban égve a véghetetlen Óceán szívére”. Amíg velünk volt, ő volt a biztonság. Úgy állt kö-zöttünk, mint óriás torony, amelyben zengett a harang, kegyelmes szívének nagyharangja, és zengte, bongta belénk szerető mély anyamadar-szerelmét, s az Istenség örök titkait, hogy fölcsengett rá boldog rezzenéssel aprócska ember-csengettyű-szívünk. Most, hogy ledől a torony és elnémult harangja, most, hogy felénk tátong a mélység, mely felszakadt kidőlten, most olyan fájdalmasan érezzük, hogy nagyon-nagyon egyedül maradtunk.

Hogy ki volt Sík Sándor, azt már lemérte a mindeneket számontartó föl-séges Isten ítélő mérlege. Szilárd hittel hisszük, hogy aki így énekelt: „Úgy imádkozzál mindennap és úgy élj, hogy el ne törd előre gyenge szárnyát a végső órán felsíró imádnak”; aki tudatosan előre nézett, és már messziről így imádkozott: „Jaj, csak akkor el ne késsen, hozzád csukló szívverésem, én Iste-nem, csak az áment el ne vétsem”; — akinek életprogramja volt, nem egy-szerűen szép szavakba burkolt sóhajtozás, hanem szigorú következetességgel megélt valóság: „Isten és ember férfiúra vár, aki szeret, nem hogy őt szeres-sék, aki cselekszik, mert szent a kötelesség”; akinek élete Istenre nézés, Isten-ből az Istennek élés volt, szilárdan hisszük, hogy nem találatot könnyűnek a mérlegen. Amikor mi sírva nézünk utána, ő már hallotta, aminél boldogí-tóbbat emberi lélek nem hallhat: Jőjj hű szolgám! „Amit vetettél, amit ojtó-gattál, amit öntöztél, metszegettéll és ápoltál”, vedd munkádnak beérett gyü-mölcsét, gazdag szép életednek egy örökkévalóságra készített jutalmát.

Hogy mit láttak benne az emberek, annak hangosan beszélő bizonyossága, most koporsója mellett is, az ismert és ismeretlen tisztelőknek szinte vége-látatlan sora.

Hogy mit jelentett ő, mint a gondolatnak és szónak ihletett művésze, az örök ígének lélekkel szóró magvetője, azt majd leméri a történelem. És talán „mikor a történelem Verdiktje elmondatik föléle, talán ott is kiderül azért, hogy olykor nem is ő beszélt, az Isten szólt belőle”. Aki úgy tudott muzsikálni, hogy lelkének édes melegétől jóságba, melegbe öltöztek a fázó emberi szívek, akinek szaván — katedrán és szószéken egyaránt — úgy csüngtek, hogy szü-kek voltak a falak, és a kicsiny emberek emberségükben kiegyenesedve, mint

emberebb emberek emelkedtek föl, annak nevét nem fogja eltakarni a történelemnek egy elfordított lapja.

De ne beszéljünk most ezekről. Ne beszéljünk Sík Sándorról az Istenihlette és Isten-áldotta nevelőről, a tanárról, a professzorról, a művészről, költőről és szónokról, ne beszéljünk a papról és igénytelen egyszerű szerzetesről, — mert mindez volt ő, és volt egészen; mégcsak az emberről se, hiszen hogyan lehetne a legszínesebben és legszebben zengő szavakkal is megrajzolni az igazi emberi, egy szépen emberi, egy istenáldotta-gazdag emberi élet teljességét! Hogyan lehetne a tengert kicsinyke kanállal kimeríteni! Nem! Sík Sándort nem lehet szavakkal eltemetni, életének gazdag szépségét nem lehet oly szép, színes szavakba öltöztetni, hiszen ahány megnyilatkozása volt, annyi szín, annyi ragyogó fényugár áradt ki belőle.

Amíg velünk volt, örültünk neki, szerettük és tiszteltük őt. Amíg a miénk volt, szomjas lélekkel hallgattuk őt és tanultunk tőle. Most, hogy az Úristen elviszi őt tőlünk, megköszönjük őt és mindazt, amit benne és rajta keresztül kaptunk, megköszönjük az Úristennek, hogy őt nekünk engedte.

Felejtani tudnánk-e azt a szinte minden sorából, minden mondatából Istenre néző áhítatot, Istenre mutató eleven élő hitet? Felejtani tudnánk-e azt a gyermeki hűséget, amellyel élt édesanyánknak, az Egyháznak kebelén, és énekelt az otthorról, „amelyben gyerekeknek gyönyörűség lenni, amelyért küzdeni férfinak érdemes, amelynek kebelén édes elpihenni”. Felejtani tudnánk-e azokat a gyermeken tisztá, mindenhová mélyen néző csodálatos szemeket, amelyek, amint a csunayt nem is tudnánk észrevenni; mindenben a kifelé kiáltó mélységet, a felfelé mutató, imádságra indító, életet akaró szent titkot látja, a kicsi gombában és csigabigában, az átokházi özikékben és bűgő galambokban, a hegy felett lebegő sasban és áprilisi ibolyákban, elszálló őszi fecskében, ablak alatt susogó hársban, kemény férfi-marokban, édesanyai szívben és könnyesen is ragyogó gyerekszemben.

És felejtani tudnánk-e azt az óriásira tágult, kitarult nagy szívet, amely szomjasan keres, és magához ölel mindent, ami ember, ember-öröm vagy ember-fájdalom? Már elinduláskor így énekelt: „Testvérem mind, akinek szent az élet”, Férfikora delén így folytatja: „Embernek lenni, csak embernek, semmi egyébként, de annak egészsznek, épeknek, föld szülte földnek és Isten-lehelte szépek... Halljátok a szívem, hogy piheg? Hallgassátok és megértitek... És ez a lélek, érzitek-e, hogy lüktet és ölel a lelketek felé: ó nézzetek belé!”

Pedig, jaj, de sokszor nem volt könnyű embernek maradni, „amikor az emberek nem akartak emberek lenni”, amikor megfélemeztek róla, hogy „sebet kapni fáj, és sebet adni fáj, és minden fájás fáj mindenkinek”, mikor „emberhúson hízott a föld”, és forrt az óriás sátánkatlan, amikor „az egyik félvilág fölfalni készült a fél másikát”. De „az örülések örök újjulásában” is nem szűnik meg sikoltani: „Míg ép az agy s a szív meleg, legyünk, maradjunk emberek”. Önmagának pedig azt mondja: „Egyetlen egy a szükséges: szeress! És tégy, amit az Isten adta tenned. Mindenkié vagy, mert mindenkihez küldött szeretni, aki a szerelmes Keresztről a világot átölelte. Egy szó tiéd csak, áldott életednek értelme, célja, foglalatja: Testvér! Ezt, ezt az egyet, ezt mondd, ezt imádkozd életeddel és haláloddal. A többit hagyd az Úfisten kezére”.

Sík Sándor tudta, hogy rajta van az Úristen keze. Tudatában volt hivatásának, Istentől kapott küldetésének. Vállalta azt és életével felelt reá. Vállalta akkor is, amikor az a hivatás, nem is egyszer, súlyos áldozatot jelentett, amikor annak teljesítése kegyetlenül nehéz volt. Amit énekelt az Acélemberről, akire „egy holdas éjszakán ráül terhével a szörnyű magány, s a látomások emlékeitől dereka már-már megroppanni dől”, — nemcsak másoknak mondta, önmagának is: „A mi törvényünk állani: mi vagyunk a vezeték várai. Az ismeretlen ígét hordja vállunk, bennünk ide állítottak: Állunk”. És állt, és roskatag testtel is fiatal maradt lélekben mindvégig, aki utolsó sóhajtajásig mondta az igent arra, amit hivatása szavának hallott. „A nagy hivatások kegyetlenek, meztelen kardok közt vezet el útjuk”. Ezt neki is meg kellett tapasztalnia. Mégis élete vége felé elzengette a maga hálaadó Te Deumját mindenért, amit kapott, mindenért, amit tennie rendeltetett, mindenért, amit tennie megadatott.

IDEJÉT MÚLTA-E A LELKIISMERETVIZSGÁLAT? A lelkiismeretvizsgálat ősidők óta egyik alapvető gyakorlata az erkölcsi jóra törekvő embernek. Már Pythagoras előírta tanítványainak, hogy mielőtt lefeküdnének, elmélkedjenek: „quo praetergressus, quid factum in tempore, quid non” — vessenek számot magukkal, mit tettek, mit mulasztottak el aznap. Vergilius a tökéletes ember képét így rajzolja meg: „non prius in dulcem declinat lumina somnum, orania quam longe reputaverit acta diei” — nem megy nyugalomra, míg összeszámolja aznap cselekedetei felől hosszan számot nem vet magával.

Érthető, hogy még fontosabb szerepet tölt be a lelkiismeretvizsgálat a tökéletesség ösvényére lépő keresztény hívő életében. Hitünk tanítása szerint a gondviselés sajátos módon fejti ki tevékenységét bennünk. Isten szabad lénynek tekint bennünket, akinek hatalma van cselekedetei fölött, hogy a gondviselés szándékainak öntudatos munkatársa legyen vagy megtagadja közreműködését attól. „Már nem mondalak titeket szolgálóknak, mert a szolgáló nem tudja, mit tesz az ura. Barátainknak mondalak titeket, mert mindent tudtul adtam nektek, amit Atyámtól hallottam” (Jn. 15, 15.) — oktatja Jézus az utolsó vacsorán apostolait.

Ahhoz, hogy a hívő lélek Isten akarta szerepét betölthesse, ismernie kell az erkölcsi törvényeket, cselekedetei külső körülményeit, legfőképpen azonban ismernünk kell belső világunkat, cselekvéseink forrását. Ez pedig rendszeres, gyakori lelkiismeretvizsgálat nélkül nem is lehetséges. Ezért sürgetik a keresztény lelki élet nagy mesterei oly nyomatékosan a tökéletesség után vágyódó hívót, tartson minél rendszeresebb, lehetőleg napenkénti lelkiismeretvizsgálatot.

Az utóbbi időben azonban nem egy helyen és nem egyszer kétségbe vonják a régi mesterek által annyira ajánlott gyakorlatot. Vannak, akik kétségbe vonják hatásosságát és jelentőségét. Egyesek oly messze mennek, hogy megállapítják: nem való a mai embernek, mert individualizmusra, bizonyos egocentrizmusra, énközpontúságra nevel, amitől pedig meg kell szabadulnia a közösségi gondolat korában élő embernek.

Az ilyen fajta állítások — hangsúlyozza *Servais Pinckers O. P.* a *Vie Spirituelle* 1963 májusi számában e kérdéssel írott tanulmányában — alaptalanok és tévesek. A lelkiismeretvizsgálat csak ott eredménytelen, vagy ott hoz rossz gyümölcsöket, ahol hibásan, rosszul alkalmazzák. Ez az igazság minden eszköze érvényes. A legjobb eszköz is csak annak kezében hasznos, aki megtanulja használatát, alkalmazása művészetét.

A lelkiismeretvizsgálat három mozzanatból áll: az elmúlt nap vagy más időszak alatt elkövetett cselekedeteink megvizsgálásából, kiemeléséből, azok megítéléséből, végül az erős elhatározásból, hogy helyesbítjük mindazt, amit cselekedeteinkben, magatartásunkban rossznak találtunk. Lelkiismeretvizsgálataink csak akkor lesz eredményesek, gyümölcsözők, ha a három felsorolt mozzanat mindegyikét komolyan vesszük és tökéletesen járunk el bennük, helyesen, nyilvánvalóan alkalmazzuk azokat.

A legelső, amit meg kell tanulnunk: nem szabad megelégednünk elkövetett cselekedeteink felületes szemlélésével, úgy tekinteni őket, mintha halott, merev tárgyak volnának. A lelkiismeretvizsgálatban nem szabad a kereskedő módján eljárni, aki üzleti napja végén összegezi nyereségeit és veszteségeit. Aki nem megy tovább érdemei és érdemtelenségei felsorolásánál, könnyen az evangéliumi farizeus szátkutájába kerül, szüntelen érdemeit hangoztatja, vagy pedig átesve az ellenkező végletbe, szüntelen méltatlanságán siránkozik és újra meg újra megállapítja, hogy megint elbukott.

Mélyebben kell behatolnunk cselekedeteink mögé, mert azok egyáltalán nem holt tárgyak, hanem szabad akaratunk élő termékei, belső világunk úgy sugárzik át rajtuk, ahogyan a művész egyénisége tükröződik a művekben, amelyeket alkotott. A belső hajlamainkat, az indítékokat kell feltárnunk, amelyek tetteinket inspirálták és mindezek mélyén magát személyiségünket, aktivitásunk legmélyebb forrását.

Konkrét példán lehet legjobban érzékeltetni, mit jelent mindez gyakorlatilag. Az egyik legáltalánosabb és leggyakoribb véték: az ítélkezés mások felett.

Ha a vergiliusi „dulce somnum” előtt áttekintjük napi cselekedeteinket, alig akad esténk, amikor nem kell megállapítanunk, hogy csendben vagy hangosan ismét ítéltünk mások felett. A tény pusztá megállapítása azonban nem elég, nem hozza meg azokat az igazi gyümölcsöket, amelyeket meg kell hoznia. Fel kell tennünk a kérdést, mi volt az indító oka ítélezésünknek? Ha tárgyilagos-sággal és éles szemmel vizsgáljuk az indítékokat, amelyekből ítélező szavaink fakadtak, meg kell állapítanunk, hogy rendszerint nem az igazság szeretete, hanem kétes értékű indulat sugallta azokat. Azért bírálunk másokat, hogy különben érezhessük magunkat. Hiúság, gőg, sérült önérzet lappang ítélezéseink mögött. Nem egyszer azért emlegetjük mások hitványságát, hogy azt bizonyítsuk: nem érdemes, nem lehet jónak, becsületesnek lenni. A jóra való restség, a jóval szembeni megátalkodottság is oka lehet tehát az ítélezésnek.

Amíg könnyűszerrel tudunk ítélezni, ha mások hibája felől kérdeznek bennünket, egészen más a helyzet, ha rólunk magunkról van szó. Szemünk bizonytalanná válik, úgy érezzük, hogy nagy sötét verembe tekintünk. Kezdetben alig egy-két hibát veszünk észre a sötétség felett, a legfeltűnőbbeket, s azokról se tudjuk megállapítani, hova nyúlnak le, mik az indítékaik, miből táplálkoznak? Tekintetünket fogva tartja a külső világ érzéki vonzásaival. Ha befelé, önmagunk felé kell fordítani szemünket, hamar kifáradunk, hajlamosak vagyunk felülni megállni, félmegállapításokkal megelégedni. Nem csupán szellemünk tehetetlenségét kell legyőznünk, de belső világunk alacsonyabbrendű részének, érzéki mivoltunknak kifejezetten aktív védekezését is. Hibáink és vétkeink megállapítása érzékenyen érinti belső világunk alacsonyabbrendű részét. Vétkeink beismerése maga után vonja ítéletünket önmagunk felett, el-lene kell mondanunk a bűn „charme tentateur”-jének és „saveur capiteuse”-ének — kísértő vonzásának és mámorító ízének. Érthető, hogy az érzéki ember védekezik és küzd bennünk.

Lelkiismeretvizsgálatunk első mozzanata — cselekvéseink és mögöttük belső világunk feltárása — csak akkor lesz eredményes, ha minél jobban el tudjuk szakítani figyelmünket a külső világtól, ha koncentrálni tudjuk figyelmünket cselekedeteinkre, ha nem elégszünk meg felületes féleredményekkel, hanem egyre tovább, egyre mélyebbre hatolunk cselekvéseink, bűneink okainak feltárásában. Ez annál fontosabb, mert az első idők nehézségei után, amikor üres és sötét veremnek érezzük lelkünket és belsónket, csakhamar az ellenkező véglét kísért meg bennünket. Egyre újabb és újabb bűnöket és gyarlóságokat fedezünk fel magunkban és végül valóságos vipera-fészeknek érezzük lelkünket, amelyben kibogozhatatlan tömkelegben nyújszögnek a bűnök. Nem tudjuk, melyikhez nyúljunk, hogyan teremtsünk rendet a zűrzavarban. Megkísért bennünket a csüggesztő érzés, hogy hiábavaló minden próbálkozásunk, a vipera-fészeket nem tudjuk kifüstölni önmagunkból.

Am egy pillanatig sem szabad elcsüggednünk. Rendet lehet teremteni hibáink látszólagos zűrzavarában. De éles szem és kitartás kell hozzá. Ha tovább kutatjuk és elemezzük cselekvéseink okait, rájövünk, hogy belső hajlamaink, a rosszak csakúgy, mint a jók, nem úgy keletkeznek, ahogyan rendszerint mások cselekedeteit látjuk: rendszer és kapcsolat nélküli. Hierarchia foglalja egybe azokat. Felfedezzük, hogy vannak bizonyos alapvető törekvéseink és hajlamaink, amelyek úgy irányítják többi hajlamainkat és külső cselekvéseinket, mint a hadseregben a tisztek a katonáikat. Egyik ember alapvető mozgatója a szeretet, a másiké az irigység, a harmadiké a gőg. Akkor értük el cselekedeteink elemzésének célját, ha megtaláltuk magunkban ezeket a végső mozgatókat és indítékokat. Ha ezeket meg tudjuk ragadni, akkor veszítenek erejük-ből a belőlük táplálkozó és az általuk irányított többi törekvéseink is.

Bármennyire is fontos azonban cselekedeteink elemzése, önmagában még nem elegendő. A lelkiismeretvizsgálat első feladata: feltárni belső világunkat, erkölcsi életünk belső mozgató erőit. De éppen mert erkölcsiségünk a tárgy, nem maradhat meg egyszerű ténymegállapításnak. Ítéletet is kell mondania cselekedeteink, törekvéseink, magatartásunk felett. Az ítélet annyira hozzá tartozik a lelkiismeret vizsgálathoz, hogy nem lehet elválasztani a cselekedeteink vizsgálatától: a kettő egyetlen aktussá olvad. Minden egyes lelkiismeretvizsgá-

latban benne kell lennie az ítéletnek. Ahogyan egyre mélyebbre hatolunk az elemzésben, úgy válik egyre határozottabbá ítéletünk.

A lelkiismeret ítéelő szavát nem lehet a bíró ítéletéhez hasonlítani. Ahogyan az elemzésben helytelen kereskedő módján járni el, ugyanúgy helytelen az ítéletben az ügyézi — bírói magatartás. A „legista perspektívájú” lelkiismeretvizsgálat könnyen válik belső pellengérré. Az erkölcsi eszményt úgy kényszeríti rá érzelmi életünkre, mint az öntőformát, és ezzel összetöri cselekvéseink spontaneitását. Az igazi lelkiismeretvizsgálat egy szívvel-lélekkel elfogadott — „interiorizált” — erkölcsi szemlélet síkján zajlik le. Ez pedig feltételezi azt az erkölcsi érettséget, amely személyesen tudja megragadni az erkölcsi eszmény belső hívását, a törvények, előírások, parancsok belső értékét, megérti, hogy ezekben az eszmény szóal és nyilatkozik meg egy minden lélekhez hozzáalkalmazott nyelven. A hit és a szeretet bölcsessége meglátja a tökéletesség fényét az erkölcsi eszményben, mely lelkünk mélyéig megvilágít bennünket, szabad és személyes szeretettel vöndörök hozzá, megérti, hogy az erkölcsi törvények és parancsok nem afféle csendőrök, hanem vezetőink és gyengeségünk segítői. Azaz: a lelkiismeret ítélete nem statikus aktus, nem a bűnösség vagy az ártatlanság deklarálása, hanem átalakulásunkra, gyógyulásunkra, magasabb tökéletességünk megszerzésére irányuló szellemi erőfeszítés. Amikorra lelkiismeretünk megállapítja hibánkat, nem az a célja, hogy elítéljen bennünket, hanem, hogy még mélyebben bocsássa belénk azt a fényt, amely megvilágít, megvált, megerősít, átalakít bennünket a maga hasonlatosságára.

A lelkiismeretvizsgálatban tehát a múlt a jövő forrásaként érdek bennünket. Tárnya, közbeeső célja: megtalálni belső világunk mozgató erőit, ahogyan azok múltbeli cselekedeteinkben megvalósultak. Végső gyakorlati célja azonban — megtalálni a tájékozódást, az utat, a helyes rendet jövőbeni magatartásunkban, viselkedésünkben és cselekvéseinkben. Cselekedeteink megvizsgálásának és megítélésének akkor van értelme és haszna, ha abból fel tudunk építeni egy programot önmagunk tökéletesítésére.

Ebben a végső célkitűzésben olyan hibákat lehet elkövetni, amelyek meg-híúsíthatják minden addigi erőfeszítéseinket. Vessünk tehát ezekre a hibalehetőségekre is egy pillantást. Az erkölcsstudomány megtanít bennünket, melyek az erények, a hibák és a bűnök különböző fajtái. Pontos meghatározásokkal világossá teszi köztük a különbséget, elemzés és elvonás által. Már most, amikor hozzálátunk, hogy elméleti ismereteinket gyakorlattá és tettekké változtassuk át, könnyen abba a hiedelembe eshetünk, hogy a gyakorlatban is úgy kell eljárunk, ahogyan az elméleti tudomány halad a céljai felé: külön-külön, az elmélet sorrendjében kell legyőzni hibáinkat és meghódítani az erényeket. De tévedésbe esünk, ha így járunk el. Erkölcsi eszményeinkben mindaddig nincs meg a teljes és igazi tartalom és hatóerő, amíg azok bennünk tapasztalatilag megszült és személyes tevékenységünkhöz hozzáalkalmazott konkrét ismeretekké nem alakulnak át. A személyes tevékenység jellege más, mint az elmélet. Amíg az elmélet analitikus és absztrakt, a cselekvés szintetikus és experimetalis jellegű. Ákaratunk minden aktusában teljes személyiségünkkel vagyunk jelen. Egyszerre aktivizálódik azokban minden erényünk és minden hibánk. Bármelyik hibánkhoz vagy erényünkhöz nyúlunk, egyszerre érintjük ugyanakkor az összes többi is. Illúzió volna azt hinni, hogy sorba lehet venni a hibákat, egymás után lehet leszámolni velük és ugyancsak az elmélet sorrendjében lehet magunkévá tenni a morális könyvekben felsorolt erényeket. Végsőfokon ezért kell kiválasztanunk a legfontosabb hibánkat, amely legnagyobb hatást gyakorolja magatartásunkra és cselekedeteinkre, ezért kell annak kiküszöbölésére összpontosítani minden erőfeszítésünket.

Vigyáznunk kell ennek során, hogy meg ne kísértsen a türelmetlenség és a csüggedés. A lelkiismeretvizsgálat általában: a tökéletesség nehéz és szűk ösvényén való előhaladás. Nagyon fontos parancsa: az állhatatosság, az ismétlés. Ezért kívánják a lelki élet mesterei, hogy lehetőleg naponként végezzünk lelkiismeretvizsgálatot. Minden elbukás után újra szemügyre kell vennünk belső világunkat, gyarlóságaink okait, keresnünk kell azok legfontosabb indítékait. Még akkor sem szabad abbahagynunk a keresést, ha úgy érezzük, hogy valamelyest előre haladtunk. Nem szabad elbizni magunkat a jóban akkor sem, ha

hibát és bűnt aznap nem követtünk el. Így haladunk apró léptekkel a csúcok felé. A tökéletesség útján is érvényes a diáktörvény: „repetitio est mater scientiae” — az ismétlés a tudás anyja.

Végezetül tegyük fel a kérdést: mindaz, amit eddig elmondottunk, individualizmusra nevel-e, ellentétben áll-e a közösségi, a szocializálódott ember mai feladataival?

Kétségtelen, mi érzékenyebbek vagyunk a társadalom problémáira, az emberi élet közösségi vonatkozásai iránt, mint elődeink voltak. Sokszor úgy érezzük, hogy személyes problémáink túlságosan kicsinyek és elhanyagolhatók az emberiség nagy kérdéseire és a belőlük adódó köteleességeinkhez viszonyítva. Tevékeny természetű emberek nem egyszer megpendítik a gondolatot, hogy visszahúzódnak a személyes problémák és a személyes jó lelkiismeret körébe, nem egyéb-e hipokrizisnél, álszenteskedésnél és az élettől való menekülésnél? Nekünk azonban meggyőződésünk, hogy helytelen ez a feltevés. A lelkiismeretvizsgálat ugyanis, ahogyan mi értelmezzük, nemcsak, hogy nem áll ellentétben a közösségi magatartással, hanem hatalmas erőforrása is lehet annak. Nem vitás, hogy aki a tökéletesség útját az élettől távol akarja járni, aki úgy képzelem, hogy a maga külön problémái kedvéért elhanyagolhatja a társadalom és a köz problémáit, nagyon messze jár a tökéletességtől. Kijelenteni, hogy nem törődünk embertársainkkal és csak a magunk tökéletessége érdekkel bennünket — szemforgató álszenteskedés. Ugyanakkor viszont — ez a mi álláspontunk — aki lenézne az önismeret fontosságát, félreismerné az ember lényegét és a köz érdekeit is. A cselekedetek, akár politikai, akár szociális, akár gazdasági tettek legyenek, akár morálisak — az ember belső világából fakadnak, azon keresztül valósulnak meg. Minden cselekedetünket befolyásolják belső indítékaink, képességeink, hibáink és erényeink. Amennyire helytelen volna az emberi cselekedeteket csakis egyéni, belső okokra visszavezetni, épp úgy tévedés volna elhanyagolni az ember belső világát. A szintézis fentebb kifejtett törvénye ebben a vonatkozásban is érvényes: nincs egyéni tökély jól rendezett közösségi magatartás nélkül, viszont a közösség sem élhet meg lelkiismeretes emberek nélkül. (Sinkó Ferenc)

RÓNAY GYÖRGY ÖTVEN ÉVES. Sokunk nevében szeretném őt köszöneti ebből az alkalomból. Mi még nyolc éven át tanultunk latint a gimnáziumban, s a harmadik osztályban választhattunk második idegen nyelvet: németet vagy franciát. Az utánunk következő évfolyam már orosz tanult, de mi végig megmaradtunk a német vagy a francia (s az ötödikben választott görög vagy angol) mellett.

Így születhetett meg az a (pesti piaristáknál eléggé szokatlan) helyzet, hogy mire nyolcadikosok lettünk, voltunk ugyan néhányan franciások, de franciatanár nem volt az iskola tanári karában. Megkezdődött az év, s jó ideig semmivevással teltek a franciaórák. Félrevonultunk a fizikumba, hogy ne zavarjunk a németeseket, s aztán elmultattuk az időt kedvünk szerint.

Mindnyájan tudtuk, hogy ez nem mehet így sokáig. Mégis meglepődtünk, mikor egy napon egy sovány, hűvösen intelligens civil férfi fogadott minket a fizikumban. Nem mutatkozott be, tőlünk sem kérdezett semmit: leültetett, és elkezdett Corneille-ről beszélni.

Jó tanáraink voltak nekünk, most már elmondhatom: nagyon jók. De ez az ember valahogy másképpen beszélt, mint a többiek. Beszélt, nem magyarázott: először hűvösen, aztán mindinkább fölzó odaadással, mindig a témát mutatta, sohasem önmagát. Valami finom ökonómiaival válogatta meg a szavait, formálta ki a mondatait. Az volt az érzésünk, hogy mindenről beszél, ami a kor, az író és a mű szempontjából érdekes lehet, s mindig a beavatott biztonságával, a messzire igyekvő fejelemezett szerénységével. Egy negyedóra alatt a Corneille-i világkép nagy csomópontjainál voltunk: az honneur-nél és a gloire-nál, aztán Racineről hallottunk, s arról a világnézeti fordulatról, mely a két tragédiáról elválasztja és szembeállítja. Mire eljutottunk odáig, hogy 8—10 sort elolvassunk a Cidből, mindnyájunkat meghódított az „új tanár”. Valami olyat adott, amit odáig senki más: felnőttnek éreztük magunkat mellette, nem gyerekeknek.

S mire vége lett az órának, én már tudtam azt is, hogy Rónay György tanítványai lettünk. Előtte való nap olvastam Racine-tanulmányát a Vigiliában: arról ismertem red. Amit mondott, elmondhatta volna más is — akár a megjelent tanulmány nyomán. De a mondatainak, a gondolatmenetének sajátos dallama volt, s az nekem, tizennyolc éves gyerekeknek elárulta őt.

Egy évig tanított, — franciára és sokminden egyébire. Eleinte — legalább úgy éreztük — inkább szívesességből jött közénk. Aztán megszeretett minket, s megszerette a tanítást is. Azt kezdtük észrevenni, hogy szívesen van köztünk: lehajol a gyengébbekhez, de a nyelvi anyagon, az érettségi készüléten túl mindig nyit ablakot — a nagyvilágba. Egy-két hónap múlva heti egy órát önképzőkörré alakított: magunk adtunk elő francia írókról, költőkről Villontól Aragonig. S viszont ő is részt vett az önképzőköreinken. Ott meg ő beszélt sokszor, magyar költőkről. Modernekről, olyanokról is, akiknek addig nevét is alig ismertük. Sok írást olvastam azóta, sokszor volt alkalmam találkozni, beszélgetni vele, de igazában ma is a tanárt látom benne. (Benne, aki életében oly kevés ideig tanított, s akkor is azzal ragadott meg, hogy tanár létére nem volt egy csöppet sem tanáros!) S talán nemcsak azért, mert az első benyomás mélyebb az utána következőknél. Akkor azért nyert meg, mert amit mondott, egyszerű volt: megéreztük benne a problémákkal személyesen szembenéző tudóst, s ugyanakkor az író, a költőt. Ma azért idézi mindig ezt az első, tanári képét, mert akármit ír, esszét, regényt vagy költeményt, a mester finom, szerény, de nagyon intelligens biztonsága és felelősségtudata vezeti tollát. A nehézség és a nagyképűség hiányzik belőle, egyébként mindenben tanár: táglátóköri, egyszerű szavú szolgája az igazságnak és a szépségnek, amelyre rányitja a szemünket, s nekünk magunknak, akik sose diákként ülünk mellette, mert első szavával barátjává, társává fogadott.

„Két szót” még a legnagyobbról. Rónay köré diákkorunkban legendákat szőttünk. Tudni véltük azt is, hogy jobban ismeri Szent Tamást, mint teológus tanáraink. Ebben — valószínűleg — nem volt igazunk. De, hogy a kereszténység olyan vonzón, és olyan modernül éppen őbenne lépett elénk, az mégsem diákos elnézésen múlt. Szent Gellért, Pázmány, a nagy franciák, Szent Tamás és Maritain otthonos tájak Rónay számára, ha nem szakteológus is. Igazi varázsa azonban az, hogy a filozófiai, teológiai kérdések közt is ember marad: finoman, szerényen, nagyon intelligensen és nagyon mély hittel figyelő, tájékozódó, vallomást tevő. Az irodalom nem megmagyarázni való tantárgy volt számára. A kereszténysége sem egy történelmi múlthoz való ragaszkodás. Valahogy úgy, mint a nagy konvertiták: személyes akkor is, ha Istenről és Isten dolgairól beszél, s épp ezzel mutat igazán túl önmagán.

Idézzük talán József Attilát? Az ötvenéves Rónay György ma valóban sokaknak tanára. De először és elsősorban a miénk. Ezért mondunk köszönetet neki. (Tótfalusi István)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. A tizenhatodik század költészete könnyen hozzáférhető az érdeklődő olvasó számára: ki van adva. A próza azonban jórészt megközelíthetetlen, tehát ismeretlen is. A kor szépprózájáról „a szaktudományak is csak átabotában kialakult képe van. Pedig ez a század a magyar széppróza születésének százada”. Hiába az: az olvasó nem olvashatja, nem jut hozzá. „Hibás ebben a könyvkiadás, de hibás oktatásügyünk is — mondja Nemeskürty István,* és szavain érdemes elgondolkodni — hiszen a régi magyar irodalom rémületes módon szorul ki a tananyagból, ki tudja miféle érvelés folytán. De hibás irodalomkutatásunk is, mivel oly szívesen avatja tudós belügyé a kor problémáit. Az olvasóhoz szólani, a közönséghez és nem a szakmához beszélni gyanús és kicsit eretnek dolog; pedig amit nem olvasnak, az tulajdonképpen nincsen. Csak akkor eleven az irodalom, ha hat, ha olvassák...”

Igen: a „szakma” többnyire gyanakodva nézi azt az irodalomtörténészt, aki a szakmán kívüliek érdeklődésére is számot tart; és többé-kevésbé bűnnek és eretnekségnek minősíti a tudományos ólomcsizmák levetését, a könnyedséget és érthetőséget. Mintha a tudományosság, tudós hitel és megbízhatóság legelső

* A magyar széppróza születése. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1963.

föltétele és biztosítéka a tolvajnyelv használata és a lábjegyzetek halmozása volna. Hibás az irodalomkutatás, mondja Nemeskürty István; igaz viszont, hogy az irodalomkutatás, a „szakma” is előállhat jogos védekezésével: jó okai vannak rá, hogy idegenkedjék attól a népszerűsítő modortól, amelynek legszélsőbb válfaja a fecsegő regényes életrajz, ez a torz műfaj, ez a se-tudomány se-irodalom; s nem mindig csak a céhbeliek féltékeny gögje vezeti, amikor idegenkedve néz a belletrisztikus fölületességre, elutasítva magától a problémák fölött átszőkenő metaforák és a kérdéseket megkerülő hasonlatok vég-eredményben meglehetősen olcsó kísértését.

Mindez azonban mégsem ok arra, hogy irodalmunk jó pár száz esztendejét a könyvtárak leghátsó polcainak legsötétebb zugaiba száműzzük, és hova-tó-vább teljesen kirekesszük irodalmi — sőt nemzeti — köztudatunkból. Hogy ez az egykori literatúra meglehetősen távol áll a mai embertől? hogy a mai embert a legkevésbé sem érdekli? Lehet, hogy ez is igaz. De csak részben. Kétségtelen, hogy a tizenhatodik század irodalma, még szépprózája is elriasztja azt, aki a régi szövegnek már első mondatain főnna; és kétségtelen, hogy a belterjes tudomány aligha fogja előrébb segíteni. Viszont nincs olyan régi irodalom, amelyet ne lehetne kellően érdekessé tenni, s úgy „prezentálni”, hogy fölkeltse az olvasó figyelmét. Élővé kell tenni; persze ennek az a föltétele, hogy élő legyen a tudós számára is: ne csak laboratóriumi preparátum, hanem valóban élő élet.

Nemeskürty István számára a tizenhatodik század irodalma valóban élő élet; legalább annyi szenvedéllyel közeledik hozzá, mint amennyi tudósi becsüvággyal. A megismertetés, közkincsé tévés, megszerettetés akkora szenvedélyével, hogy az első pillanatban, az első lapokon szinte meghökkent. Nem túlságosan is polemikus? Indulatában nem vagdalkozó egy kicsit? Nem; inkább csak arról van szó, hogy számítva az olvasó vonakodására, nem szép szóval csalogatja, hanem erőteljesen tuszkolja az utcájába. És aki hagyja, hogy betuszkolják ebbe az utcába, nem bánja meg. Nem fog unatkozni; és nem műzeumba jár, hanem élő valóságban, élő emberek közt. Ez Nemeskürty István könyvének egyik nagy érdeme.

Hadd álljak elő mindjárt itt kifogással: kicsiség, de éppen azért nem akarom elhallgatni, mert nemcsak hogy a könyvet érzem jónak, hanem az író-tudós törekvését is jelentősnek és követésre méltónak. Csak élvezni tudom, ahogy alakjaihoz, hajdanvolt íróihoz közeledik: emberi érdeklődését és közvetlenségét. Miért akkor ezt az élvezetet, és egyben a munka „tudományos hitelét”, hogy régiesen mondjam, „megszepelősíteni” egy-egy szinte hetykélkedő stílusos túlzással? Hogy Heltai például mindenkinél messzebb jutott szépprózánk 1566-ig való fejlesztésében, azt a példák és okfejtések nyomán elhiszem; hogy „az uralkodó osztály támadásában is rekordot javított”, az ellen hevesen tiltakozom, nem ugyan az egykori uralkodó osztály érdekeinek, hanem a „stílus méltóságának” védelmében. Vagy: amennyire meglep és elgondolkoztat egy Heltai *Hálójából* vett idézet, mennyire zavar a hozzá fűzött kommentárnak akartan vulgáris fogalmazása: „Tehát még a történelmünk folyamán joggal szimbólummá vált szigetvári ostromot is a töröknek *drukcolva* kísérte figyelemmel az erdélyi polgár”. Vagy: ha egy eszpresszóbéli csevegésben hallom, hogy „én is pont így gondolom”, elengedem a fülem mellett a henye mondatot, de föllázadok, ha olyan igényes és szép munkában, amilyen *A magyar széppróza születése*, először azt olvasom, hogy „Bonfini *pont* fordítva adja elő az ügyet”, majd pár lappal később ezt: „Elképzelhetetlen, hogy Brodarics *pont* a Mátyás-féle tervrajzok térképét hordta volna zsebében”. — Ismétlem: kis szepelők ezek, de mégiscsak szepelők; kár velük, ha csak elvtelve, pillanatokra is, kompromitálni egy szép, helyes és példás szándékot és magatartást. S ha már a nyelvi-stílusos megjegyzéseknél tartok: arra is szeretném megkérni Nemeskürty Istvánt, régi, izes magyar prózán edzett stílusából írta ki a „*nap mint nap*” német kaptára készült kifejezését (*Tag für Tag*), hiszen van helyette jó magyar szólás nem is egy.

A könyv a tizenhatodik századi magyar szépprózáról, bizonyos szépirodalmi igényvel készült elbeszélő prózáról szól. Az anyag nem valami bőséges, ki-

vált ha más nemzetekéhez, olaszokéhoz, németekéhez, franciákéhoz mérjük. Többségében fordítás, tapadóbb vagy szabadabb; ezeknek a fordításoknak a vizsgálata, egybevetése az eredetivel, a fordítói módszer elemzése, a módszerben az egyéniség és az „esztétika” kikapintása nemcsak igen érdekes és meggyőző, hanem, úgy hiszem, bizonyos fokig úttörés is. Ha valaki megírja majd egyszer a magyar műfordítás történetét, nagy hasznát fogja venni Nemeskürty eredményeinek, és sokat tanulhat tőle. Pesti Gábor például épp úgy ezopuszi meséket fordít, mint Heltai; kettejük közt csupán három évtized a különbség, de ez a harminc esztendő valóságos vízválasztó, nem is a nyelvet, hanem a fordítói módszert és magatartást, s a fordítónak a fordítandó szöveghez való viszonyát illetően. Pesti még valóban „fordít”, Heltai már inkább „átdolgoz”, saját igényeihez, szükségleteihez formálva eredetijét: a reformáció propagandaszándékával nyúl az eredeti szöveghez. Nemeskürty István erre vonatkozó fejtegetései mind helytállóak; nem is vitatkozni akarok vele, hanem csak egy kérdést fölvetni a témával kapcsolatban. Igen: más Pesti Gábor szándéka, más Heltai Gáspáré; és más szándék más írói magatartást sugall. De nem magyarázza-e kettejük különbségét a *fordított szöveg különbsége is*? Vagyis: Pesti Gáspár *latin szöveget fordít*, Heltai németet; s a latin szöveg a némethez képest szinte „szakrális”: a némettel, mint egyenrangúval, magyar fordítója szabadon bánik, a latinnak, mint klasszikusnak, aláveti magát. Illetve: a klasszikus latinnak; mert Heltai Bonfininak már kevésbé, Baronyai Detsi János viszont Heltai után három évtizeddel Sallustiusnak teljesen. Ismétlem: mindez inkább csak kérdés és ötlet, igazolásához alaposabb vizsgálat kellene, és a megvizsgálható anyag, sajnos, elszomorítóan kevés, nem elveszett, hanem egyszerűen nem volt: éppen Baronyai Detsi János előszavának panaszából tudjuk.

Elszomorítóan kevés nemcsak a klasszikus latinból való fordítás, hanem egyáltalán a széppróza: alig egy maroknyi mű, Pesti meséitől Veresmarti *Megtérésének históriájáig*, amelyről valóban ideje már lefűjni a feledés meg nem érdemelt porát; nem kis érdeme Nemeskürty Istvánnak, hogy ezt megtette: kihúzta ezt az érdekes, izgalmas művet „a hitvitázó irodalom cifra, de poros skatulyájából”, ahová irodalomtörténetírásunk, ki tudja miért, begyömöszölte, s aztán ott is felejtette. — Kevés anyag, alig egy maroknyi mű; ilyen szakadozottság mellett lehet-e egyáltalán folyamatosságról, fejlődésről beszélni? S ha lehet: a *széppróza* fejlődése ez? Teljesen jogos Nemeskürty István szempontja: kizemelni a század irodalmából mindazt, ami szépprózának minősíthető. A fejlődés gondolatával azonban, úgy gondolom, igen óvatosan kell bánnunk. A „műfaj” még sokkal kevésbé él külön, önállóan, tudatosan, semhogy saját, autonóm „fejlődéséről” beszélhetnének. Születni születik a magyar széppróza; megszületni még nem egészen született meg a tizenhatodik században. Bornemisza híres, méltán híres műve, az *Ördögi Kisértetek*, noha valóban áll róla mindaz, amit Nemeskürty István mond, valójában egyelőre mégsem autonóm „széppróza”, noha már megvan benne annak bizonyos igénye; s ha fejlődési folyamatban áll: ez a fejlődés a *posztilla-irodalomé*. S hasonló az eset Veresmartinál is; Pázmánnyal való bizonyos kapcsolatára Nemeskürty István is utal. A példák, „jeles történetek” anyagát még sokáig a prédikációs irodalom hömpölygeti; s nem tudom, az *Ördögi Kisértetek* végeredményben nem rokonabb-e — minden másfélesége ellenére is — egy tizenhatalcadik századi Telek Józsefnek a prédikációból szintén kiszakadni készülő példatárával, mint a szó igazi és műfaji értelmében vett szépprózával. Ugyanakkor viszont valóban az *Ördögi Kisértetekben* jelentkezik először, szinte megdöbbenően, néha valóban már-már frenetikusán az önvizsgáló szándék, a „confessio”, ami „egyenest nélkülözhetetlen állomása minden valamire való szépprózának”, mint Nemeskürty István mondja s alighanem ebben a napló- és confessio-irodalomban kell látnunk a régi magyar próza legerőteljesebb, legelőbb ágát, az olyan művekben, önéletírásokban, vallomásokban, amilyen Bornemiszáé, Veresmartié, Bethlen Miklóké és másoké. Mert „amikor a szó mai értelmében vett elbeszélő prózánk még a XIX. század első tizedében is a legjobb esetben másodikkéből vett „hatások” sorozata: a nem cselekményes jellegű széppróza — az igazi magyar széppróza ezekben a századokban — már szép virágokat hajt!”

Előhoztam — talán igazságtalanul hosszan — azt, ami itt-ott visszatetszett a könyv stílusában; méltányos előhoznóm most azt is, ami kiváltképp tetszik előadásában. A „szakma” szereti — s főként szerette — azokat a specialistákat, akik jól beleásták magukat egy-egy korba, sőt egy-egy kornak egy-egy évtizedébe, zugába, sarkába, s onnét aztán ki se láttak többet; s nem egyszer kalandos vakmerőségként utasította el az olyan utalásokat és analógiákat, amelyeket nem lehetett lapalji jegyzetek aprólékos apparátusával igazolni; s azt ha valaki érvelésében, vagy csak ábrázolásában más művészeti jelenségekre is hivatkozott, nem egyszer lenézően „esztétizálásnak” bélyegezte. Megvallom, az én számomra, és sejtésem szerint a legtöbb mai olvasó számára a bonyolult filológiai akribiáknál többet mond, ha — csak egy példaként — a híres és vaskos Markalf-tréfák könyvét a szerző Peter Bruegel festményeivel „illusztrálja”, s magát az alakot Svejkkal; s minden körülményes hatás-kutatásnál és származtatásnál pontosabban „szituálja” számomra a művet egy ilyen merész mondat: „A *Svejk*, ez a klasszikus és modern regény összes szabályait megcsúfoló könyv, amiben se jellemfejlődés, se kerék mese, se folyamatos történet nincs, ennek a XVI. században majd minden nyelven ismert Markalfnak a XX. századi leszármazottja.”

Az efajta utalásokkal és analógiákkal persze vissza is lehet élni: mi sem könnyebb, mint szellemes és alaptalan asszociációkkal olcsó szemfényvesztést űzni. Nemeskürty István efajta utalásainak azonban megvan az alapjuk; azt is mondhatnám, élményi hitelük van. Mert az író-tudós számára ez a régi irodalom épp olyan friss élmény, mint akármelyik mai mű; s ezt az élményszerűséget olvasójával is közölni tudja, ami kétségkívül nem kis érdem és szolgálat.

Persze vannak kérdések, amelyekre nem felel; föl sem veti őket, nyilván nem is volt szándéka fölvetni. Például azt: hogyan függ össze ez a születő magyar széppróza azzal, ami előtte magyar próza volt: a középkori kezdetekkel? Vagy: hogyan „éltek” ezek a könyvek, kik, hogyan, hol olvasták? — csak utalásokat kapunk, melyeket jó volna tovább fejleszteni, művelődéstörténetileg jobban elmélyíteni, akár egy külön könyvben, melyet bizonyára nem hiú reményemmel éppen a kor olyan alapos ismerőjétől remélnünk, amilyen Nemeskürty István.

***

Mindig csodálom Schöpplin Aladár portréinak hitelességét *A magyar irodalom története a XX. században* lapjain: azt a sosem látványoskodó, mindig inkább szerény és szürke, de nagyon megbízható nyugalmat és biztosságot, ahogy a helyükre teszi a dolgokat, többnyire véglegesen. Mit ír például Szini Gyuláról? Érdemes majdnem teljes terjedelmében idézni: ma sem igen lehet mást, és többet mondani.

„Szini Gyula egyike azoknak, akik az elsők között jöttek a huszadik század fiatal írói közül... Legelsősorban stílusának gyengéd finomsága hívta fel rá a 'vált fülűek' figyelmét; aki aztán kissé elmélyedt, az észre kellett vegye szépség-kultuszát, novelláinak halkán zengő belső zenéjét, látásának tisztaságát, idegrendszerének rendkívüli érzékenységét, mellyel a világ minden érintésére reagált. Ötvösművésze volt az irodalomnak, nemes anyagból formált kis ékszereket, a nagy forma, a regény túl bő és túl súlyos volt neki, nem győzte lélegzettel. De kis novelláiba, szimbolikus történetkéibe, nagyon sokat tudott belesűríteni: életfilozófiát, lírát, emberi sorsokat, perspektívákat, lelki mélységeket, mindenek felett látomásokat az emberi lélek legrejtettebb komplikációiról. Nem megfigyelő író volt, hanem vizionárius álomlátó, aki transzcendentális titkokat tud felhozni a lélek mélységeiből. Ő volt kortársai közt a legmesszebb a realizmustól, inkább szimbolista volt, az életet összevont vonalakkal látta és ábrázolta.

Nem volt bő és gazdag szellem. Rengeteget írt és ebben sok olyant, ami legfeljebb csak jelzi, de nem fejezi ki sem tehetségét, sem művészetét... Ha valaki gondosan kikeresné novelláinak legjavát, egy-két kötetbe, akkor lehetne látni, ki volt Szini Gyula. Legjobban talán még a *Rózsaszínű hó* című könyvéből lehet megismerni.”

Nos, Vargha Kálmán gondosan kikereste Szini novelláinak legjavát;* a kötet címe *Rózsaszínű hó*; belőle és Vargha Kálmán okos, alapos bevezető tanulmányából láthatjuk, ki volt Szini Gyula. Az volt, akinek Schöpflin jellemezte, találóan, hitelesen, talán egy parányi elnézéssel és jóindulattal. Valóban végtelenül messze van a realizmustól, valóban inkább szimbolista és lírikus, valóban nem megfigyelő, hanem „álomlátó”; ami azonban lelki mélységeit, sűrített látását illeti: mi már sem egyiket, sem másikat nem igen érezzük benne. Szimbólumai inkább úgy hatnak, mint a művirágok; mélységei nem annyira mélységek, mint inkább szenvedések. A szónak rossz melléke van, magyarázatra szorul: Szini Gyula szenvedései őszinték. Bágyadt, szomorú, nosztalgikus egyéniség; mindig azért eped, ami messze van, s amit elér, az máris értékét veszítette a szemében; múltja álmatag álmuait, valami cirádás, viaszos-cukros bábszínpad; egyszerre keveredik benne bizonyos másodlagos preraffaelitizmus, Wilde Oscar, France és újromantika; mintha egész világát egyik hőse, a Báb-
sütő csinálta volna, viaszból és mézeskalácsból, rózsaszínű hó-cukorral behintve: majdnem hihetetlen, és mégis úgy van, hogy Szini Gyulának majd belerped a szíve. Mert amit érez, az igaz, az igaz, csak éppen ahogy érzi, és ahogy elmondja: — az az, ami nem egészen igazi. Prózában, úgy látszik, nem megy a szimbolizmus. Mitoszt, mint Franz Kafka tette, lehet alkotni; de a szimbólum menthetetlenül meghervad; eleve hervadtan jön a világra. Kétségtelen: Szini ötvösművész volt; épp csak az anyagát nem érzem nemes fémnek. S az ő világában akkor is csukva van az ablak, ha hősei történetesen kimennek a zöldbe. Ül egy lefüggönyözött szobában s hunyt szemmel, halkan mesél; mert szerinte nem igaz, hogy a „mese” időszerűtlenné vált, nem igaz „a mese alkonya”; kis, könnyes, édes történetekbe meséli át a világot, pótléku a valóság helyett, és egy kicsit áltatásul is. Muzsikája, mondta Elek Artur, félhalk muzsika, színei fehérrel megsápasztott színek. Annak a zártablakos esztétikának a híve és örököse volt, amely ebben a félhalk zenében, ezekben a megsápasztott színekben látta a kifinomult művészet teljét. Életfilozófiát adott? Olvadékony, könnyes pót-bölcsességet: élet helyett az életről szőtt szimbolikus álmok tanácsát. De nem hazudott: őszintén hitte, amit csinált, legalábbis java műveiben. Nemcsak tőle nem telt többre; nem igen telt többre attól a kortól és stílustól sem, amelyet képviselt.

Valóban az elsők között jött a XX. század fiatal írói közt; de ő maga igazában mégse huszadik századi; inkább mintha megkésétt *fin de siècle* jelenség volna. Művészete, mint Vargha Kálmán írja, „sok lehetőséget rejtett magában, és ugyanakkor kiaknáztatlanul hagyta képességeit”. Éppen ahhoz nem volt elég ereje és keménysége, ami pedig fölszabadíthatta volna: meseszerűségét a groteszk felé fejleszteni, álomvilágát a fonákjára fordítani. Ehhez kegyetlenebbnek kellett volna lennie, vagy bátrabbnak, illúziótlanabbnak: kevésbé lágy szívvel szeretnie a saját álmaikat, saját mesevilágát. De ez a kegyetlenség hiányzott belőle; nem tudott világa fölé emelkedni. Nem volt ereje hozzá: nem véletlen, és nem csoda, hogy csupa fáradt, enervált hőst álmodott magának, meghasadó szívű bábsütöket, indulat nélkül, elomlón zokogó Elizeket, spleenre váró Lovaykat, befuccsolt lángelméket: bábjátékfigurákat az élet színpadán. Világa egyéniségének tükre: nem harcolt; már a harc előtt megadta magát. Talán nem is tehetett másként: nem harcra született. De arról, aminek született, szolgálta néhány hiteles, halk, megsápasztott-színű híradással.

Az irodalomtörténet a Nyugat körében tartja számon; annyiban joggal, hogy tájékozódásában, izlésében valóban „nyugatos” volt, s a fejlődés árama valóban oda sodorta, a Nyugat vizeire. Lényegében azonban inkább a Nyugat előttre való, valahová Ambrus mellé, fél lépéssel megkésve talán, s igazában sehova se tartozva, sehol meg nem gyökeresedve: — a magyar *fin de siècle* furcsa, magát túlélő, vértelen világában, egy talán kellően még föl sem térképezett irodalmi senkiföldjére. (Rónay György)

* Rózsaszínű hó. Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Vargha Kálmán. Magvető Könyvkiadó, 1965.

SZÍNHÁZI KRÓNKA. A Thália Színház mutatta be Max Frisch: „Andorra” című színművét. Jelentős irodalmi esemény ez a bemutató, amelynek révén korunk egyik legerőteljesebb drámairójával ismerkedhet meg a budapesti színházba járó közönség.

Az „Andorra” egyik központi problémája a zsidókérdés, abban a formában, ahogyan azt a német nemzetiszocializmus zsidóüldözése fölvetette. A náciizmus ideológiája, mint tudjuk, a fajelméleten alapult. Különbséget tett felsőbbrendű és alsóbbrendű fajok között és a zsidóságot, amelyet egységes fajnak tekintett, az alsóbbrendűek között is a legártalmasabbak és legkártékonyabbak közé sorolta. Ennek az elméletnek abszurditását természetesen könnyű lenne kimutatni. Tudománytalanságának bizonyítására elég lenne a pusztán tényre hivatkozni, hogy antropológiailag a zsidóság éppen olyan kevert faj, mint Európa bármelyik népközössége; ugyanolyan arányban találhatók meg közöttük az ún. „alpesi”, „dinári”, „keletbalti” stb. típusok, mint bármelyik nemzet fiai vagy vallás hívei között. Max Frisch nem is ezzel az elmélettel száll vitába. A fajelméletnek nincs képviselője darabjában. A fajüldözés csak mint végzetes, külső adottság jelenik meg, amellyel szemben az emberek így vagy úgy állást foglalnak. Max Frisch azokkal vitatkozik, akik, mint darabjában a doktor vagy az asztalosmester, bár helytelenítének mindenféle erőszakot és (amíg nem jár személyes kockázattal) hajlandók az üldözötteket védelembe is venni, de ugyanakkor mégis antiszemiták és a zsidókban egy sor ellenszenves emberi tulajdonság (törtetés, pénzéhség, gyávaság, alkotó munkára képtelenség stb.) megtestesítőit látják. Ennek folytán lelkiük mélyén közömbösen nézik, amit a zsidóüldözők csinálnak és ha emiatt rossz a lelkiismeretük, azért is a zsidókat okolják.

Velük szemben Max Frisch tétele a következő: lehet, hogy a zsidók legalább is többségükben valóban ilyenek, de nem azért ilyenek, mert zsidónak születtek, hanem azért, mert környezetük, a társadalom szuggerálja beléjük, hogy ilyeneknek kell lenniük. A darabbeli Andorra (amely természetesen nem az igazi Andorra, hanem egy jelképes kis európai köztársaság, leginkább Svájcra emlékeztető vonásokkal) északi szomszédja a „feketék” hatalmas birodalma. Az andorraiak nem szeretik a feketéket és ezért a tanító fiatal korában nem merte feleségül hazahozni a „fekete” lányt, akit szeretett, és szerelmük gyümölcseről, a kis Andriól (akit viszont hazahozott) azt híresztelte el, hogy az üldözők elől megmentett kis zsidógyerek. Amíg kicsi volt, az andorraiak szeretettel fogadták be a kis „menekültet”, de ahogy felnő, lépten-nyomon beleütközik az említett társadalmi szuggesztióba, olyannyira, hogy végül valóban zsidóvá lesz, mégpedig olyanná, amilyenek a közfelfogás szerint lennie kell. A végén, amikor a feketék megszállják Andorrát, a tanító hiába próbálja bizonyítani, hogy Andri vérszerinti gyermeke, akinek semmi köze sincs a zsidósághoz, senki sem hisz neki. Andrit a megszállók „tévedhetetlen” zsidószemlése is zsidónak itéli és ő maga sem akar már más lenni, inkább a halált választja.

Tetszetős Max Frisch tétele és tetszetős a bizonyítás is. Szinte kár, hogy a valóságban a kérdés nem ilyen egyszerű. Mert ha hazug és gonosz indulatú szimplifikálás volt a fajelmélet, nem kevésbé szimplifikálás Max Frisch bár optimista, de kissé naiv elmélete, amely csupán millió-hatással kívánja ezt a sok ágú és nagyon szövevényes problémát megmagyarázni. A zsidókérdés ilyen vagy olyan formában állandóan jelen volt a történelemben és nem váltik nagy dicsőségére a keresztény Európának, hogy mindenkor inkább az alantas indulatok kavargtak e kérdés körül. A második világháború során Németországban ezek az indulatok a paroxizmusba csaptak át. Az iszonyatos események után azonban talán mindenki gondolkozni kezdett és talán remélni lehet, hogy lassan érvényre jut az egyetlen autentikusan kereszténynek mondható felfogás, amely a zsidókérdést elsősorban üdvtörténeti kérdésként fogja föl, és az evangélium szellemében közelít hozzá. Ha Max Frisch ismerné, vagy elfogadná a kérdésnek ezt a megközelítését, akkor ennek megfelelő szavakat adott volna a darab (egyébként nagyon rokonszenvesen beállított) pap szereplőjének szájába. De még így is ez a páter mondja ki a tisztán emberi, pro-

fán sikon is legelfogadhatóbb szentenciát. Andri, aki zsidónak hiszi magát (és ekkor még a pap is annak tartja), panaszkodik neki e szavakkal: „...senki sem tud szeretni engem... én magam sem tudom szeretni magamat...” Mire a páter: „Magad mondod. Hogyan szeressenek a többiek, ha mi magunk nem szeretjük magunkat? Hogy mondja az Úr? Szeresd felebarátodat. mint tenmagadat. Azt mondja: mint tenmagadat. Elsősorban nekünk magunknak kell elfogadnunk önmagunkat, és ez az, Andri, amit te elmulasztasz... Senki sem bújhat ki a bőréből, Andri; akár zsidó, akár keresztény: senki. Isten azt akarja, legyünk, aminek teremtett minket”.

Bármilyen intellektuális éleséggel veti is fel azonban Max Frisch a zsidókérdést, drámája mégsem alkalmi, publicisztikai mű. A történelem által felvetett, időszerű problémát egyetemesen emberi érvényűvé tágítja. És ha tételt a konkrét kérdésben túlzottan optimistának mondottuk, ugyanennek a tételnek maxfrisch-i, általános megfelelője komor pesszimizmusról, vagy legalábbis rezignációról árulkodik. Környezetünk, neveltetésünk, a minket körülvevő világ rabjai vagyunk — állítja Max Frisch — és hiába akarunk, ebből a börtönből nem tudunk kitörni. A darabban a tanító és egykori „fekete” szerelme, a szenyóra szolgáltnak ennek a tételnek tragikus bizonyosságául. A szenyóra, Andri vérszerinti édesanyja csak rövid időre jelenik meg, mikor az események végzetes kifejlődésükhöz közelednek már. Meglátogatja Andrit, aki nem tudja, hogy az édesanyjával beszél és a szenyóra nem meri neki megmondani az igazságot, holott a torkát fojtogatja. „Mikor annyi idős voltam, mint te...” kezdené a régi történetet, ami a tragikus eseménysorozatot elindította, de aztán csak annyit mond el belőle: „Másféle világot akartunk. Fialtalok voltunk, mint most te, és amire tanítottak, tudtuk, csupa gyilkosság. És megvetettük a világot, úgy amint volt, keresztül néztünk rajta, és meg akartunk próbálni valami mást... És meg is próbáltuk. Nem akartunk félni az emberektől. Senkitől a világon. Nem akartunk hazudni. S amikor ráeszméltünk, hogy csak elhallgattuk a félelmünket, meggyűlöltük egymást. Nem tartott sokáig a mi másfajta világunk. Visszatértünk a határok közé, ahonnan kitörtünk, mikor fiatalok voltunk, mint te...”

A tanító, mint tudjuk, annak idején nem merte környezetével szemben vállalni ezt a szerelmet és Andrit is, aki ebből a szerelemből született, csak félig. És ez az első megfutamodás minden későbbi, jószándékú cselekedetét megfosztotta hitelétől. Hiába próbált szembeszállni a környezetével, hiába tépte szét a hazug iskolakönyveket, hiába próbálta továbbra is képviselni azt a „másféle” világot, hiányzott hozzá az erkölcsi fedezet. A hazugság semmisítette meg. A tanító az itálba menekült, a társadalom megváltoztatása helyett ő maga züllött társadalmon kívülé. A tragikus pusztulásba pedig mindenkit magával ránt, akit szeretett. A szenyórát egy kődobás öli meg, ennek megtorlásaként kerül sor a „feketék” támadására, akik a „zsidó” Andrit végzik ki, a tanító öngyilkos lesz. És itt van még Barblin külön tragédiája. A tanító lánya ő, aki az andorrai feleséggel kötött házasságból született és együtt nőtt fel Andrival. A fiatalok természetesen egymásba szerettek, de a tanító nem járulhatott hozzá a testvérek házasságához, mire Barblin első elkeseredésében a katona kedvese lett, majd a bekövetkező sörnyű események hatása alatt megháborodik.

Komor sorstragédia, amelynek benyolult és szerteágazó szálait, a sok külön tragédiát, szinte mértani pontosságú szerkezettel összefogva, fojtogató sűrűséggel viszi színpadra az író. Helyet találva még arra is, hogy a pompásan jellemzett figurák egész sorát vonultassa föl. Ők, a doktor, az asztalos, a segéd, a vendéglős, a katona, az átlagpolgár képviselik a maguk önzésével, korlátoltságával, előítéleteivel és erkölcsi gyávaságával azt a szenvtelen és érzéketlen társadalmat, amelyben a jobbra hivatottaknak ilyen végzetszerűen el kell pusztulniuk. Max Frisch nem mutat kiutat ebből a reménytelen szituációból, de mindenegyes nézőnek lelkiismeretére apellál, amikor ezeket a szereplőket, akik a viharok elmúltával visszahelyezkedtek régi világukba, egymásután a színpad előterébe szólítja, hogy kilépve a cselekményből, a mából visszatekintve magyarázzák meg akkori magatartásukat. Persze csak a

szokásos és szinte már közhelyszámba menő mondatokat tudják elmondani: nem tudtam, nem akartam, ott sem voltam, ki tudhatta előre, hogy ez lesz a vége, csak parancsot teljesítettem, sajnálom a történeteket, dehát ami megtörtént, az megtörtént, nem lehet már változtatni rajta és különben is, legfőbb ideje lenne már, hogy abbahagyjuk a múlt hánytorgatását. Nyilván nem kevesen vannak, akik ezzel az utolsóval egyet is értenek. De ne felejtsük el, hogy a jövőből lesz a jelen, és a mindenkori jelen válik idővel a múlttá. Emberségből állandóan vizsgáznunk kell, az egyszerű hétköznapiakon is, és itt épp oly könnyen meg lehet bukni, mint a megpróbáltatásokkal teli, történelmi időkben. És az író elérte célját, ha ezt eszünkbe juttatta.

A Thália Színház előadása sajnos kissé egyenetlen. Túlságosan elaprózódik az egyes jelenetek között, amelyek mögött nem érezzük Max Frisch átfogó, intellektuális fegyelmét, költészetének sodrását. Így a néző figyelme el-lankad időnkint, főleg a meglehetősen hosszú első rész alatt. Szabó Gyula nem tudott megbirkózni Andri, nem az ő egyéniségére szabott alakjával és Simon Zsuzsa szenyórájának dikcióiból is nehéz volt kihámozni, hogy ő hordozza a darabnak szinte legfontosabb mondanivalóját. Somogyváry Rudolf tanítója már sokkal inkább megfelelt az író, szövegben kifejezésre jutó elképzelésének. Jók voltak Horváth Teri az anyja, Polonyi Gyöngyi Barbalin, Kovács Károly a páter, Egri István a doktor és Bánhidya László az asztalos szerepében. Rónay György fordítása, amely már olvasva is szép volt, a színpadon is hibátlanul megállta helyét.

A Pécsi Nemzeti Színház mutatta be Pályi András: „Tigris” című darabját. A szerző a fiatalok között is a legfiatalabb nemzedéket képviseli, mindössze huszonegy éves. Imponáló a bátorsága, amellyel mindjárt a legnehezebb műfajok egyikébe vágta fejszéjét és elismerés illeti a színházat, amiért teret engedett ennek az első és — állapítsuk meg mindjárt előljáróban — komoly reményekre jogosító próbálkozásnak.

Pályi darabját, saját bevallása szerint, egy diákkori élmény ihlette. A szereplő negyedik gimnazista lányok és fiúk. Tigris címmel illegális kis lapot szerkesztettek, amelynek fő témaköre, serdülő kamaszokra jellemzően, malacokodásokból állt. A lap az osztályfőnök kezébe került, aki felismerte benne a hangadó Citer kezeirását. Citernek hétfőn kell megjelennie a tanárban és a „szerkesztőség” Agiék lakásán, a házibulik szokott színhelyén jön össze szombat este, hogy a teendőket megbeszélje. Ennek a szombat éjszakának története a darab.

Felnőtt szemmel nézve persze nem nagy ügy az egész. Okos pedagógus nyilván nem is fújja föl, hanem bár határozottan, de tapintatosan és bölcsen intézi el. Nem így fest azonban a dolog az érdekelt diákok felől nézve, és Pályi ezt kitűnően érzékelteti. Számukra a nagy kaland volt ez, a „bátor” kitörés a „nyomasztó” keretkből és ennek megfelelően, az ügy kimenetele is szinte élet-halál kérdése. Az eset kapcsán minden egymáshoz fűződő kapcsolatok válságba kerül. Akarva, nem akarva vizsgáznuk kell önmaguk előtt és egymás előtt is, és nemcsak barátságból és szerelemből, hanem jellemből és világnézeiből is. Pályi András jól felismerte, hogy innen elkezdve könnyen le lehet gombolyítani mindegyikük egyéniségének fonálát. Elsősorban fiatal-sága és gyakorlatlansága menti, hogy a művelet nem sikerült egészen, hogy összegubancolódtak a szálak és a gombolyagok legnagyobb részén rajta maradt a fonál. De még fontosabb, amit drámáját színpadon látva meg kellett tanulnia. A színlapon közölt vallomásaiban elmondja Pályi, hogy írói eszményképe Ibsen, de még nála is realistább drámákat akar írni. Csakhogy a realitás nem jelenti az eredeti élményhez való föltétlen hűséget. A költészet, még a legreálisabb is, azért mindig „égi mása a valónak”. Sűrítettebb, lényegyet megragadóbb.

Valószínű, hogy az igazi „megbeszéléses házibuli” így zajlott le, mint Pályi színpadán. Tárgyaltak, veszekedtek, aztán mikor a vita zsákutcába jutott, valaki közbekiáltott, hogy „igyük”, vagy „gyerünk táncolni” és végül semmiben sem állapodtak meg. Ismétlem, valószínűleg így történt. Ez azonban még nem

dráma. Érezte ezt Pályi András is, és hogy a cselekményt tovább lendítse, behozott egy bizonytalanul körvonalazott szerelmi háromszög történetet is, ami azonban ahelyett, hogy világosabbá tette volna, még csak jobban összekuszálta a helyzetet. Végül is a szereplők jelleméről csak keveset tudunk meg és az sem volt egyértelmű. Holott akár a Tigris motívum, akár a többszörös érzelmi konfliktus alkalmas lett volna a markánsabb jellemrajzra. A fiatal szerző nyilván maga is látja most már ezt.

A javára szól és vitathatatlan tehetsége mellett bizonyít viszont az, hogy mindezek a hiányérzések csak később, a darabra visszagondolva jelentkeznek. Amíg a színházban ültünk, ellenállhatatlanul elragadott a légkör és az alakok hitelességének varázsa. Pályi jól beszélteti figuráit és az elmaradt drámáért gyakran kárpótolt a dialógusok őszinte és emelkedett liraisága. Biztató első lépés egy ennyire fiatal drámáiról pályafutásának kezdetén.

A Pécsi Nemzeti Színház fiataljai: György Franciska, Pécsi Ildikó, Kalmár Zsuzsa, Balla Olga, Dávid Kis Ferenc, Végvári Tamás, Fülöp Mihály és Kari-kás Péter lelkesen siettek a szerző segítségére és hibátlanul közvetítették ennek a válságos házibulinak keserű szájízbe torkoló hangulatát. (Dorombly Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Fieber Henrik születésének 90. évfordulójára. „Festészeti életünk a milleneumtól az első világháborúig” című könyvében nagy művészettörténészünk, Lyka Károly így jellemzi a századforduló egyházművészeti állapotait: „Az egyházművészet kérdései állásfoglalásra készítették a művészeti irodalmat is. Két tábor nézett egymással farkasszemet: konzervatív az egyik, modern a másik. Az előbbinek főhadiszállása a nagyváradi püspöki kúria volt, egykor Ipolyi Arnoldnak székhelye. A múlt művészete e nagyérdemű amatőrének, egyben műtörténetirónak csekély volt az érzéke az élő művészet iránt, s ez az utóbbi szellem tovább élt mint örökség a váradi kúriában a századfordulón is. Minden, ami eltért a középkori, renaissance vagy barokk művészet stílusától, gyanúsnak látszott. Valóságos szörnyülködést keltettek olyan képek, amilyen Fritz von Uhde Hegyi beszéde volt. Eppen ezen a ponton vette föl a harcot egy fiatal budapesti pap: Fieber Henrik. Abból indult ki, hogy minden kor a maga nyelvén beszélt, s ehhez joga van a mai kornak is”.

Fieber Henrik — akinek a magyar egyházművészet oly sokat köszönhet — kilencven esztendővel ezelőtt, 1873. június 25-én született Budapesten. Teológiai és műtörténeti tanulmányait itt, valamint Bécsben és Rómában végezte; 1897-ben szentelték az esztergomi egyházmegye pappjává. Sokat utazott Ausztriában, Itáliában, Németországban, Franciaországban, — dómok, festmények és szobrok százain csiszolva művészeti tudását és ízlését. A század elején a Szent Imre kollégium prefektusává nevezték ki; e beosztása mellett cikkek, tanulmányok sorozatát írta különböző folyóiratokba (*Katolikus Szemle, Élet, Lyka Károly Művészet-e, Magyar Iparművészet, Diszitó Művészet*) és az *Alkotmány* című napilapba. Rövid életének nagyobbik része avval telt el, hogy művészetre igyekezett nevelni az embereket. E cél érdekében vállalt tanári állást az Iparművészeti Iskolán, ezért tartott nagyon látogatott előadásokat a „Szabad Lyceum”-ban.

Figyelme nem csupán a művészet és az esztétika sarkalatos problémáira terjedt ki, hanem a látszólag kisjelentőségű, de a nagyközönség és az alsópap-ság művészeti tájékozódása szempontjából mégsem mellékes olyan kérdésekre is, mint pl. a templomi régiségek elkötyavetyélése, a szobrok színezésének kérdése, a miseruha reformja, a papi otthon berendezése, az egyházi ötvösség ügye, a zebegényi templom falfestményei. Az építészet, festészet (ezen belül az üvegfestészet), szobrászat és iparművészet egyaránt foglalkoztatta érdeklődését. Kész programja volt arra nézve, hogyan lehessen a legegyszerűbb falusi plébániát is művészi tárgyakkal felszerelni és a templomokból, paplakokból kiszorítani a vallási témájú tucatárut, giccset, amelynek áradata ellen nem szűnt meg hadakozni: „Minden vita felett áll, hogy vallás és művészet egyaránt nyerne vele, ha egy modern Savonarola összegyűjtené mindazt a selejtességet, amit az utolsó 60—70 év egyházi művészet címén templomainkba behordott, — és hamuvá égetné. Istennek tetsző autodafé lenne” ... Arról álmo-

dozott, hogy olyan ifjú papságot neveljen, amely önálló ítélettel és fejlett, válsztékos izléssel szeresse a jó művészetet és tisztelje, gyarapítsa templomában a valódi, értékes műtárgyakat.

Fieber — a sok kisebb dolgozat mellett — három önálló kötettel is gazdagította a magyar művészeti irodalmat. Az „Új egyházi művészet” 1912-ben, a legjelentősebb, a „Modern művészet” 1914-ben, az „Üvegfestészet” halála előtt pár héttel — 1919 decemberében — jelent meg. A „Modern művészet” egyik tanulmányában azt fejtegeti, hogy a XIX. század végére az egyházművészet mély kátyúba jutott, mert az „édeskés, szentimentális, vízenyős és erőtlen modorosság” lett benne uralkodóvá, s ez a szerencsétlen szellemiség üli meg — „feltétlen és szinte megtörhetetlen hatalommal” — még a XX. század elején is. Fieber ugyanakkor meglátta, hogy az 1870-es, 80-as években Franciországbán egy olyan új festészet született meg, amely „a régi korokkal méltán vetekszik”. Az impresszionizmus — az európai piktúrának ez az új kivirágása — „a nagy velenceiekre” emlékezteti őt, s ezért a modern festői törekvések eredményeinek az egyházművészetben való értékesítését, alkalmazását helyesnek, örvendetesnek, sőt feltétlenül szükségesnek tartja. *Gauguin*-t s más „neoimpresszionistákat” megvédi a maradiak vádjaitól, megértően ír *Cézanne*-ről, sőt *Picassóról* is (fél évszázaddal ezelőtt Magyarországon papi ember szájából ez nem volt csekélység), és igen helyesen felismeri, hogy „a legmodernebb expreszionista festészet keresztatyja a középkori üvegfestészet”. A magyar művészek közül is azokat népszerűsíti, akik új vért ömlesztettek művészetünk ereibe, mint *Ferenczy Károly*, *Rippl-Rónai*, *Vaszary*, *Iványi-Grünwald*; az üvegfestészetéről írott könyvében pedig reprodukálja a „Nyolcak” vezérének, *Kernstok*nak üvegfestmény-terveit, ami azért is nagy szó, mert a könyv negyedével az 1918/19-es forradalmak bukása után jelent meg, s tudvalévőleg *Kernstok* az ellenforradalmi korszak szemében erősen „kompromittált” művész volt, az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság művészeti életében játszott vezető szerepe miatt. Már kevésbé volt szerencsés a gödöllői festőiskola (*Körösfői-Kriesch* és *Nagy Sándor*), valamint *Kacziány* Ödön iránt táplált rokonszenv; e művészeket kétségtelenül erősen túlértékelte. Fieber a gödöllőiek munkásságában meglátta és becsülte az új utak keresését, közben azonban nem vette eléggé észre művészi másodlagosságukat, vértelen epigonizmusukat, az európai művészetből való menthetetlen kiesésüket. De ne rojuk túlságosan Fieber terhére a gödöllői szecesszionista festők iránti vonzódást; *Ady* Endre egyik verseskötetének címlapját — *Nagy Sándor* tervezte.

Fieber nézetei — mint erre a cikkünk elején közölt Lyka-idézet is utal — nem kis ellenállásba ütköztek. Itt volt mindenekeelőtt a fotografikus hűséghez, a müncheni akadémizmushoz ragaszkodó része a nagyközönségnek és az egyházi embereknek. Fieber, a szellemes vitaközö meggyőzésükre *Goethére* hivatkozik, aki az egyéni újjáteremtést a művészet elengedhetetlen tényezőjének tekintette: „Mert ha a művész a kutyát annyira csalódáig hüen festi meg, hogy minden pillanatban várjuk ugatását, akkor lesz két kutyánk, de még távolról sem lesz remekművünk...” Egy másik csoport — bár nem kívánt száraz naturalizmust — de csupán a művészettörténet régi nagy korszakainak formanyelvét tartotta követendőnek, a román, gót, barokk művészet lélektelen kópiáit pártfogolva. Nekik így felelt Fieber: „*Nincsenek örökérvényű, mindenkorra kötelező művészeti szabályok*, — csupán örökérvényű mesterművek és igen tiszteletreméltó, sok-sok okulást nyújtó művészeti tradíciók, irányeszmék, amelyeket nekünk sokra tartani természetesen igen üdvös és eredményes. *Esztétikai szabályokat konstruálni azonban hálátlan mesterség, mert minden igaz művész új megoldást teremt.*”

Fieber Henrik kezdeményezésére rendezték meg 1908-ban az első egyházművészeti kiállítást Magyarországon. Rövidesen a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egyházművészeti referensévé nevezték ki; e minőségben felvilágosító előadásokat rendezett a plébánosok számára. Egyszerű és kellemes egyéniségével diplomata módjára nyerte meg főpapjainkat és bírta rá őket áldozatokra a művészet érdekében. Munkásságát azonban korán félbeszakította a halál. Utolsó írásait emberfeletti szenvedéseinek nyugalmasabb időközeiben

írta vagy mondta tollba. 47 esztendő korában halt meg, 1920. január 10-én. A *Nyugat*-ban Elek Artúr, a folyóirat egyik vezető munkatársa búcsúztatta: „A leglelkesebb és a legtevékenyebb emberek egyike volt Fieber. Mint papi férfiú élete feladatául választotta, hogy föltámassza és régi hagyományaihoz méltóvá tegye a magyar egyházművészetet.” *Schulek* Frigyes, a kiváló építész azt kérte családtagjaitól, hogy e szavakat véssék sírkövére: „Vixit pro artibus”. E tömör, szép mondattal summázhatjuk Fieber művészettörténeti jelentőségű életútját is.

* * *

Braque halálára. Múlt esztendő tavaszán folyóiratok tucatjai emlékeztek meg világszerte a nagy festő, *Georges Braque* 80. születésnapjáról, — s a nemzetközi és francia művészeti élet most az augusztus 31-én meghalt mestert gyászolja. Az *Arts*-ban Sir Herbert Read, a neves angol esztéta, továbbá *André Dunoyer de Segonzac*, *Alberto Magnelli*, a Párizsban élő idős olasz absztrakt festő, *Chagall*, a gobelinművész *Lurçat* vett búcsút az elhunyt festőtől, — a *Les Lettres Françaises*-ben — többek között — *Cocteau*, *Aragon*, a szobrász *Giacometti*, — az *Élet és Irodalom*-ban *Kassák* Lajos. Braque az utolsó félévszázadnak kétségtelenül egyik legjelentékenyebb művészegyénisége volt, akit egy angol művészeti író — *Patrick Heron* — esztendőkkkel ezelőtt „a legnagyobb élő festőnek” nevezett. Leszámítva korai Fauve- és kubista korszakát, magános művész volt Braque (*André Verdet* róla írott könyvének már a címe is utal erre: „*Braque le Solitaire*” — Braque a *Remete*); ez a teremtő magány érlelte meg művészetének csodálatos színérzékenységet, fényét, arányosságát és világosságát, amely a legnagyobbak közé iktatta be őt.

A festészet egykor sok vihart támasztó forradalmárja — ahogyan munkái százain végigtekintve ma már nyilvánvaló — valójában nagy hagyományörző is volt, aki egyetértett *Valéry*-vel: „Az újbán csak a legrégibb a jó”, s akinek művészetében megtaláljuk mindazt a szeretetreméltóságot, szelíd és lágy gráciát, lelki előkelőséget, amely a francia művészetnek — a XV. századbeli *Jean Fouquet* miniátortól *Manet*-n és *Corot*-n át *Dufy*-ig — mindig is egyik legvonzóbb sajátossága volt. (Jelemző pédaul, hogy a mester annyira szerette *Corot* „*Christine Nilsson* kisasszony arcképe” című festményét, hogy szabad másolatot is készített róla. *Ponge* könyve Braque-ról — *Braque le Réconciliateur* — Braque az összeegyeztető — éppen e vonást: művészetének a sokévszázados hagyományba való beleilleszkedését a modern törekvések feladása nélkül, tekinti a művész egyik legnagyobb érdemének).

Művészet című folyóiratunkban éppen a minap jelentek meg életművét finoman körvonalazó, szép sorok. *Solymár* István, a Nemzeti Galéria főigazgatóhelyettese így ír Braque-nak a párizsi *Musée National d'Art Moderne*-ben őrzött képeiről: „Braque terme összenyílik két oldalán *Picasso*éval. Braque állja a versenyt... A Kancsó, a Fekete halak, a Szalon, a Nő gitárral című képei után a fekete költőjének mondhatom. Mesteri titka, hogyan komponált sötét tónusokból varázslatosan harmonikus és a teljesség élményét nyújtó modern világot.” Varázslatosan harmonikus, modern világ, amely a teljesség élményét sugallja... Találó, igaz jellemzése ez a nagy mester művészetének, amelynek három szakasza (a „vad”, a kubista és a már semmiféle izmushoz, avantgardista iskolához nem sorolható jellegzetes Braque-i) mint három karitatíva emeli magasba nemes, elragadó művészetének épületét. *Vasari* Tizianóról írott életrajzának utolsó mondata kívánczok tollunkra a *La Ciotat*-i tengerparti részletek, a halas, gyümölcsös és hangszeres csendéletnek, az antik ízü női alakok, az érzékletes szépségű atelier-belsőik alkotójának eltávoztakor: „Emléke fennmarad, ameddig csak kiváló férfiak emléke fennmaradhat”. (*Dévényi Iván*)

ZENEI JEGYZETEK. (*Bárdos Lajos új miséjének bemutatója az OMCE októberi hangversenyén.*) Igen nagy érdeklődés előzte meg az OMCE októberi összejövetelét, hiszen a műsoron új magyar egyházzenei alkotás, *Bárdos Lajos Missa quarta* című szerzeményének bemutatója is szerepelt. A világhírű, *Kossuth-díjjal* is kitüntetett, érdemes művész eddigi misekompozíciói jelentős állomásokat képviseltek a magyar egyházzene fel-emelésében és fejlődésében. Elmondhatjuk, hogy *Bárdos Lajos* nélkül a ma-

gyar egyházzene és kóruskultúra sohasem érte volna el jelenlegi (és régebbi) fejlettségét. Bárdos egyike volt azoknak, akik klasszikus hagyományokba ágyazva szólaltatták meg egyéni, magyar mondanivalójukat, akik Palestrina nevével zászlajukon megteremtették az egyházzene egész világra kisugárzó reneszánszát. A klasszikus hagyományok és modernség sikerült ötvözte magyarázza talán, hogy Bárdos Lajos egyházzenei kompozícióinak java nem a XX. század emberének görcsös lelkivilágát fejezi ki, hanem mesterének, Palestrinának, derűjét is sikerült átörökítenie. A Missa tertia bemutatója óta hallott magyar misékben ezt a felemelő derűt, megnyugvást, jórészt hiába kerestük. (S vele együtt természetesen hordozóját, a finoman áttetsző zenei szövetet sem találtuk.) Mert Bárdos Lajos túlemelkedett századán: általánosítani tudott, amikor az örök eszményekét a sohasem halványodó klasszicizmus köntösébe öltöztette. S az OMCE hangversenyének közönsége talán ezeket az eszményeket, ezt a nyelvet szerette volna ismét felfedezni az új Bárdos-misében.

A Missa quarta mottója valahogy így szólhatna: „In memoriam Mathia Károly”. A mise keletkezésének egyik alapja ugyanis az a néhány ütemnyi vázlatos tervezet, amelyet a nemrégiben elhunyt kitűnő zenetudós-zeneszerző hagyatékában találtak. Ez a néhány ütem szólal meg Bárdos miséjében, mindjárt a Kyriében. Igaza lehet a magasszínvonalú bevezető magyarázatot tartó Medvigy Mihálynak: Bárdos Lajos e jelképes, szép gesztusával „átvette a fátylát” Mathia Károlytól, a magyar egyházzene soha ki nem alvó lángocskját, amelyet oly féltő szeretettel óvtak egész életükben. — Az első ütemek után már eredeti, hamisítatlan Bárdos-művet hallhatunk. Ósi magyar dallamok villannak elő a mesteri polifónikus szövedékből, melyet itt-ott megszakít a tenor fénylő unisonója. Mintha az angyalok éneke szólna...

Medvigy Mihály három részre bontotta a Glóriát elemzésében. A dicsőítő hangú bevezetés után elcsendesedik, megnyugszik a tétel sodró lendülete, hogy aztán, a Szentháromság magasztalásának himnuszában ismét tetőzőn. Hagymányos megoldás ez, azonban mindenegyes zenészerző mégis egyéni imádsággá formálta a hagyományt. Szinte mindenkor az alkotó Istenről alkotott képe és Istenélménye dönti el, hogy a három rész közül melyik kapja a főhangsúlyt. (Schubert lelkéhez a dicsőítés állt a legközelebb a G-dúr misében, a Koronázási mise Glóriájának középrésze viszont a klasszikus Isten-eszmény legszébb kifejeződése.) — Bárdos Lajos új miséjében érzésünk szerint a Glória végére kerül a főhangsúly. Kiemelkedően szép az Amen, amely így szinte az egész dicsőítés foglalata lett.

A Sanctus-Benedictus-Agnus Dei (Credo nincs a misében) tételek — kivált a Benedictus — a mise legkímunkáltabb, érzésünk szerint legszebb részei. A visszhangos Hozsannában mintha az egész világ magasztalná teremtetőjét, másutt viszont a szemlélődő elemek, az alázatos leborulás és imádat hangja szól mélyebben. Felesleges lenne részletesen elemeznünk e három tételt; elegendő annyit mondanunk: mindhárom a magyar egyházzenei irodalom továbbélő hagyománya marad. S milyen megható pillanat, amikor az Agnus Dei... záró, békét áhítózó könyörgésében ismét megszólal abban a néhány ütemben, amelyet már a mise Kyriéjében is hallottunk, Mathia Károly hangja. „Dona nobis pacem” száll az ének — és szól Mathia Károlyért is, az ő lelki békéjéért és üdvéért, és szól értünk is, békénkért, az egész világegyetem békességéért. — S Bárdos miséjének valahol itt, e kettős könyörgésben van végső értéke és tanulsága: az egyetemet és egyedít összehangolva tanít imádkozni — nagyon szép imádságra. Mert ez a mise méltó folytatása és továbbvitele Bárdos Lajos eddigi kompozícióinak. (A bemutató előadás mindvégig hibátlan, sőt, tökéletes volt.)

(Emlékezés Sik Sándorra — Kodály Zoltán művével.) Az OMCE hangverseny záró akkordjaként Kodály Zoltán — Sik Sándor Te Deumja hangzott el. A közönség pedig még egyszer emlékezetébe idézte Sik Sándort, akit alig néhány nappal azelőtt tizezrek kísérték utolsó útjára. Sik Sándort, aki oly nagyot és mulhatatlant alkotott a magyar irodalomban, irodalomtörténetben és — zenetörténeti vonatkozásban is. (Elég csupán a Szent vagy Uram enekeskönyv kitűnő prozódiaival átfűsölt szövegeire vagy a zsol-

tárfordításokra utalnunk.) — Kodály Zoltán műve a szövegíró Sik Sándornak állított emléket. Kőből vésett emlék ez, amely a hibátlan magyar prozódís és szép magyar nyelv talapatán nyugszik s a refrén („hála legyen”) szárnyán emelkedik egyre magasabbra. Olyan szöveg Sik Sándoré, amelyet minden hívó elimádkozhat minden nap. Kodály zenei megoldásai — az instrumentális eszközök csökkentése s a kifejezés szinte prózai kiemelése — is az imádságot és alázatot helyezik a mű középpontjába. A költemény írója — milyen szomorú igazságnak hatott ez most! — egész életével vet számot. Olyan étettel, melynek mindennapjait az isteni kegyelem szőtte át és tette példamutatóvá. Mert ha valaki, hát a költő humanista Sik Sándor bizvást elmondhatta:

Téged Isten dicsérlek
és hálát adok mindenért.

Hogy értenelem adatott másokat,
s nem kellett sírnom, hogy megértsenek,
hála legyen.

Hogy sohasem féltem a szeretettől
és szerethettem, akik nem szerettek,
hála legyen.

Hogy ember lehettem akkor is,
mikor az emberek nem akartak emberek lenni,
hála legyen.

Hogy tegnap azt mondhattam: úgy legyen!
és ma is kiálthatom: úgy legyen!
és holnap, és holnapután és ezután is
akarom énekelni: úgy legyen! —
hála legyen, Uram!
hála legyen!

(1949)

Sík Sándor, aki egy kicsit mindnyájunk lelkének édesapja volt (ki ne emlékeznék élete végéig cikkeire a szeretetről, s ki ne vitt volna útravalónak felejtethetetlen konferencia-beszédeiből), elköltözött. Soha többé nem hajtja le ezüstös fejét a piaristák kápolnájában, s nem mondhatja többé: Úgy legyen, hála legyen. Nekünk pedig, akik ismertük és szerettük, talán éppen ez a verse ad erőt elvesztésén érzett fájdalomunkban. Mert ha Rá, életművére és tisztá, nagy-nagy emberségére gondolunk, mi is csak a vers szavait visszahangozhatjuk: Hála legyen érte, Urunk!

(Néhány gondolat a Budapesti Zenei Hetekről.) Évről-évre a Zenei Hetek művészi eseményeivel kezdődik az őszi hangversenyévad. A koncertek közönségikere és látogatottsága pedig azt látszik igazolni, hogy az új kezdeményezés népszerűsége és tömegeket is mozgat. Persze világszerte annyi festsztivál van mostanában, hogy csak a legkiválóbbak képviselhetnek magas művészi színvonalat. A mi ideai hangversenysorozatunk pedig sajnálatos visszaesést jelent az elmúlt évekkal összehasonlítva. Jócskán bennejárunk már az eseményekben, de igazán „nagy” hangversenyről még nem adhatunk számot, kiemelkedő koncert is csupán kettő akadt: a Zágrábi Kamarazenekar vendégjátéka Antonio Janigro vezetésével és Erdélyi Miklós hangversenye az Állami Hangversenyzenekar élén. A közönség pedig sajnálkozva és csodálkozva veszi tudomásul, hogy pl. Ferencsik János, a Tátrai vonósnégyes és a Magyar Kamarazenekar egyáltalán nem szerepel a fesztivál alkalmával. Vajon miért? És miképpen történhetett, hogy a Rádiózenekar föltűnően gyenge produkcióval „lepte meg” a közönséget és Gardellit is? Alighanem jobb lenne az ünnepi hetek időtartamát megrövidíteni valamelyest, de azt a rövidebb időt valóban ünneppé kellene varázsolni! (Rónay László)

HOGY ÁLLUNK, FIATALEMBER? Nehéz írói feladat a serdülőkor lelkivilágának ábrázolása. A nehézség mindenek előtt abból adódik, hogy az író már jóval túljutott rajta s így csupán az emlékekre hagyatkozhatik. Az emlékek pedig rendszerint nem pontosak. Nem is beszélve a hozzájuk járuló érzelmi adalékokról, az ifjúságra való sóhajos visszaemlékezésről, amelyek szintűg zavarják a pontosságot. Ebből a pontatlanságból születnek a vagy túl gyerekes vagy gyakrabban a túl felnőttes kamasz-alakok.

Ha ezekből a megfontalásokból indulunk ki, elismeréssel kell adoznunk a „Hogy állunk, fiatalember?” című új magyar film alkotóinak, Bálint András majdnem hitelesnek mondható kamasz-alakjának megteremtéséért. Mert Bálint András a tipikus „majdnem” kamasz. Viselkedése, beszédmódora, szemlélete ragyogóan „mutál” a gyermek és a felnőtt között, csupán az életről alkotott kép egészen olyan, amilyenek az író szeretné, ha egy mai ideális „fiatalemberé” lenne... Dombornyomású figura, kiemelkedik a papiros síkjából, csak éppen lelépni nem tud róla. Olyan, mint a megszólalásig hű festmény, a „megszólalásig” hű, de önálló életre képtelen...

Bálint András édesapja, beosztásánál fogva, válaszút elé kerül. Vagy „ügyet” csinál a vállalatnál felfedezett korrupcióból, vagy ügyesen elkeni a történeteket. Ez utóbbi mellett kardoskodik a felesége is, hiszen a másik megoldás veszélyessége volt már példa. Andris a szülők között mind gyakoribbá váló veszekedések kapcsán döbber rá apja helyzetére. Mint ahogy a rendező félreérthetetlenül kihangsúlyozza: jó a füle, sokmindent meghall, olyasmit is, amit el szeretnének előle titkolni. A feleség a család egzisztenciáját félti, a kamasz hőst szeretne látni apjában. Az idősebb Bálintban végülis feltűkerekedik a férfi, a veszélyesebb, de becsületesebb megoldást választja; és hogy végképp és nyilvánvalóan győzzön az igazság: döntésének nem is lesz kellemetlen következménye. Így azután a család is jól jár s a kamasz is megkapja a maga hőstét.

Hát bizony igénytelen kis történetecske. Konfliktusai csak addig állnak meg a lábukon, amíg a kamasz világból nézzük őket, míhelyst más irányból tekint körül a felvevőgép lencséje, nyomban úgy érezzük, hogy szemünk látára csinálnak szunyogból elefántot. Az az érzésünk, mintha a kamasz-figura megalkotásához szükséges szemlélet-kontroll annyira lekötötte volna az író s a rendezőt, hogy minden más elkerülte a figyelmüket. Pedig éppen erre kellett volna ügyelniük! Akkor hangsúlyozódott volna ki igazán a kamasz és a felnőtt közötti különbség, ha ezt a szemléleti differencia illusztrálta volna. Más a szavak akusztikája a gyermekszobában és más a felnőttek között!

Sok a filmben a felesleges jövés-menés és bizony, túl sok a szülők veszekedése; meglehet, hogy a rendező ezzel akarta a cselekményt pótolni... A szülők alakja, párbeszédek menete elnagyolt, kidolgozatlan. Az elköltözési epizód teljesen indokolatlan, majdhogynem érthetetlen. Amolyan mankó ez, amivel úgy-ahogy továbbiceg a történet s amely álkonfliktusokra, ostoba félreértésekre ad alkalmat.

Kár ezekért a nyilvánvaló hibákért, mert kicsit nagyobb erőfeszítéssel, odaadással könnyen elkerülhetők lettek volna s nem rontották volna le az egyébként szórakoztató s gondolkoztató igényű filmet. Lehetetlen el nem gondolni ugyanis elsősorban a szülők felelősségéről. Életük, egymással szembeni viselkedésük, a munkahelyről hazahozott gondjaik szinte színpadi cselekményként hatnak a gyermekszoba kulcslyukából nézve. Serdülő korban a legfogékonyabb az emberi lélek, egész életére kihathatnak azok a benyomások, amelyeket ilyenkor otthon, az iskolában vagy bárhol másutt szerez. Hihetetlen súlya van minden kimondott szónak, jelentéktelennek tűnő gesztusnak. A szülőn múlik tehát, hogy hőssé magasztosul-e gyermeke szemében, vagy pedig szánalmas figurává törpül. A kamaszok ítélete őszinte és éppen ezért kegyetlen is. Meg kell ezt jól gondolnunk.

Kegyetlenek ítéleteikben, mert őszinték... azaz: az ítélet kialakításához már kellő értelmi képességekkel rendelkeznek, csak nincs elég élettapasztalatuk. Sem a körülmények mérlegeléséhez, sem pedig kialakult véleményük elrendezéséhez. Ezért nehéz megtalálni a kellő hangvéteit, viselkedést serdülő gyermekeink irányában. Középlenyek ezek az ifjak, a felnőtt és a gyermek kö-

zötti meghatározatlan helyet foglalják el... Mindenesetre kisebb hibát követ el az a szülő, aki már felnőttek tekinteti őket, mint az, aki gyermeknek kijáró, egyszerű kézlegyintéssel tér napirendre problémáik felett. Az étellel ismerkednek ők: a szerelemmel és a gonddal, a munkával és a szórakozással s főként a felelősséggel. Segítséget, tanácsot, eligazítást várnak tőlünk és nem lekezelő elutasítást valami „ez még nem neked való” mondat kíséretében. Ideált látnak bennünk és ők a legboldogabbak, ha nem kell csalódnunk.

Ez, a látottak alapján feltoluló gondolat sor, a film legfőbb erénye. Sok szülőt hoz majd talán közelebb gyermekéhez és viszont. Ez pedig nem lebecsülendő eredmény.

Hibája ellenére is pozitíven kell tehát értékelnünk ezt a filmet, *Somogyi Tóth Sándor* forgatókönyvét s *Révész György* rendezői munkáját, valamint *Kosztolányi Balázs* Andris-alkítását: nagyon tehetséges ez a fiatalember.

(*Bittei Lajos*)

JEGYZETLAPOK. (Csempészáru.) Minden hivatalos fogadás borzalmas? Nem tudom. Én csupa borzalmas hivatalos fogadáson voltam.

Fél óráig csevegtünk a minisztérium hatodik (vagy ötödik) emeletén. Az egészben az volt a legizgalmasabb, hogy fölmenet S. I. bent ragadt a liftben. Kisvártatva előbukkant; csodálkozó mosollyal közölte, hogy közben megjárta a földszíntet.

Aztán ültünk, mosolyogtunk és csevegtünk. Illetve én intelligensen mosolyogtam, S. I. előékenyen csevegett az íróasztalnál ülő hatalmassággal Zola írói crényeiről és vétkeiről, majd csüggedten elhallgatott, s attól kezdve már csak Jean Follain beszélt, és csak a hatalmasság mosolygott.

Majd vége lett a fogadásnak. Kettesben mentünk Jean Follainnal az Eiffel torony felé, ahol ebédre vártak, Párizs fölött, az esőben.

De egyelőre még nem esett. Follain elmesélte, hogyan élt Párizs nehéz napjaiban. Nem kis dolog: nemcsak jó költő, hanem állítólag szakácsművész és hazájának legnagyobb inyence is. Amellett egy kicsit mindent tud. Azt mondta:

Párizsba nem volt szabad vidékről húst behozni, legföljebb vadat. Ki ismeri a hadi bürokraták lelki életének bonyolult mélységeit? Vadat mindenestre szabad volt. Follain elment a szülőföldrre, szerzett egy óriási sonkát. Szelidet. Hátára vetette, úgy hozta át a vámon.

Hozta volna, ha föl nem tartóztatják.

— Megőrült maga? — ordítottak rá. — Nem tudja, hogy tilos disznóhúst behozni?

— Nem látja, hogy vaddisznó? — vágott vissza méltatlankodva Follain.

— Ja, az más — mondták a katonák és beengedték, hátán a hatalmas sonkával.

Eszembe jut, és szeretném megmondani neki, hogy az irodalomban fordítva van. Vaddisznókat csempésznek be a vámon, és ha a vámőrök tiltakoznak, lehurrogják őket:

— Nem látjátok, hogy szelíd?

Igaz, hogy erre Follain a maga gúnyoros, vagy csak bölcs módján azt mondhatná:

— Ízlés dolga.

Valóban még közmondásaink is vannak rá. De nehéz volna lefordítani, és különben is, az egész túlságosan bonyolult. Inkább bele se vágok.

Follain megfogja a karomat, sürget. Sűrű csöppekben esni kezd az eső.

(*Varázsige*). Tudtam már egyet-mást Vézelay-ről, de hogy varázsige is, az csak Bázelen derült ki.

A pályaudvar oldalcsarnokában, melyen túl Franciaország felé indulnak a vonatok, van egy szürke bódé, középtűt deszkafallal elválasztva. Egyik felében svájciak, másikban franciák. Az utas számára ott a határ. Ott vizsgálják az útleveleket.

Hogy ez a szertartás közömbös-e, vagy kellemetlen, az valószínűleg a hivatalos személyzet kedélyvilágának hullámzásától függ. Volt úgy, hogy szigorúan rámszóltak: „Attendez!”, azaz várjak, minden „s'il vous plaît” nélkül, rideg

tárgyilagossággal, mert hát akár tetszik, akár nem, várni kell. Máskor gyorsabban megy, barátságosabban.

De hogy így menjen, sosem gondoltam volna. Átadtam az útlevelemet, a határőr tiszttel maga elé tette a cédulát, melyre pontról pontra rávezetik adataimat: mindazt, ami benne van az útlevelemben, majd azt is, ami nincsen benne: hogy hová megyek, miért, kihez, hol szállok meg.

Az első kérdés: hová? Vézelay — mondom. A tiszt fölkapja a fejét, rámnéz, először kutatva, majd lassan szélesedő mosollyal. Rögtön gyanítom, hogy történt valami, valamiféle varázslat: svájci határőrt már láttam mosolyogni, franciát még sosem. De ez mosolyog, egyre barátságosabban, és bólogat. Vézelay, Vézelay...

Még mindig él bennem némi gyanakvás. Nehogy félreértés legyen, sietve magyarázni kezdem: Vézelay, Yonne megyében, Avallon és Clamecy közt... de félbeszakít, és most már csupa mosolygás: — Tudom, tudom... — És megkérdezi, majdnem reménykedve: — A katedrális meg megnézni?

Igen. S erre az igenre fokozódik a varázslat: a határőr eltűnik, egy boldog idegenvezető áll a bódében.

— Vézelay — mondja áhítattal. — Gyönyörű román székesegyház, gótikus szentélyvel. És Szent Bernát, itt prédikálta a keresztes háborút...

Már kezembem az útlevelem, már elléptem a bódétól, már megyek a vám felé, amikor utánam szólnak. Vége, gondolom, mármint a varázsnak, kérik az oltási bizonyítványt, vagy még egyszerűen az útlevelet, nem érvényes a vízumom, hiányzik egy pecsét, mit tudom én... Visszafordulok, mint a vágóhidra.

Az elvárásolt határőrt látom, derékig kihajolva a bódéből, szinte derékig napsütésben a nagy mosolygástól.

— Jó utat Vézelay-be! — mondja és vidáman felém integet.

(A kétarcú város). Tavasszal úgy érkeztem Párizsba, hogy vártak. Az első pillanattól fogva szentül hittem, hogy ez a világ legbarátságosabb városa.

Most, ősszel, nem várt senki. Barátságatlan szürkület volt. Fogtam a bőröndömet és indultam a Gare de l'Est-tel szemkőzt a szálloda felé.

Nem volt üres szoba. Itt még a portás közölte, egy sajnálkozó kézmozdulat kíséretében. A többiben hotel hotel mellett a ronda téren — már emberi szóra sem volt szükség: az elutasítás személytelenné vált. Tábla lóg az ajtón: *Complet*. Megtelt.

Megtelt. Megtelt. Megtelt. Párizs megtelt, gondoltam, alhatol a járdán. Vagy ülj taxiba, menj be a városba, ott biztos találsz szobát. Csakhogy taxi nincs, a pályaudvar előtt az állomásnál hosszú sor; minden taxi megtelt, mindenben ülnek. *Complet*.

Most már tudtam, hogy Párizs a világ legbarátságosatlanabb városa.

Már nem is emlékszem a metro felé indultam-e, vagy csak vaktában a világba, kezembem a táskámmal, mely egyre sötétebbé vált. Egy kis utca sarkán megálltam, pihenni; szinte az orrom előtt gyulladt ki egy transzparens.

HOTEL.

Régimódi kis hotel volt, de kedves és tiszta, és volt üres szoba benne. Valószínűtlen magasságban, valószínűtlenül keskeny udvarra nyíló ablakkal; de szoba. Van, hogyne volna — felelte szorongó kérdésemre a pultnál a karcsú hölgy, szemlátomást boldogan, hogy teljesítheti kérésemet, s a kulcsos tábla felé fordult, a háta mögött; leakasztott egy kulcsot és felém nyújtotta.

Mintha jól olajozott gépezet indult volna meg. Megnyomtak egy gombot, és működésbe lépett a francia udvariasság. A hölgy mosolygva nyújtotta a kulcsot; mosolygó, bóbítás fejeket láttam, mosolygó kezek ragadták el sárnehéz bőröndömet és röpitették föl a magasba kanyargó csigalépcsőn, a puha szőnyeg alatt mosolygva nyikorgott a csigalépcső; és ha vacsorázni akarok, mondták mosolygva, fájadjak le az étterembe; de ha a szobámban kívánnék vacsorázni, csak szóljak le telefonon... de én semmit sem kívántam, csak lefoküdni, egy hotelban, amely nem *complet*, és amelyben a rideg, szívtelen, barátságatlan Párizs újra visszaváltozik a világ legbarátságosabb városává. (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

D. I., Miskolc. — A sátán szó a mai nyelvhasználatban gyűtőnév. Ugyanúgy használjuk, mint azt, hogy „a gonosz lélek”. Ennek megfelelően helyesen kis betűvel írandó. Így járnak el a hivatalos magyar szentírásfordítások is.

Kötelességteljesítés. — Igazat adunk olvasónknak. Levelében a következőket írja: „Ha állapotbeli kötelességeink rovására van a templomba járásunk, akkor le kell csökkenteni. Nem vonzó az olyan vallásosság, ahol nem elég tiszta a lakás, nem izes az ebéd, mert kapkodni kell. Ahol veszekszik az édesapa, mert nincs idő átnézni a gyermekek leckéjét. Az Úr Jézus mondta: „Aki elveszti életét énérettem, megtalálja azt.” Ha áldozatot hozok, nem veszhet kárba áldozatom... Amiatt is van veszekedés, mert az ebéd nincs időre készen. Ezért inkább a korábbi szentmisére megyünk...” Ismételjük, igaza van olvasónknak. Sajnos gyakran előfordul, hogy magukat katolikusnak tartó emberek feledkeznek meg erről az alapvető igazságról. Pedig csak figyelmesen el kell olvasni az evangéliumot. Valahányszor az Úr Jézus az utolsó ítéletről beszélt, az örök üdvösség elnyerését soha nem tette mástól függővé, mint a felebaráti szeretet tevőleges gyakorlásától. Az éhezőknek enni adni, a szomjazóknak italt, a mezteleneket ruházni, a szenvedőket vigasztalni — ezek a hitelesen evangéliumi kereszténység ismérvei az Üdvözítő szerint. Nyilvánvaló, hogy ide tartoznak mind a családon belüli állapotbeli kötelességek és a kötelező szentmise hallgatáson kívül, ezek minden más ájtatossági gyakorlatot megelőznek.

Sz. K.-né, Jánosháza. — Szerkesztőségünkhöz intézett hosszú levelére, amelyben a műemlékek helyreállítására fordított költségeket kifogásolja (mondván, hogy a „holt kövekkel” csak akkor szabadna foglalkozni, ha már az élő embereknek mind van lakásuk és az épségben lévő templomok pl. fűtve vannak stb.), részben talán feleletet kap e számunk egyik tanulmányában, amely éppen a műemlékvédelem feladatairól szól. Ebből is kitűnik, hogy pusztán a gyakorlati hasznosság szempontjából sem fölöslegesen kidobott pénz, amit a műemlékekre költenek. Természetesen rendkívül fontosak mindazok a feladatok, amelyeket levelében felsorol, de a közületi kiadások jóval nagyobb hányadát is költik azokra, mint műemlékekre. Egy család szűk körében is előfordul, hogy szűkebb falat kerül az asztalra vagy elmarad egy ruhavásárlás azért, hogy csinosabb legyen a lakás, hogy megszerezzenek egy szép könyvet, megnézzenek egy jó színházi előadást. Egy nemzet vagy vallás közössége sem lehet anélkül, hogy jövedelmének egy részét ne költse kulturális célokra, amelyek közé odatartozik a hagyományok ápolása is. Természetesen nem szabad elhanyagolni, sőt elsődlegesen kell kielégíteni azokat az igényeket, amelyekről ön írt levelében.

K. P. I., Budapest. — Levelében felvetett kérdéseire a következőkben válaszolunk: ad. 1. Az olyan kegytárgyagnál, mint amilyen például a rózsafüzér is, általában az az álláspont, hogy addig tekinthetők kegytárgynak, amely búcsúk nyerésére is alkalmas, ameddig eredeti céljuknak megfelelően használni lehet őket. A rózsafüzér, ha csak a kereszt vagy egy-két szem hullott le róla, még mindig megfelelhet eredeti céljának, tehát megáldása is érvényes. Csak ha teljesen széthullik, vesztíti el eredeti jellegét. Ad. 2. A kérdésben említett műtétet, amennyiben azt születésszabályozás céljából hajtják végre, az egyház szigorúan tiltja. Ad. 3. A zsinaton résztvevő egyesült keleti szertartású katolikus pátriárkák a görög, az örmény, a melchita és a szír-malabár rítusú egyházakat képviselik.

K. I., Környe. — Azt kéri, közöljünk röpima szövegeket, amelyekkel novemberben búcsút nyerhet elhunyt hívek számára. Kérésének megfelelően az alábbi röpimákat ajánljuk figyelmébe:

„Adj nekik, Uram, örök nyugodalmat, és az örök világosság fényeskedjék nekik. Nyugodjanak békében. Amen.” Csak a meghalt hívekre alkalmazható. Mindannyiszor 300 napi búcsúval jár, ahányszor kegyelem állapotában elmondjuk.

„Kegyes Úr Jézus, adj nekik örök nyugodalmat!” — 300 napi búcsú mindannyiszor.

„Istenem! Áraszd áldásodat és irgalmasságodat mindenkire és a tisztító tűzben szenvedő azon lelkekre, akikért szeretetből, hálából vagy barátságból imádkozni tartozom és imádkozni akarok. Úgy legyen”. — 300 napi búcsú mindannyiszor.

A 129-ik zsoltár — „Mélységből kiáltok hozzád, Uram” elmondása — vagy helyette egy miatyánk, egy üdvözlégny a fohással: „Adj nekik Uram, örök nyugodalmat stb.” — három évi búcsúval jár mindannyiszor és havonta egyszer teljes búcsúval.

Szülőkért mondható a római misekönyv imádsága: „Isten, ki megparancsoltad, atyánkat és anyánkat is tiszteljük, könyörülj meg kegyesen atyám és anyám lelkén, bocsásd meg bűneiket és add, hogy az örök dicsőség örömeiben őket viszontlássam. Krisztus Urunk által. Amen.” — Mindannyiszor 3 évi búcsúval, havonta egyszer teljes búcsúval jár.

Ha névszerint kívánunk elhunyt férfiért imádkozni, 500 napi búcsút nyerhetünk a római misekönyv alábbi imádságával: „Hajolj kérésünkre, Urunk, kinek irgalmáért esdve könyörgünk, hogy szolgálják, N. N.-nek lelkét, akit e világból elszóltattál, a fény és a béke honába helyezed és szentjeidnek sorsában részesítsd. Krisztus Urunk által. Amen.”

Ugyancsak 500 napi búcsúval jár a római misekönyv imádsága elhunyt nőért: „Kérünk téged, Urunk, hogy a kegyességed szerint könyörülj szolgálód, N. N. lelkén, kit, miután a halandóság fertőzetéből kivetkőzött, tégy az örök üdvösség részesévé. Krisztus Urunk által. Amen”.

A római misekönyv elhunyt egyháziakért mondott imádsága három évi búcsúval jár: „Isten, ki elrendelted, hogy apostoli papjaid között szolgáló püspöki vagy papi méltóságban működjenek, add, kérünk, hogy azoknak örök társaságához is tartozzanak. Krisztus Urunk által. Amen”.

Teljes búcsút szerezhethetünk a megholt hívek számára, ha halottak napján vagy a rá következő vasárnapon gyónás és áldozás után templomot, nyilvános, vagy félig nyilvános kápolnát látogatunk s ott a Szentatya szándékára elimádkozunk hat miatyánkot, hat üdvözlégyet és hat dicsőséget. A gyónást és az áldozást egyszer kell elvégezni, a hat miatyánkot, üdvözlégyet és dicsőséget minden templomban, illetve kápolnában újra el kell mondani. Mindannyiszor teljes búcsút nyerünk a megholt hívek számára. Ugyanúgy teljes búcsú nyerhető gyónás és áldozás után, ha halottak napján vagy annak nyolcadán temetőt látogatunk s ott az elhunytakért imádkozunk. Ilyen módon naponta egy teljes búcsú nyerhető.